RMK I. 1016,
1009,
1054.
995.

I. 1016. Teljes.*
I. 1009. "
I. 1054. " #

2. példd.

I. 995. ("A" variáns.)
1. példd.
(Teljes.)

Megvan a II-V. és VIII-IX. ábra (csak
hiányzik ill. csonkák). A többi hiányzik.

Az ábrák hiányoznak.

R.M.N. Kl. 23

RMKI.
1016.

20

POSONI KERT.

KIBEN MINDEN KERTI Munkák, Rendeléſek, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti Csömötékkel való baimolódáſok: azoknak Nemek, haſznok, bé-csináláſok bővségeſsen Magyar nyelven le-irattattanak, kivált-képpen azok, az kik

MŰZEUM KÖNYVTÁRA

ESZTERGAMI ÉRSEK URÚNK Ő NAGYSÁGA POSONI KERTEBEN TALALTATNAK.

Az Nemes Magyar Nemzetnek közönségeſs haſznára.

Jeſuiták rendin-való

P. LIPPAY JANOS által.

COLOCENSIS S.J. BIBL. SCRIPTORUM IHS

Kinek első könyve nyomtattatott Nagy Szombatba, az Academiai bötűkkel.

Az többi Bécsbe

Coſmerovius Máthe Császár Urunk ő Fölsége konyv-nyomtatojának bötűjvel. Anno 1664.

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1952. évi D 1736 sz.

D. Mariasi Istvan.

ILLUSTRISSIMO
AC
REVERENDISSIMO PRINCIPI,
DOMINO, DOMINO
GEORGIO
IPPAY
DE ZOMBOR,
ARCHIEPISCOPO
STRIGONIENSI,
LOCIQUE EIUSDEM COMITI
PERPETUO,
PRIMATI HUNGARIÆ,
SACRÆ SEDIS APOSTOLICÆ
LEGATO NATO,
AC
SACRÆ CÆSAREÆ REGIÆQUE
MAIESTATIS INTIMO CONSILIARIO,
&c.
Domino, Dño Patrono & Fratri Gratiosissimo.

AIÁNLÓ LEVÉL.

AZ emberi ítéletnek meg-fedő sorsát, el-kerüli az, a' ki az egeket, mennyei Kerteknek; és a' kerteket, földi egeknek nevezi. Mivel a' mennyire az alatson föld, a' magas éggel föl-tehet: és földi szépségét; az égi ékességgel egyben-vetheti: A' mint az egek, mennyei Paraditsomnak irégység-nélkül neveztetnek; úgy, Kevéliség-kivül, a' kertek, földi egeknek. Innend lélekben, az Istennek kedves Profetája Isaias: az Anyaszentegyháznak bővséges gyümölcsözését, és szépséggel tündöklő ékességet, mint természet-szerént-való festékkel, le-ábrázza; ut plantes cœlos, & fundes terram. Mint-ha azt mondaná: A' mi az mennyekben az egek alkotása; az a' földön, a' kertek plántálása. Mennyekben úy egek teremptettek, a' földön úy egek plántáltattak. Ut plantes cœlos. Az Egek virági, a' ragyogó és fénlő csillagok; a' kertek csillagi, a' sok szép színben öltözött virágok. Ugy hogy, nem csak csillag virági vannak a' mi földi egünknek, hanem majd minden virágja, csillag formájú. Hogy a' mint a' for-

Isaiæ 51.

forma, haſonlatoſságot mutat: úgy a' haſonlatoſ-ſág, nem alább-való nemeſséget. Rövid életek a' virágoknak, leg-hoſzſzab eſztendejek kaleſza-kaſztyák: una dies aperit, conficit una dies. *Egy napi: a' cſillagok élete, egy éjjel: hogy a' mi-némű gyalázatnak lattatnék a' virágoknak ſiető hervadáſok, haſonló kiſſebſség, a' cſillagoknak gyors enyíſzéſek. Tagadhatatlan, az emberi életnek táplálására és tengetésére, az egeknek és cſillagok-nak héuſségekkel, harmattyokkal, és belénk-ſzől-gáltató-erejek foliáſának haſzna és ſzükſége, mint-egy teſtünk és életünk kincſes tár-háza, mel-lyből gazdagon, és bőven közöltetik velünk az meg-maradáſra-való kincs. Bizony a' kerti vi-rágok, füvekkel fő-képpen egyben foglaltatván; nem cſak ſzínek ſzépſségével, illattyoknak drága vóltával, vizeknek vett, s-égetett haſznaival (mellyeket, mint-egy Anyai tejet velünk közle-nek) ſzemeinket gyönyörködtetik, ſzagláſunkat legeltetik, fejünket, ſzivünket erősítik; hanem orvoſló erejekkel, az betegség-által el-ſzaladott egéſségünket, viſza-hozzák, meg-maraſztyák álhatatoſſan, őrzik ſzünetlen, úgy hogy;* Contra vim mortis, creſcit medicamen in hortis; *Szörnyú merge ellen a' hálalnak. Orvoſſagot a' kertben találnak. A' mint az egek, életünk tar-*

tő tárházai: úgy a' kertek, földi egek, azon é.etünk kincse, hív óltalmazoi. Es talám ezért, még a' régiek-is olly két hasonló, és egy megy éjű Országnak tartották az egeket és kerteket; hogy a' kik a' földön emberekből virágokká lettek, úgymint Narcissus, Hyacinthus, Adonis, és a' többi; az egekben által-vitettek és plantáltattak, hogy az szomszéd földi csillagokból, az az, virágokból; égi virágok, az az, csillagok legyenek. De ez, mesén-kívül-való bizonság, hogy a' kik csillagok vóltak az égben, alá-szálván a' földre, virágokká lettek ez földön. Mivel a' ki Stella ex Jacob, *és*, Stella matutina; *Jácóbtúl Származo, és hajnali csillag vala a' meg-testesült Ige*, Flos campi, lilium convallium, plantatio rosæ in Jericho; *mezei virág, Gyöngy virág, és Jerichoban plántáltatott rosává lett, annak-is hivatta magát. Viszontak, a' kik ez földen mennyei szentséggel és ártatlansággal tündöklöttek, virágokká lettek,* Florete flores quasi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam; *Mennyekben, nem csak* fulgebunt justi sicut stellæ in firmamento in perpetuas æternitates; *hanem,* Justi fulgebunt sicut Sol, in regno Patris eorum. *Hogy immár nem csudálom, ha illyen Isteni bölcseségnek leg-elméssebb gyümölcsében, annyira*

Num: c. 11. Eccl: c. 50. Cant: 2. Eccl. cap. 24. Eccl: cap. 39. Dan: cap. 12. Matth:

nyira gyönyörködig maga az Isten, hogy még Mennyekben-is virágokkal, és abbúl kötöttkoszorúkkal tiszteli-fel híveit, ama bölcs Béda mondása-kent: In cœlestibus castris, pax & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur. *A' mennyei táborban vagyon, mind békeségre, s-mind hadakozásra-való virág, mellyel a' Christus vitézi koronáztatnak. Mert,* floribus ejus nec rosæ, nec lilia desunt. *Melly gyönyörűséges kertekbẽ lakozo virágoknak szem, szív, és lelket gyönyörködtető Isten alkotmányinak ismeretsége, és abbúl származó szereteti, és bőcsűje, hogy meg-romlott Országúnkban-is továb terjedgyen: ezen könyvemben foglalt írásommal igyekeztem: de úgy, hogy ne csak a' virágokon, mint-egy tekéntetes ábrázattyán a' kertnek, nyúgosztallyam-meg a' kertekben gyönyörködőket; Hanem más két, a' melly hasznos, úgy méltóságos tagjait, és reszeit-is hozzáadgyam, úgy-mint, a' Veteményekrűl, és Gyümölcs fákrúl-való két könyvet; hogy így, a' kertnek tellyes épségére, semmi nekivántassék. Mivel pedig a' mi az szív, és lélek a' testnek: az a' Nap fény, és annak ereje-által származó meleg eső a' kertnek; Ugy nékem-is nem kellet más fényes Napot keresnem, mint Nagõdat: a' ki*

kegy-

kegyeſségének fényével, és Méltoſágának egi harmattyával, ezen papiroſon plántált Virágos Veteményes, és Gyümölcsös kertet, tegye mindenek-előtt kedveſſé. Annyival inkább; hogy Nagöd: nem csak a' Poſoni Fejedelmi kertinek, mint-egy földi Egnek plantalója; hanem maga-is ezekben a' veſzedelmes üdökben, mind az Anyaſzentegyháznak, s-mind veſzni indúlt és hanyatlott Országúnknak, olly Istentúl plántáltatott gyámola, a' kinek életében, mind Országúnk tellyes reménſséggel gyönyörködik s' mind Isten dücsöittetik. A' ki felöl azt mondhattyuk, a' mit Isten Isaias-által: Germen plantationis meæ, Tu es, opus manus meæ ad glorificandum. Tegye azért Nagöd: ezen munkámat kedveſen vételével, olly érdemeſsé, hogy Méltoſágos Neve-által, légyen valoſágoſſan Virágzó, és hervadatlanúl virágos Légyen olly termö, és gyümölcsözö, hogy a' régiek mésés arany almáját, meg-haladgya bőcsüjével.

Isai:c.60.

AZ

AZ KEGYES OLVASOHOS.

AZ Bölcseségnek, és természetnek bokros határában el-rejtett dolgoknak vadászi, a' Philosophusok, azt szokták nagy bölcsen mondani: *Objecta movent sensus*; az Erzékenségeket, semmi inkáb fel nem indíttya, és gerjeszti, mint a' mi leg-gyakrabban elöttök forog. Ennekem pedig, a' ki immár ennyhány esztendeig, lakván a' mi Kegls: Urúnknak, Esztergami Ersek Urúnk ô Nãganak: gyönyörüséges, és minden vigászataló eszközökkel fel ekesíttetett Posoni kertiben: szemeim-elött tünyén szüntelen, a' ki-mondhatatlan sok szép szinyes ruhában, a' természettül föl-öltöztetett jó illatú virágok; a' test tápláló kedves vetemenyek; külömb külömb féle zöldellö, és gyümöcsökkel föl-füzött árnyékos fák, mire indíthatták, és ebreszthették vólna egyébre csekély elmémet, és érzékenségimet: hanem, ezeknek le-irására, és azokkal-való bajmolódásnak oktatására? kiknek fölötte nagy szükségét látván, a' mi Nemes puszta Magyar-Orszá-gúnkba; itélem, hogy kedveket találom mind azoknak, kik az kerti bötsülletes, és hasznos-munkáltatásában gyönyörködnek; s-mind a'

Magyar tudatlan kertéſzeknek, a' kik hívatally ſzerént, foglalatoſok efféle kézi munkában; hogy ne csak paraſzt veteményeknek neveléſekre, úgymint foghagyma bulbi, vörös hagyma bulbi, Petreſelyem, Kápoſzta veteményekre: csilag virág, bárſon virág, Kenyérbél virág, és több efféle paraſzt virágokra verekedgyenek; hanem, még a' Nemes csomós, és gömbölyű gyökerű ékes, és drága, Közönſéges és idegen virágoknak bajmolódáſokra-is igyekezzenek; az kik a' kertnek bőcsülletes ékeſségét, ékes gyönyörűſégét, külömb külömb féle meſterſéges formakkal fel-cziftáztatott ſzegletit, és ágyait határozzák. Ne légyen a' Magyar Nemzet ollyan, mint a' tormába eſett féreg: avagy mint a' puſztába bújdoſo Zidók, (a' kik noha minden jó ízzel tellyes Angyali eledellel legeltettenek: még-is csak a' keſerű, és büdös foghagymákra vágyóttanak) hogy csak ſzintén a' Kápoſztás, répás, hagymás kertekben elégedgyék kedve; hanem, mutaſſa-meg ebbenn-is a' Magyar-Orſzágnak tiſztes Nemeſségét, és az ő zíros, és tenyéſző földének bőcsős erejét. Kinek hogy ez ideig-is, hire-neve annyra nem terjedet, egyéb okát nem látom, hanem, a' tudatlanſágbul ſzármazott el-hagyáſát: ennek pedig eredeti, a' Magyar kertéſzek ſzük voltábul támadott;

madott; el-annyra, hogy ha csak egy vékony tudományú, és együgyű kertészt akarna-is valaki tartani, más idegen Országokbúl, nagy költséggel kőll azt hozatni. Azért, hogy hazánk fiais, illyen gyönyörűséges munkátul ne ártózzanak, azoknak egy vezérlő, és oktató kalaúzt akartam ezen iráſommal eleikben adnom.

Viſeltettem attúl-is mivel hogy ſajnáltam, hogy a' mi kegyelmes Erſek Urúnknak illyen nevezetes, és gyönyörűséges kerte, mint a' Poſoni kert, a' ki még más Orſzágokbann-is ſzámot tenne; minden emlekezet-nélkül, örök feledékenyſégbe, az maga hamujaban temettetnék-el: mint a' régi Magyar-Orſzági Királyoknak, Kyrályné-Aſzonyoknak, Fejedelmeknek, Uraknak ſzép, rendes, csínos, haſznos vigaſztalo kertei. Mert hol vagyon moſt a' Királyné-Aſzonyoknak kedves, és gzönyörködtető ékes Palotáknak tetein éppittetett Táttai, ſzép ékes kertnek emlekezete, avagy csak árnyéka-is? Hol a' Viſegradi Gyümölcsös-kertnek le-ábrázoltatott képe? még az embereknek elméjekből-is, tellyeſséggel ki-törőltetett. Hogy ez ne történnék a' moſtani ſzerelmes Hazánknak, a' kereſztyén vért ſzopó Pogányſágnak keſerves romlása, s-iſzonyú égetése-által: nem akarám ennek az örök emle-

kezetre méltó kertnek, bőcsülletes emlekezetét, csak szintén az feledékenségeknek szelére bocsátanom: hanem, az én vékony tehetségemmel, és sovány Magyarságommal le-ábrázolnam; se pedig az földben el-temetett Nemes gyökereit, mind virágoknak, s-mind veteményeknek annak gyomrában hadnom; hanem az Magyar nemzetnek tekéntetire, elől-hoznom a' világosságra. Annyival inkább, a' föld színén tündöklő jó illatú virágokat, és szükséges veteményeket elhervasztanom; hanem az én gyarló pennámmal éleszténem, mind a' mi kegyelmes Urunknak dücsősséges emlekezetire, s-mind a' kert kedvellőknek közenséges hasznokra.

Jollehet nem kétlem, hogy némellyek, avval fogják fennyi nyelveket, kirúl a' Calendariumnak elein-is emlekeztem) hogy nem mostanj üdőre-való a' kerti gyönyörűséges virágokrúl, és vigasztaló veteményeknek, fáknak szépségérúlvaló írás: mikor sok ezer atyánkfiainak vérekkel festett hazánknak romlását, szivünk fájdalmával, s-nem annak vigasztalásával kellene a polgatnúnk: mikor számtalan roppant faluknak, épp váraſoknak iszonyú égését, szemünk Konyhúllatásával kellene óltanúnk; s nem pedig annak gyönyörkődtetésével, a' kerti ékességben vígadnúnk.

De

De mit írhatunk a' hamuban, emlekezetre álhatatoſt, a' kit akar mi-némű háborúſágnak ſzelecskéje el ne fúína; mindazonáltal, ha az Olympus hegyérúl, többi-között, Solinus azt írja, hogy annak tetején el-hintett hamuban, akármit írjon-is az ember, az ſzeleknek kegyetlensége miatt, el nem töröltetik hanem, mindenkor megmarad. Reménlem, hogy Iſtennek irgalmaſságából, az ő véghetetlen erős karja; és a' Bóldogságos Szűznek, Magyar-Orſzág Patronájának Paizza-által, rövid, üdő-alatt, a' Pogány fegyverének ſzelei meg-rontatnak és hazánknak hamujában íratott Kertéſz Könyvecském-által, mind Eſztergami Erſek Urúnknak örök emlekezete, nyomos léſzen; s-mind a' kerti virágoknak, fáknak, veteményeknek elevenſége meg-tér: sőt még a' magok hamujokból-is meg-élednek; az mint hogy az elmés Chymicuſok, olly meſterſéget találtak-föl, ki-által minden virágokat, ſüeket, veteményeket, ágakat a' magok tulajdon hamujából támaſztnak fel: és rövid üdő alatt, az ő elébbeni virágos ékeſségekre, zöldellő elevenſégekre, mint-egy újonnan támadott virágzo Phœnix madarat viſza-hoznak. Kit Joan: Bapt: Ferrarius in Flor: lib. 4. más nevezetes authorokkal bizonyít.

Talám avval-is valaki meg-akarná gátolni ezen íráſomat: hogy ez-által, az én hivatalomnak határán-kivűl léptem. De ha az én ſzerzetembűl-való írő authorokat fől-hánnya: fől-tállya, hogy nem keveſen vannak azok-közzűl, a' kik bőlcſen, Iſteneſſen, haſznoſſan írtanak, nem cſak a' kerti munkákrúl, a' mint az előb elől-hozott P. Joan: Bapt: Ferrarius, a' ki elméſſen, és igen ékeſſen írt mind a' virágokkal in Flora, mind az idegen fákkal-való bajmolódáſrúl in Hortis Heſperid. de más réſzeirúl-is az Majorſágnak, és ahoz tartozandó tudományoknak. Miért nem követhetném én-is, ezeknek bőcsűlletes nyomdokit: hogy illyen haſznos, gyönyörűſéges, és tiſzteletes jóban hazám fiainak ſzolgállyak? Sőt mennyi hatalmas könyveket ſokan nagy fáradſággal, fő töréſſel tőltőttenek-bé, nem cſak az ékeſſen ſzóllásra őſztőnző, régi Pogány fabulaknak őſmeretségére: de még az elme futtatáſra ſerkengető Philoſophianak verſengéſére-is; a' ki igen-keveſet, avagy ſemmit ſem hoz a' konyhára? Mit vétek hát én abban, ha azokrúl írok, a' kik a' konyhára, és ember életének táplálására, főlőtt ſzűkségeſek?

Ezeg pedig, nem cſak teſt hizlaló, és gyönyörködtető világi eſzközök: de még a' léleknek-

is, mint-egy Jákób Patriarchanak égben hatható lajtorjája, és garáditsa, a' kinn a' földi teremtett állatoknak szépségérül, elméjével az mennyei dücsőségnek ékeségére, és az Istennek szeretetire, dicséretire, hálá-adására föl-hághat: hogy az nyomorúlt embernek táplálására, az ő jovainak kút-fejébül, ennyi külömb külömb-féle ajándékit ki öntötte.

Kikhez, hogy könnyebben hozzá-juthasson a' kertkedvellő gazda: az egész kertnek állapattyát, három könyvekre osztottam. Az elsö könyv, az Virágos Kert: kiben a' kertnek rendelésérül, köz és idegen Viragoknak Nemérül; azoknak közönséges és tulajdon bajmolódásokrúl tractalok.

Az Második könyv, a' Veteményes Kért: kiben minden féle konyhára, és elederle-való veteményekrül, földi gyümölcsökrül, kikkel Magyar-Országban élünk, írtam: azon kivül, ezeknek orvosló hasznairúl, az együgyeknek kedvekért; bé-soózásokrúl, és minden féle kerti ártalmas ellenségek-ellen-való orvosságokrúl.

Az Harmadik könyv, Gyümölcsös Kert: a' ki a' gyümölcs fáknak óltásokat, últetéseket, neveléseket, nyavalyájokrúl-való orvosságokat, foglallya magában. Annak-fölötte a' gyümölcsöknek

csöknek le-szedéseket, tartásokat, és bé-csinálásokat: a' gyümölcsöző cseméteknek és idegen fáknak bajmolódásokat, kíket Magyar-Országban tarhatunk. Kihes Isten segéllyen.

Te-is, kegyes Olvasó, az én igaz szív-béli jó igyekezetemet vedd jó néven: és ha kedved tartya, élly véle.

MA-

ELSŐ KÖNYV
VIRAGOS-KERT,
I. RESZ.
Az Kertnek bőcsülletes, gyönyörűséges, és haſznos munkáirol.

HOgy à Kertnek bőcsülletes, és kedves munkája, az több Majorſághoz tartozandó foglalatoſſágok, és munkák között, méltán első helyet foglal: Világoſſan ki-tetczik abból; hogy maga à minden állatok Teremtője, à mi első Atyánkat, az első Világi Majorſágnak Gazdájat: nem à ſovány ſzántó földekre helyheztette. Mert, az után veté reá à ſzántáſt, vetéſt; *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo*; A' te ábrázatod verítékével eſzed kenyeredet. Nem is fogadá őtet à vig ſztaló ſzőlőnek kapállására, ſe nem az oktalan állatok körül-való gondviſeléſre, és bajmolodáſra; hanem, *Poſuit illum in Paradiſum voluptatis, ut operaretur, & cuſtodiret illum.* Tévé, ugy mond, őtet az gyönyörűség

Num. 1º.

Gen. 3.

Gen. 2.

Paradicsomában, hogy mint első kertész, munkálodná, és oltalmazna azt. Mivel az Ur Isten, alig hozá az emberi nemzetséget ez világra: mingyárt, mint-egy virágos bölcsőben, à gyönyörűség kertében fekteté; hogy ottan föl-nevelkedvén, à Paradicsombéli kertészléghez

II. kezdene leg-elsőbenn-is. Azért, talám meg nem ítéltetem én-is è végett, ha az több Majorságról irando Könyvek között, első helyet, és tiszteletet engedek az kertnek; mellynek bőcsülletes munkájában, nem csak az alacson renden való emberek: hanem, még magok-is à Királyok, Császárok, Papi, és Vilagi Fejedelmek, sőt à szerzetes emberek s-más Uri méltóságban-való emberek-is, tiszteséges foglalatossággal gyönyörködtenek; nem csak hajdan, de még most-is nem szégyenlik kezek szennyét ahoz kendeni. Az többi között, amá nevezetes Persák Királlya Cyrus, kirűl Xenophon esudákot ír, melly nagy kévánsággal viseltetett à kertek éppületi, ékessége, és miveltetéséhez; el-annyira, hogy à Királyi méltóságában nem csak meg nem pirúlt, hogy munkálodott à kertben: hanem inkább, dicsekedett abban. Lysander előtt, hogy kertének rendes ékességét, maga elméjével találta föl, és jobb részére, tulajdon maga kezeivel óltotta à fákat; Es ha valami tartományt, hadi erejével meg-vett, az vólt első igyekezeti, miképpen ékesitese föl szép kertekkel. Es igy, ha valakit látott à fő ember szolgai, és tisztviselői közzűl, kinek háza körűl szép virágokkal, veteményekkel, és gyümölcsökkel tenyésző kerte vólt: azt több jószágokkal megajándékozta, és föl-tisztelte. Ha pedig valakinek hiyolkodó restségébűl, el-pusztúlt kertét szemlélte: azt

Xenoph. lib. 5. memor:

javaitúl,

javaitúl, és tiſztitúl-való meg-foſztáſával büntette.
Sőt ha vala melly idegen Orſzágban hallott ritka, és
drága virágokat, veteményeket, fákat: azoknak ſzer- III.
zeſetúl, meg nem vonta költeſégét. Ha ezeknek, és
ſok ſzámlálhatatlan tekéntetes fő embereknek dicſéretes nyomdokát követik moſtani időbenn-is, à mi méltóſágos Vrúnk, és máſok-is Magyar Orſzágban nem kevesen, kiknek természet ſzerént-való hajlandóſágok vagyon à kertnek győnyőrködéſében: és idegen virágok, s-cſemeték meg-ſzerzéſében: s-értekek-is lévén hozzá; mellyekkel az réghi Magyar puſztaſágot, és vadſágot ſzeliditeni, és cſinoſitani igyekeznek; miért kell illy bőcsülletes, és dicſéretes foglalatoſſágért meg-ſzollani, és nyelvekkel kiſſebbiteni: és à mit magok tompa elméjekkel föl nem érnek, arrúl máſt meg ítélni? Sőt az ki
à bőcsülletes kerti munkátúl irtózik, és annak győnyőrűſégét meg-veti, azt én, több okos emberekkel egyűtt,
az emberi természettűl el-fajúlt állatnak ítélem. Ha IV.
ki pedig à kertnek haſznát akarná fontba vetni, és abbúl ítélné nem méltónak, hogy emberſéges ember abban foglalná elméjét, s-fáradſágát töltené; mivel az igen cſekély haſznot hajt: fölötte meg-botlanék. Mert vallyon, mi lehet ez világon haſznoſſabb az embernek, mint maga életének hoſzabbitáſa: egéſſégének oltalmazáſa: fáratt erejének meg-nyúgotáſa: ſulyos gondgyainak enyhiteſe: és minden tagjainak vigaztalaſa? azt pedig; ſohúlt inkább föl nem talállya, mint az kerti mulatſágban. Kiben cſak egy kedves ſétálás-is alkalmatos üdőben, cſudálatos-képpen még-vidámittya az embert: és annak à mennyei Paradicſomnak kéyánſágára föl-indít-

tya elméjét: kiben csak egy Virágocskát meg-tekéntsen is, leg-ottan annak alkotojának szépségére, és szeretire föl gerjed. Maga is â Mindenható Isten, kinek az egeknek fölötte, és à fényes csillagoknak tetején-vala-
Iob 22. ékes Palotája, mint Jób az könyvébe meg írta: *DEVS excelsior est cœlo, & super stellarum verticem sublimatur.* Az Isten, magasabb az égnél, és à csillagok tetején föl-magasztaltatott; és az ő járo helye-is, *qui cardines cœli perambulabat*, â ki az égnek sarkai körül jár: még-is mulatságnak okáért, à Paradicsombéli gyönyörűséges kertiben ment sétálni; mint à teremtésről írt könyvben nyilván
Gen. 3. meg-vagyon írva: *Et cùm audissent vocem Domini DEI deambulantis in Paradiso, ad auram post meridiem, abscondit se Adam & uxor ejus*; Es minekutánna hallották volna az Ur Istennek szavát, ki à Paradicsomban sétál vala délután à szellőn, el-bujának Adám, és az ő felesége, az Ur ábrázattya elől. Ha azért az Ur Isten, leg-alkalmatosabb szellőzni-való helyet nem másutt, hanem, à Paradicsombéli kertben akart magának szerzeni; miért keresnének az emberek-is, kik az Ur Isten követésére teremtettenek, magoknak alkalmatosabb helyt à kertnél? Vallyon leheté, az emberek táplálására, hasznosabb eszköz â kertné: ahol mind konyhára, és étkekbenvaló veteményeknek teremnek, s-az fák, kedves ízt adó gyümölcsökkel bővelkednek? Föl-találva tehát még à köz ember-is, ki csak à haszonban gyönyörködik, à kertnek szükséges hasznait: mivel az mit à piaczon, drága pénzen kellene venni: ahoz maga hajlékába ingyen juthat. Halgatok itten az orvosságokhoz, és Patikábanvaló füveknek erejéről, hasznairól; kik közzül közönségesen

V.

ſegeſſen jobbak azok, à kiket â kertben nevelnek, hogy-nem-mint â kik magoktul nőlnek à mezőben. Ezen kivűl, még Sz. Dávid ſem itél nagyobb boldogſágot ez világon, mint à ki keze múnkájából ehetik. *Labores manuum tuarum quia manducabis beatus es.* Sőt maga üdvözitőnk, csak egy virágocskát is nagyobra bőcsűl minden világi pompánál, és dűcsőſſégnél. *Neq; Salomon in omni gloria ſua ſicut unum ex his.* Bőcsűlletes azért, gyönyörűſéges, és haſznos, à Kerti munka. Matth. 6.

II. RÉSZ.

Az Kertnek helyheztetéſéről, földnek csínnya, és az égnek réſzéről, à melly felé köll azt forditani.

AZ rendes, és csinos kertnek éppitéſéhez, három dolog kévántatik; tudni-illik, Tehetség, Akarat, és Tudomány. Az *Tehetség*; hogy légyen annyi értéke, és költſége annak, à ki kertet akar éppiteni, kivel maga fogyatkozáſa nélkül azt munkalodtathaſſa, ékeſittethesſe, és épſégében meg tarthaſſa. *Akarat*; hogy kedve légyen hozzá, meg ne únnya à munkát gyors, és kéſz légyen minden üdőben, annak minden féle miveléſéhez; mert ha kedvetlen és kénſzerítve munkáloſzik, gyakrabban Puſzta Péter, Csallyán Barlabás, Boitorjan Jllyés; és Perje Demeter foglallyak-el à kertet. A' *Tudomány* ſzükſéges; hogy tudgva à kertéſz, és annak igazgatója, mit minden üdőben kelleſſék à kertben mivelni. Mert ſzinte olly ſzükVI.

séges à kertel-való bánáshoz az értelem, és tudomány: mint az emberi testnek orvoslásához, à mint Xenophon bizonyittya; Hogy à Gazda embernek, Kertésznek, és az Orvosnak egy hivatalok vagyon abbúl; hogy min-

VII. dent, idejében végezzen el. Az kert igazgatójának tudós, és értelmesnek kőll lenni; mert egyébként, abban à kelepczében esik, kitűl az réghi gazda emberek intettek: hogy, Roszúl van annak az Urnak dolga, à kit à gazda tanit: az az à ki nem ért az Majorsághoz, és ritkán lát hozzá: az ki minden szovát el hiszi à Majorosnak, noha gyakran fillent, és ellenkező dolgot-is mond, más képpen, hogy nem mint kőllene lenni, az Vránák nagy kárával. Azért, mivel Ersek Vrunk ő Nagyságának éles elméje, minden féle kerti tudományban tőkélletes: annak példáját, hogy más fő renden valók-is kővethessék: arra útat mutat, ezen irásocskám.

VIII. Azon kivűl, à Kertésznek első gondgya légyen az, hogy à földnek csinnyát meg-vegye, és jól meg-ősmérje; à mint hogy minden Mester embernek meg-kőll ismérni azt az eszközt, à mi keze között forog, és kiben leg-inkább foglalatos, úgy-mint, az ötvősnek az aranyat, ezüstöt: az Acsnak à fát: à Szabonak à posztót, és más materiat, &c. à mint Plinius bőlcsen oktat. *Quisq; suam terram, aquamq; noverit*; Ki-ki mind maga földét, és vizét meg-ismérje; Azért, valamiképpen az embereknek, barmoknak, kőveknek, és minden féle állatnak magános, és tulajdon természetek vagyon: úgy à földnek-is. Némelly ziros, némelly sovány; némelly fövenyes, némelly iszapos, némelly agyagos; némelly fejér, némelly vőrős, némelly fekete, némelly hamu szinű; némelly sükeres,

Plin. l. 18 c. 22.

némelly

némelly porhanyós, némelly soós, némelly nedves, némelly száraz, némelly sóppedékes. Ezt meg-ösmérvén, az után el kell választani: mellyik à viragoknak, veteményeknek, fáknak leg-alkalmatossabb.

IX. Négy érzékenységünk által, esmérhettyük meg kiváltképpen, à földnek csínnyát. *Látással, Tapasztalással, Kóstolással, Szaglással.*

Látással ismérjük meg à ki fekete, fejér, vörös, hamu színü. A' fekete földet leg-inkább jovallyák à kertnek: csak hogy ne légyen sóppedékes, avagy igen nedves. Azért, mentül inkább el-távozik à feketeségtül à föld, annál alább-való, és erötlenb. A' Tekéntet által, más képpen-is meg-itélhetni à földet, ha tenyészőé, vagy cserjés; tudnia illik, ha meg-tekéntyük, micsodás füvekenemez, úgy-mint, zirosokat, vagy soványokat, bövön vagy ritkán, szárazat vagy nedvesset, kiváltképpen ha ló herét hoz, igen jó.

X. Az *Illetéssel* meg-ismérhetni à földet, ha kövéré, vagy sovány; tömötté vagy ritka; lágy és könyv. Kövér lészen, ha mikor az újjaiddal öszve-nyomod, azokra ragad mint à csoport: és ha à földre csapod, el nem oszol egymástúl: ha az szántó vasra, kapára, ásóra, gereblyére göröngyösen ragad.

XI. *Kóstolással* meg-ismérhetni, ha keserüje, sósé, tímsósé, kénkövesé. Mert mind ezeket, à kerthez, igen alkalmatlannak ítéli Virgilius. Ezeket pedig az ízeket, hogy föl-találljad, illyen Mesterséggel élly: jó darab földet Vízben olvasz, és egy étszaka asztasd meg: hogy elválljék egymástúl; az után à vizet, egy vászon, vagy papyros által szürd-le: s meg-mutattya az à víz, ha az

föld

föld keserűé, sósé, tím-sósé, vagy kénköves. Ha az vizet ki-gőzölteted, föl-találod az edénynek à fenekén az érczet, a' kivel a' föld őszve volt elegyitve.

XII. A' *Szaglással*; minek utánna eső esik, kedves illatot bocsát magától, mint az jó szagú kenetek, avagy mikor az erdőt irtyák, és a' fákat le-vágják.

XIII. Mivel azért a' fekete föld, az több földnél, leg-alkalmatossabb a' kertnek, ebben-is külömbség vagyon; mert némelly sovány, és vékony föld: némelly tömött, és kövér. A' kövér földben, nem hasznos mindent vetni. Az soványba pedig semmit sem. Leg jobb volna egy részét a' kertnek, a' ki zíros, konyhára-való veteményeknek hadni: más részét, a' ki sóványabb, egyéb füveknek, és fáknak. Harmadik részet, a' ki közép szerű, az virágoknak.

XIV. Kövér és nedves földet kéván, mindenféle káposzta, és egyéb konyhára-való vetemények, saláta, endivia, czékla, répa, retek, vörös hagyma, pár hagyma, mogyoró hagyma, pasternak, zeller, arcsicsóka, spárga, spinátsz, Török bab, és búza. Majoránna, Zállya, Rosmaring, Szekfű.

XV. Porhanyós, és ritka földbe könnyebben nőlnek: Ruta, Foghagyma; Petreselyem, Sáffrány, Isóp, Kapor, &c. A' fákhasonlóképpen nem szeretik igen a' búina földet, mint a' csemeték sem; és ha néha ganéival köll őket táplálni, távol köll azt ritkán, keveset a' gyökerektől hínteni. Illyen természettel bírnak: Alma fa, Körtvély fa, Cseresnye, Szilva, Baraczk, Birs alma, Szedery, Mogyoró fák, Noszpolya, Geszstenye; Som fa, &c. Csemeték, Szőlő, Vadsom, Cruspán, Genista, édes gyökér,

gyökér, gyalog fenyő, róſa, Szent János ſzőlője, egres'.

Mind ezek, nem annyira kedvellik à sűrű, és kővér földet, mint az ritka, vékony földet; mert az ritka földet, könnyebben által hattya az eső, és à nedveſſég; mélyebben alá-ſzivárkozik à fáknak gyökerére; mellyet nem enged à tömötség. A' füvekne'. pedig, és virágoknak gyökerek, mivel közelebb lévélnek à földnek ſzínéhez, azért à le-ſzallott nedveſſég, à ki alább ſiet à ritka földbe, nem annyira táplálhattya őket; s-kevés' haſznot véſznek tűle: à Nap-is, könnyebben által-hattya, és ki-sűti gyökereket. Másodſzor, à kővér földbe ültetett fáknak gyökerei, több tápláláſt véſznek be magokhoz, hogy nem mint ſzükſég vólna; azért, nem à gyümölcſre, hanem a' búja ágakra, fölöttébb-való levelekre, és úy gyökereknek ágazatira fordittatik, à gyümölcſnek nagy ártalmával. Azért à gyümölcſ-is vagy el-fajzik: vagy igen ſzükön terem; mert à nedveſſégtűl el-nyomatik. XVI.

Közép ſzerű földet kévánnak â virágok, a' ki ſe ne igen ziros, ſe ne igen ſzáraz légyen, ugy mint: Tulipánok, Anemone, Liliumok, Narciſſuſok, Hyacintuſok, &c. Hogy pedig a' földnek ziroſſágát timperállyák, egy kevés fövenyt kevernek kő ibe. XVII.

Azon kivűl, à kertbéli föld vagy verő-fényes', vagy árnyékos föld; mert â vetemények, és virágok közzűl, némellyek nem igen ſzenvedik a' Nap fényt: hanem inkább az árnyékokat, ahol jobban tenyéſzenek: ugy-mint az Epery, Roſmaring, Majorán, Viola, Gyöngy virág, &c. Némellyek pedig, à Nap ſúgáriban, gyönyörködnek, XVIII. XIX.

kődnek, ugy-mint Uborka, Dinnye, Sáffrány, Olasz Kapor, Füge, &c.

XX. Mind ezeknek vetésekben, ültetésekben, palántálásokban, kévántatik à Kertésznek értelmes okossaga: hogy tudgya minden Veteményeket, Fákat, Csemetéket, Virágokat úgy helyheztetni: hogy ne csak ékességgel, és szépséggel csinositsa à kertet; de még ezeknek szerencsés neveléssekkel is gyarapitsa. Meg-kőll azért mindennek tulaidonságát, és természetit venni: hogy alkalmatos helyre ültetteſſenek: mert egyébként, sokan ki vesznek, ha az természetek ellen tusakodó helyre készerittetnek.

XXI. Melly részére az égnek fordittassék à kert, azt-is igen méltó tudni. Mind inkáb jovallyák à kerteket, à kik Délre szolgálnak. Az után, à kik Nap-keletre. Ez után, a' kik Nap-nyúgotra. A' kik Etszakra vannak fordítva, mivel a' hideg szelek igen meg-járják, ritkán engedik, hogy az el-vetett vetemények, és más gyümölcsök derekassan meg-érhessenek; azért, nem igen dicsértetnek.

XXII. Némellyek a' Tartományoknak alkalmatosságokat nézik: úgy hogy, a' hideg helyeken a' kertet, a' Napra, vagy Délre fordittcsák: a' melegeken, Etszak felé: a' kőzép szerű helyeken, Napkelet felé. Az igyenes helyet-is, a' hegyes, és vőlgyes helyeknél, inkább bőcsüllik. Nem csak azért hogy a' hegyes helyek, igen alkalmatlanok a' sétálásra; hanem, azert-is, hogy a' Nap, nem vetheti minden felől sugárit reájok; az szelek-is, a' menykő-is, kő eső-is, és zápor eső-is inkább ostromollyák a' magas helyeket.

XXIII. Az vőlgyekbe pedig a' hűvős, és magtalan árnyékok, az magok elevenségét meg-fojtyák. Arra-is vigyázunk, hogy

hogy az igyenes helyenn-is, úgy kőll rendelnünk a' kertet, hogy ne légyen tellyességgel igyenes; hanem, egy kevéssé alá hajollyon, hogy az esőknek fölöttebb-való nedvességek, az ágyakon meg ne állyanak: hanem, alá folyhassanak. Mind azon-által a' dombos helyeken, neha szebb kert lehet, hogy nem mint az igyenes helyen; csak hogy mindenkor egy kőfalt kőlletik a' másikra rakatni, és föl-emelni, kinek négy, öt, vagy hat ölnyi szélessége légyen: és azt föllyűl jó földel meg-kőll tőlteni: kiben virágokat, vagy veteményeket vethetni. Garádi- XXIV.
csoknak-is kőll lenni, egyik sorrúl a' másikra, azoknak ékességekre, fára folyó rósákat, és más föl folyó virágokat kőll mellőjek űltetni, a' kik bé-födhessek. Hasonlóképpen a' kő fal mellé-is, hogy azokal, mint egy szép karpitokkal, bé-vonyassanak. Az kőfalokra, szép festet edényekbe virágokat rakjanak, hogy szép rendes perspectivara légyenek. Lugasok-is lehetnek rajtok: eggyik alacsonb légyen a' másiknál. Illyen kerteket Délre, vagy Napkeletre kőll éppiteni.

Továbbá, kévántatik a' kertnek választásához, az XXV.
jó, és egésséges levegő-ég: hogy ott, a' hol egésséget keresünk, betegséget, és halált ne lellyünk. Ne légyen mocsáros, sőppedekes, poshatt helyen: távúl az állo tóktúl, kiváltképpen az virágos-kert, hogy annak dőgleletes lehelleti, a' virágoknak gyönyörűséges ruházattyok színét, meg ne vesztegesse. Ha lehet közel a' házhoz, hogy mikor az Ur ki teként az ablakon, mint egy Paradicsombéli Palotákban láttassék lenni, a' hol a' kűlőmb kűlőmb féle szép virágok, színes kőntősökben, parancsolattyára udvarollyanak. Légyen tágas-is, hogy a' virágok, fák, és

vetemények cselédes nemzetségi, meg ne szorúllyanak.

XXVI. Toabba, ha lehet, a' kertet ollyan helyre éppitsék, a' hol vagy kedves patakocska, vagy forrás, vagy áfott kút, vagy csurgó kút légyen; hanem a' kertbe, de közel hozzá: hogy mikor szükséges, vizet meríthessenek. Mert a' víz, a' kertnek élete. Kirül másutt többet.

Az kertek formáját, a' mint az hely engedi, és akaratod tartya, úgy szabjad; akár négy szegletű légyen, akár kerekdéd, akár hoszúkás, akár tyukmon formára.

III. RE'SZ.

Az Kertnek kerítéséről, és kerteléséről.

XXVII. HA az kert hoszabb, hogy sem mint szélesebb, akár tyukmon formára légyen, hoszattával Nap-keletről, Nap-nyúgot felé fordíttassék: mert a' kerítésnek óldala, a' melly Nap-keletnek, és Nap-nyúgotnak ellenében vagyon, reggel, és estve, mikor leg hoszabb a' Napnak árnyékja, leg-kevesebb akadékot szerez a' kertnek; hanem inkább a' Napnak fényessége, éppen el-fogja a' kertnek közepit.

XIXX. Hogy azért a' lopóktúl a' kert meg-őriztessék, némellyek kő fallal keritik bé; de az se légyen igen magas. Némellyek, hoszú tőly fa karókat ásnak a' földbe, sűrűen egy-más mellett, és föllyűl veszővel ennyihány rétre meg-fonnyák: hogy könnyen le ne dőlhessen, avagy ki ne vonyhassák. Ha pedig valaki azt akarja, hogy tovább tarcson, alól, a' meddig az földben mégyen, tegye a' tűzbe, és egy keveset égesse meg, csak

hogy

hogy meg-feketedgyék: ötven, avagy hatvan esztendeig-is el tart a' féle sövény. Némellyek deszkával kerítik bé; némellyek magas sövént fonynak körülötte, és a' tetejét jól meg-rakjak tövissel. Némellyek, inkább eleven kerteléssel akarják meg-óltalmazni: azt pedig, vagy füz fával sürüen ültetik bé; vagy külömb külömb féle tövises, és bokros, ágas-bogas fiatal fákat ültetnek az kert körül sürüen, és ha meg-foganosznak, szüntelen-való eleven sövény lészen belölök.

Aval pedig igy köll bánni: Sz. Márton naptúl XXIX.
fogva fársángig, mikor még nem bimbóznak a' fák: galagonya fát köll ki-ásni, és el-ültetni; de meg ne sértsék igen a' gyökerét: hanem, megént úgy ültessék, a' mint az előtt vólt. Ha az hegyeit el-vágják, jól és rövideden hadgyák, hamarébb meg-foganosznak, és sürüeb ágok lészen. Ha pedig hoszan hadgyák a' galagonya fát, nem jó. Némellyek el-mennek őszel, Sz. Márton napig: a' galagonyának, kökénynek magvát meg-szedik, és együtt ezen fák közibe ültetik sürüen, nyárba ki-kél; de két esztendeig, szorgalmatossan köll gyomlálni, hogy a' több füvektül el ne nyomattassék; csak hogy a' kökény, késön jön ki, és nöll. Mások csipke bokornak, tövises szederjnek, lendeknek magvát vészik, és azt réghi hajó kötélbe tészik, s-úgy ássák el a' földbe. Némellyek, külömb külömb féle töviseknek magvait viaszban, vagy más ragadozó materiaban tészik, s-el-nyúityák a' kert körül, és jó ganéjos földbe el-ássák. De mind ezeknél XXX.
leg-jobb, ha három arasznyi földet ássz ki az kert körül, és az bokrosbúl ás-ki külömb külömb féle tövises bokrokat, mind gyökerestül: és azoknak hegyeit vagdalod el

egy kevesé, hogy az mint lehet, egy aránysók legyenek. Novembertűl fogva, Februariusig ásd-el a' földbe. Három könyöknyire egy-mástúl, ültess szil fát közibe: az lészen a' többinek gyámola. Más fákat-is ültethecz, a' kik el-szenvedhessék a' tarolást: ugy-mint a' kőrös fa, ha sűrűen ültetik, az hegyit egy kevesé el-metszik, de fiatal légyen; midőn ki-nőll, minden felé el-haithatni az ágait. A' Somfa-is, vad Somfa-is, kecske rágó fa-is igen jó. A' bodza fát nem igen dicsérik; mert a' többinek ki-szíja nedvességeket, és igen tsömérdeken nőll. Hoszú Genistát, a' ki sűrűen nől, könnyen meg-hajthatni; és az éretlen gyümölcset-is, eczetbe bé-csinálhatni. Több e' féle bojtos, és bokros fákból-is csinálhatni illyen zöldellő, és eleven sövént: az mint vad Rósából, vad Megyből, szederj bokorból, Fái soskából, avagy kecske rágó fából.

XXXI. Ehez a' bokros kerteléshez, leg-inkább kévántatik, hogy sűrű légyen; azt pedig két képpen nyerheted meg. Elsőben, ha három, avagy leg-alább két rendre ülteted, egymás mellett, a' bojtos fákat egy aráschnyira: úgy, hogy az egész kertnek kerítése, három rendel ültetett bokrokból állyon. Másodszor, ha első esztendőben úgy alá nyíred, hogy két arasznyira állyon ki a' földből: második esztendőre, csak nem egy réfnyire: harmadik esztendőre, annyira bocsathatod, a' mint akarod. Miképpen kőll pedig, és mikor, e' féle bokros fákat nyírni, ez után meg-írom. Ez féle bokros fákat, ha a' kő, vagy sövény kerítés mellé ültetik, és nyírik; ennyihány esztendő múlva, éppen bé-födik, mint ha szép zöld kárpittal bé-vonták volna.

IV. RESZ.

Az Kertnek Osztásáról, Részeirűl, Lugasokrúl, és útakrúl.

AZ Kertnek közönségessen, három féle osztált szabnak 1.° Virágos-kert. 2.° Veteményes-kert. 3.° Gyümölcsös kert. Az szőlős, komlós, és orvosságos kertek, ezekhez tartozándok. XXXII.

A' ki nem akar mind ezeknek külömb helyeketrendelni, hanem, mind egy kertben helyheztetni; Elsőben, oszza föl a' kertet, ennyihány egy aránsó táblára; de ne legyenek a' táblák se igen nagyok, se igen kicsínyek: hanem az mint a' kertnek nagysága nyújtózik. Ha az hely engedi, legyenek felesfek. Ezeknek közőpette, légyen egy hoszú út, kőrősztúl által hoszattában; s-meg széleſſégére. Annak fölőtte, minden tábla után hadgyon hoszú útat, és mellette-is. Ha nagy a' Kert, némelly útat lugasnak hagyhat; némellyeket ékeſſégnek okáért, alacson Spalieroknak: mind két felől legyenek űltetve, és egy korúk legyenek. Az első út, a' mint az ajtón bé-mennek, légyen hoszattára vagy lugas, vagy alacson út: az az, Spalyér. Széleſſégére legyenek Spalyérok. Ha nagy az hely, három, s-négy lugas-is lehet hoszattára: hasonlóképpen széleſſégére-is; csak hogy, ha ki csinoſſágát akarja a' kertnek, csinállyon minden lugas közőtt, vagy utánna Spaliert: akár hoszattára, akár széleſſégére: úgy hogy, ha az első út Spalier, a' másik út ellenében,

légyen

lugas. Az két végén a' kertnek óldalaslag, avagy lugas, avagy magas Spalier. Az lugasnak szélessége, ne légyen hat, nyólcz, vagy tíz lábnál keskenyeb: tíz, tizenkét, vagy tizen négy lábnál tágassab, az mint a' kertnek alkalmatosságához illendő. A' Spalierok között az útat, vagy egy arányt a' lugassal, vagy egy kevessé keskenyebben hagyhatod.

Az lugasok föllyül, vagy ki-nyitva lésznek, vagy arcusokra, az az, bólt hajtás formára hajtva. Az elsőt, szőlő tővekkel köll ki-ültetni. Az másikat, vagy szőlő tővekbül, az az, venyikékbül, vagy külömb külömb féle gyümölcs fákbúl; úgy mint, mogyoró fábúl, birs alma fábúl, megy, halyag-megy, Spanyor megy, Spanyor halyag megy, minden féle szilva, cseresnye, som, és több e' féle fákbúl: kiknek gyönge ágai lévelnek és sürü levelei. Hasonlo képpen vad fakbúl, fagyal fábúl, bik fábúl, Spanyor bodzábúl mind kékbül, s-mind fejérbül, és több e' féle csemetékbül, a' kik örömest hajolnak, és magassan föl nőlnek; Kórókbúl-is meg lehet, kik a' fára folynak: ugy mint Rósa de Iericho, Borostyán, téli zöld, &c.

XXXIV Az Lugasnak való fiatal fákat, mikor ültetni akarja ember; az sinort ki-vonnya hoszattában, és ásson térdig-való vermet, leg-alább egy lábnyi szélességre: abban hánnyon bőven jól meg-érett tehén ganéjt, mellyet földel őszve keverjen. Az után, ültesse reá a' gyökereket, avagy fákat, a' minémüket akar jó sürüen, és tömje jól meg környül földel. Az fölit el-vagdallya, hog első esztendőben, egy ölnél ne légyen magassab: hanem alúl bojtossabban nőllyön. Második esztendőben, még magassabban hadhattya egy kevessé. Harmadik-

dikba-is, de mindenkor sinór szerént nyírje meg. Ez féle faknak ültetések, légyen jó idején kikeletkor, mihelt a' fagy el-mégyen: vagy őszkor, egy kevesé Sz. Márton nap előtt.

Az Lugasoknak való faragott oszlopok, és bólt- XXXV
hajtások, legyenek ha lehet tőly fából ki faragva szépen: se ne igen temérdekek, se ne igen vékonyok. Négy szegletűek legyenek, kiknek a' temérdek részét, mellyet a' földbe temetnek, elsőben meg-égessék egy kevesé: hogy hamarébb meg ne rothadgyon. Az hegyit kilyebb kell hadni egy kevesé, hogy nem mint az arcusnak vége érné: és azon, vagy gombot faragni, vagy más fából faragtatni, meg-festetni, aranyoztatni, hoszúkás-is lehet, nem csak gőmbölyű. Ha ki pedig jobban akarja, csináltasson a' fazekasokkal, kiváltképpen az úy Keresztyénekkel, külömb külömb színű mázos gombokat, kikkel az karóknak hegyit föl ékesitse: mint ezen Ersek Urúnk ő Nagysága Posoni kertében vagyon. Az arcusok hasonló fából vagy deszkából legyenek ki faragva. Formaja azoknak, vagy éppen kerekdéd, vagy hat szegletű formára. Magasságát föl-viheted, à mint akarod; csak hogy a' szélessségéhez képest, jó proportioja légyen, és ne igen alacson, hogy alatta bújkálni kőllessék. Azokat pedig éppen meg-kőll léczeczni, meggyalúlt léczekkel; egy arányt vereséssenek föl egy singnyire egy mástúl. A' ki azt akarja, hogy ékessek, és XXXVI
tartósok legyenek a' lugasok: festesse meg vőrős olajos festékkel mind az oszlopokat, léczeket, arcusokat éppen. Az vőrős festéket akár miniumbúl, tehén vérrel elegyitve, len mag olajjal töresse meg, a' ki szebb;

akár vörös földbül olajjal, csak magánosan, 'akár ebben is vért tölcsön, és úgy festesse meg. Az fáknak ágait, szorgalmatossan ezekre a' léczekre le-hajtsák, és rendesen szironnyal, azaz, pánt veszővel le-kötözzék.

XXXVII. Az Lugasoknak végein a' kőfalra, vagy deszkából csinált táblákra, szép perspectivákat, és képeket irhatni; hogy hoszúknak láttassanak. De ha a' kőfalon írják őket, a' Képíró, mindgyárt akkor írja, mikor vakollyák, és még jó nedves a' vakolás; mert ha megszárad a' vakolás, és az után írja, mind le-mossa az eső a' festéket. Kitül ugyan még-is meg-kell óltalmazni, egy keveset killyebb hozván a' kő falt, a' hol bólt hajtásra vagyon a' lugas.

Az-is ékesíti a' lugásokat és kertet, ha négy szegletin a' lugasoknak rundelakat, azaz, kerekdéd erkélyeket, és a' közepin, a' hol négy lugas öszve mégyen, csinálnak: kiknek fóliben szép kerekded, vagy más forma hejazatot éppithetni: és azt vagy sindellel födhetni, hogy az eső meg ne járja, vagy léczekkel léczezni, s-úgy azon ültetett fáknak, szőlőknek lehajtott ágaival bé-burítani: de úgy, hogy a' lugásnak végig menendő perspectiváját meg ne gátollyák.

XXXVIII. A' ki akarja, kettős lugast-is csinálhat egymás fölött, ha mikor a' fák jó magassan föl nőlnek: úgy hogy föllyül az alsó arcusokat, deszkával meg-padollyák; a' kin járhassanak; az felső folyosó lugasnak arcusit, ugyan azon fáknak ágaival bé-födözze, és burítsa; az négy szegletin pedig, négy nyári házat csináltathat, két sorba: hogy ezen a' lugasos folyosón, egyikbül a' másikba járhassanak.

Ha

Ha még-is valaki czifrázni akarná lugaſſait, azoknak bé-meneteleken Portálókat, az az, meſterſéges kapukat (az mint Fig. I. n. I.) cſináltathat: kiket mogyoró igyenes pálczákbúl, pánt veſzőkkel, roſtély formára őſzve kőtőzzenek meſterſéges figurakra, oſzlopokra; kiknek pártázattyokat, bólt hajtáſokat, úgy kőſſék, mintha kőbűl, vagy fábúl vólna ki faragva. Főllyűl hegyes óſzlopoczkákkal, gombokkal, és cſiga, s-más hajtott formakkal meg-ékesítſe; de elsőben, ahol e' féle kapuk léſznek, fiatal bikfákat, bűdős fákat, fagyal fákat, és más féle fől növendő fákat ültteſſenek belől, hogy zőldſégével, az oſzlopoknak űregét bé-tőltsék, s-el-foglallyák. Ezeket, ha nőlni kezdenek, jól az fácskákhoz kőll vitlaval kőtőzni: hogy ki ne nőllyenek az ágak. Ez féle XXXIX
portálokat, vagy kapukat, leg-inkább a' kertnek bé-menetelén cſinállyák, és az ſpalier helyett, mint egy falt cſinálnak ſzéleſſégre: kit bólt hajtáſos ablakokkal, és azoknak főlső réſzét, kűlőmb kűlőmb féle ahoz illendő figurakkal meg-czifrázzák, fákkal bé-űltetik mintha drága eleven kárpitokkal bé-vonták vólna. Az ablakokban pedig, feſtet edényekbe virágokat, vagy idegen fákat helyheztetnek, az mint num. II. fig. I. Ez csínos ékeſſég ugyan; csak hogy ſok munka mégyen réa, és nem tartós, ſzűntelen kőll rajta tatarozni.

Az Lugaſoknak-is (kiket fákbúl ültettek) kűlső XL.
réſzeit illyen oſzlop formára, vagy kerekdédre, vagy más czifrára nyírhetni, hogy úgy nőllyenek. Haſonló ablakokat-is metélhetni rajtok, hogy az táblában bé-nézheſſen ember. Az Lugaſoknak úttyait fől kőll tőlteni temérdek, és tiſzta fővénnyel, fél lábny mélyſégre:

hogy esős üdőben szárazon maradgyanak, és ne kőlleſſék a' sárba gázolni. A' ki akarja, kövekkel rakathattya, vagy pázitos hantal. A' szorgalmatos kertésznek, gyakran kőll e' féle útakat, arra-való ásóval vakartatni, ha gyam nőll rajtok: hogy tiszták legyenek.

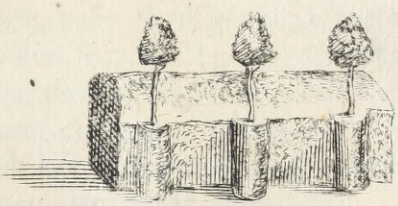
XLI. Az Spaliereknek, vagy útaknak bojtos ágas-bogas fákból ki ültetésével úgy kőll bánni, mint a' lugasra való fákrúl meg-van írva: jó zíros főldet alúl tőltve, elvagdalván hegyét, és éles késsel, a' meg-sértet győkeret el-meczvén, sinór szerént. Első esztendőben, egy lábnál ne légyen a' főldőn kivűl igen magassabb, hogy bojtossan nőlhessen. Második esztendőben, egy keveſé főllyebb hagyhatni. Mikor szintén rendiben vagyon, két lábnyi, és nyólcz ízni légyen magassága: szélessége, egy őreg lábnyi. Ezeknek ki-ültetésére, leg-jobb az Fagyal fa; mert szép zőld, sokáig tart a' levele, jó bokrossan nőll: Som fa-is, megy fa-is, szilva fa-is, kecske rágo fa-is alkalmatossak, Egres fa-is, fejér Spanyor bod-

XLII. za-is, és más fák a' kik bokrossak. Szent János szőlőczkéje-is illyen, csak hogy az ágai igen győngék, és ha magassabban ereszti ember, hamar meg-hajolnak: ha léczel meg nem gyámolíttyák. Azért, a' Rósa fa sem alkalmatos a' kertnek közepin, hogy léczekkel kőllene fől-támasztani: hanem, a' kertnek szélire, vagy a' fal mellé ültessék. Ezeknek nyírésére, tarcson a' kertész, jó őreg, éles ollót; kiket minden esztendőben, kétszer kőll nyírni: kikeletnek végén, s-Canicula'k útan, s-mindenkor az sinór igazában, mind magasságra, mind szélességre, mind óldalaslag: hogy az ágak, igyenessen állyanak. Ezek közőtt, az bokros sővények

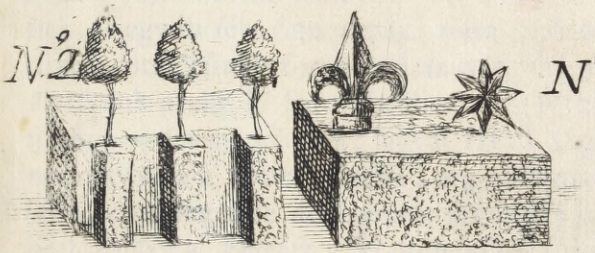
közőtt,

között, gyümölcsfákat ültethetni, hogy ki nőllyenek, két ölnyire egymástúl: de ne legyenek igen sürű levelűk; úgy mint, kaiszi baraszkot, más féle baraszkot, [illegible] fővényekXLIII.

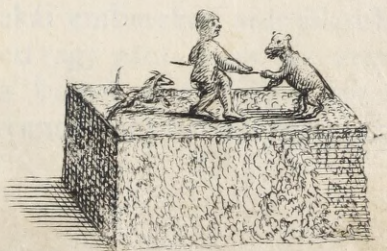
Fig. II.

N.° 1.°

N.° 2.° N.° 3.°

N.° 4.

ákat
nin-
ı ůl-
s el-
ı fő-
n ki,
gye-
tve,
azo-
boj- XLIV.
éke-
rek-
kő-
3.4.
ész,
ltet-
haj-
idő-
yéb
ıak:
íra,
illa-
zve
bb.
íri,
ana
.

hogy esős üdőben szárazon maradgyanak, és ne kőlleſſék a' sárba gázolni. A' ki akarja, kövekkel rakathatty[illegible], vagy vázitos hantal. A' szorgalmatos kertész-
nek, [illegible]óval
kart[illegible]

XLI.

fákb
ló fá
vagd
el-m
nál r
tossa
fölly
két l
egy
Fagy
boki
rágo

XLII. za-is
lőcz
ha r
ha l
sem
kőll
a' fa
kert
ben
lák
ságr
igye

között, gyümölcsfákat ültethetni, hogy ki nőllyenek, két ölnyire egymástúl: de ne legyenek igen sürü levelük; úgy mint, kaiszi baraszkot, más féle baraszkot, mondolat,&c. Annak fölötte, ugyan ezen fövények XLIII.
közibe tőly fából, avagy kőbül fáragott oszlopocskákat áshatni: és arra egy darab deszkát vethetni, kire minden féle festett edényekbe, vagy mázos fazekakban ültetett virágokat, idegen fácskákat rakhatni egymas ellenében, nagy ékességével az kertnek. Ugyan ezen fövényeken, léczekbül gátoros ajtókat csinálhatni, kinn ki, s-bé járhatni a' táblákba, s-bé-is zárhatni; de ne legyenek magasabbak a' fövénynél. Meg-legyenek festve, kiknek két oszlopocskára gombokat csinállyanak: azokat meg-aranyazzák, vagy fessék. Ha ki ezekben az boj- XLIV.
tos fövényekben gyönyörködik, azokat föllyül föl ékesitheti sok külömb külömb féle állatoknak, embereknek, és egyéb féle figuraknak, azon ágak növésének kötözese által csinált formaival, az mint Figura II. n. 2. 3. 4. Azoknak pedig ki formalásához, így juthat a' kertész, főképpen ha az fövény, fagyal fából vagyon ki-ültetve, melly fa a' többi között, leg-alkalmatossabb a' hajlásra, minden féle állatoknak ábrázattyára; Téli üdőben, mikor a' kertész a' kemenczénél fütözik, és egyéb dolga nincsen, mogyoró pálczákat metéllyen magának: azokat szépen le-hámozza fejéren, és ollyan formára ősszve kötözze, a' minémüt akar ábrázolni: akár csillagokat, akár embereket, akár állatokat; azt pedig ősszve kötözheti vagy pánt, vagy réz veszővel, ez tartossabb. Mikor a' bojtos útat, föllyül igyenessen meg-nyíri, hadgyon ennyihány helyett ágacskákat: és minekutánna

à bokroknak ágaj jól föl nőlnek, tegyé reá azt à mogyoró pálczából csinált formát, hajtsa, és alkalmaztassa rendessen, s-erőssen arra az ágacskákat, és öltözteſſe bé azokkal, és így, üdővel éppen bé-növik. Ha melly ágacska killyebb állana, azt el-kőll az ollóval nyírni: hogy a' ki-formált képet, ki-hasonlitsa. E' féle képet, ennyihány helyett csinálhatz; az ábrázattyát, mind-az-

XLV. által, más fából faraghatni. Ha valaki úy kertet akar el-íntézni, vagy ott rendessen éppíteni, leg-elsőben mérje meg szélét, s-hósszát a' kert helyének. Avagy azt négy egy-arányso szegletre akarja csinálni, kinek mind széle, hosza egy korú légyen; úgy mint, ha a' hosza 200. láb, a' széleſſége-is annyi légyen. Avagy hoszukáson kivánnya formálni, tudnia illik, ha az kertnek hosza 200. láb, vagy öl; a' széleſſégének 120. lábnyinak, vagy ölnyinek kőll lenni: hogy proportioja légyen. Ez meg-lévén, mérje ki a' kőzepin á' kereszt útat mind hoszattára, s-mind széleſſégére. A' kereszt útat hogy igazán csinállya, így munkálodgyék. Elsőben, egy sinórral, vagy igyenes fával mérje, és találllya-meg a' kőzepit, mind hoszárúl, s-mind széleſſégérűl. Jegyezzen a' széleſſégérűl sinór szerént, egy lineat, annak a' lineanak vegye kőzepit, azt egy karóval jegyezze meg; attul az sinórral végyen bizonyos jelt, két felől a' linean, és hasonlóképpen karóval jegyezze meg; azon linean nyúitsa megént az sinórt jóbban ki, és tegye egyik végét, egyik karóhoz, és aval a' nyúitáſſal, vonnyon föllyűl s-alúl-is, fél kerekdéd vonyáſt, vagy kőgőt, az az, Circuluſt: más felől-is a' karóhoz tegye egy réſzét az sinórnak, s-azon előbbeni nyúitáſſal, vonnyon hasonló kőgőt,

gőt, vagy kerekdéd vonáſt, és a' hol egymáſt meg-érintik a' vonyáſok, jegyezze meg mind két felől, az az, alól s-föllyűl; azokon a' két jegyeken, és a' közép jegyen, vonnya-által a' ſinórt, s-tégyen igyenes vonáſt, és meglészen a' körőſzt út. Iſmét, ha ki négy egy aránſó ſzegletekre akarja a' kertet éppíteni, és azt el-íntézni, vonnya a' közepitől a' ſinórt jób kéz felé a' linean, a' míg az kertet ki-akarja vinni: bal kéz felől-is ugyan azon linean, és azon ki-nyúitáſon jegyezze-meg: attúl az jegyzéſtűl ezen ki-nyúitáſſal, mennyen föl igyeneſſen a' fölső lineanak ellenében, és ha azon nyúitáſſal egyaránt éri az máſik körőſzt lineat-is, ott jegyezze meg. Haſonlóképpen cſelekedgyék alúl-is, s-à túlſó réſzén-is, és a' végén, minden két linean által vonnyon lineat, az az, négyet: és meg-léſzen az négy egy arányſó ſzegletű figúra; a' ki minden igazán, és regula ſzerént el-oſztott négy ſzegletű kertnek, és tábláknak fundamentuma. XLVI.

Ha ki kerekdéd kertet akar cſinálni, és ollyan lugaſokat-is: tegye a' ſinór végét a' kereſzt útnak közepire, és az máſik végével vonnyon Circuluſt, a' mí kora léſzen a' kert; és az után más Circuluſokat, az lugaſoknak hagyván tábláknak való közt, a' lugaſok és útak között. A' ſinórral ſzintén úgy élhet a' földön: mint a' papyroſon a' Circalummal. Ha ki cſillag formára akarja a' lugaſokat cſinálni, az öreg kőgőn kivűl, vonnyon más kicsínt-is, és oſza-el azt, a' mennyi réſzre az öreget: és vonnyon minden punctumra, vagy jelre óldalaſon lineakat, avagy útakat, az öregtűl a' kicsínyig, az az, minden punctumra kettőt, és meg-léſznek a' Cſillagos lugaſok; s-az közepin akár tornáczot, erkélyt, akar kútat éppítſen. XLVII.

A' mennyi

hely

hely négy szegletin a' kertnek, a' kőgbűl kin marad: oda rundélakat, nyári házakat, vagy más kerti eszközXLVIII nek való erkélyeket csinálhatni. Ha pedig nem igenes a' kertnek kerűleti: hanem óldalaslag, valami hely marad ezen kivűl, a' négy szegletű figuran kivűl, azt más táblákra, vagy ágyakra kőll osztani: vagy más spalierekkel, vagy fákkal bé-űltetni. Ha hoszukás lészen-is a' kert, de kőzepette a' kőrőszt lineanak meg-kőll lenni; mert a' szerént mind útakat, s-mind táblákat kőll kiosztani; csak hogy, mint az előtt-is mondottam, ha egyik út lugas lészen, a' másik utánna légyen bojtos út, avagy spalier: és egy tábla kőzőtte, vagy quartier. Ha azért, tizenhat táblára akarod a' kertet osztani; négy táblát szelességére: négy táblát hoszattára: Három útat ádgy hoszattára: hármat szélességére, az kűlső útakon kivűl. Az gyűmőlcsős kertnek annyi helyt hagyhatni, a' mennyit ki akar: az útakat-is, és lugasokat ha végig ki-viszi, avagy csak az gyűmőlcsős kertig szabad vélle. Nem kűlőmben az veteményes kertet-is: de azokban-is rendessen, és egy aránt íntézze ki a' táblákat.

V. RESZ.

Az Virágos kertnek Tábláirúl, és azokban lévő czifra formaknak rendeléséről.

XLIX. AZ kertek úttyai, és lugasok osztása után, következnek a' Táblák: és leg-elsőben a' virágos kertiek; mert a' veteményeknek valókat, magok helyére hagyom. Elsőbennis-a' Tábla-

a' Táblákat, a' kertnek nagyságához kőll alkalmaztátni; több, vagy kevessebb, nagyobb, vagy kissebb légyen. Csak hogy, ha ki rendes, és csínos kertre vágyodnék: az középső táblákat, virágoknak kőllene hagyni. Es így, ha tizenhat a' tábla, és négy rendel vannak: nyólcz táblát a' közepin, virágoknak hagyhat; és nyólczat a' veteményeknek. Egy felől-is négyet, más felől-is négyet. Ha tizenkettő a' tábla, és négy vagyon egy rendben; hat középső szolgálhat virágoknak: hat két felől veteményeknek. A' Táblákba az ágyacskák, némellyek nagyobbak, némellyek kissebbek legyenek elegyítve, mint a' figura magával hozza: hogy a' gőmbőlyű győkerek magánosan, az apró ágyaskákban ültessenek: és más féle virágok a' többiben.

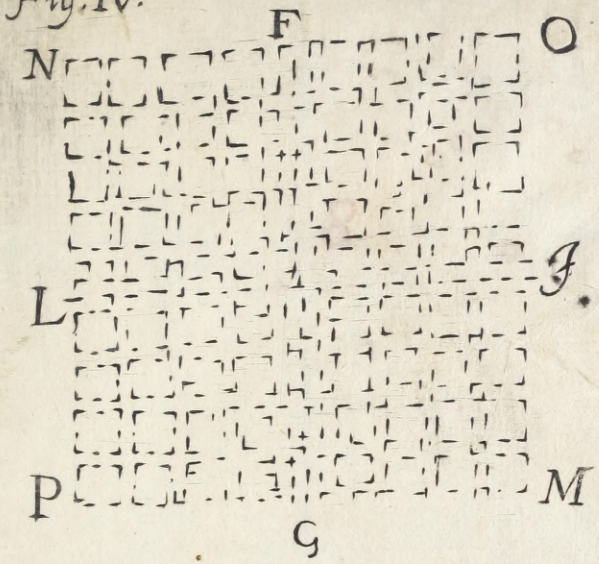
Minden osztályban arra kőll vigyázni, hogy az leg-nagyobb ágy, ne légyen szélessebb negyedfél lábnál: és a' kerekdédnek, hasonféle, se harmad fél lábnál. Egy szóval: minden ágynak formálásában azon kőll lennünk, hogy szélessebb ne légyen: hanem, hogy a' gyomláló, egy felől felét el-érje kezével; más részérűl-is felét. Az útacskáknak az ágyak kőzött, mindenfelől egykorú szélességeknek kőll lenni, tudnia illik, leg-főllyebb más fél lábnyinak: hanem az lugasok mellett, és az bokros sövény mellett (kiváltképpen a' hol szőlő vagyon) leg-alább négy, vagy hat lábnyi kőzt kőll hagyni; hogy az szőlő kőrűl munkálodhassanak. L.

Hogy azért a' kerti formákhoz, a' táblákban, könnyebben hozzá juthass: minekelőtte a' földön el-intézed, vesséd a' papyrosra, és a' papyrosson ki formált czifra szerént íntézzed a' földön-is. Mindeneknek előtte LI.

pedig, a' mint oda föllyebb, a' kertnek osztásárúl megírtam: csinály egy kőröszt lineat a' tábla közepin, kihez képest, oszd-el a' táblát, négy egy arányú szegletekre. Hogy pedig azt, világosabban meg-értheső: ez következendő figura meg-mutattya.

Annak okáért, az tudatlan és tanúló kertészekért, jegyzettem föl ennyihány egyűgyű figurakat: kik mint egy fundamentumi a' több mesterséges czifráknak, kik után ezeket meg-syllabicalhattyák. Légyen azért a' formaknak első fundamentuma, a' kereszt-nek csinálása. Kinek példájára, vony a' táblának, avagy quartiernek közepin egy igyenes lineat A. B. annak vedd közepit, és jegyezd-meg punctal, és írd oda C. Az A-rúl B felé nyisd-ki az Circalumot, és tégy egy púnctumot, és írd reá E. Ismét azon linean B-tűl A-felé azon ki-nyitással, csinály punctumot, D. kerüly az C-n föllyűl, vony fél, vagy egy darab kerekdéd vonást: hasonlóképpen alúl-is tedd ismét a' Circalumot az E-re, és azon ki-nyuitással hasonló kerekdéd vonásokat a' C-én föllyűl, s-alúl-is vony; a' hol egy mást meg-érintik ezek a' két kerekdíd vonások, oda tégy punctum-ot, és azon a' felső, s-alsó punctumon, és a' C közepin vony egy igyenes lineat, meg-lészen a' kereszt, négy egy arányso szegletekkel. Az lineara föllyűl írjad F. alúl G. a' mint az I. figura mutattya. Ezeken, külső négy egy arányú szegleteket csinály, ugy-mint a' C-tűl nyúics-ki az A felé a' Circalumot, az I-ig, és azon nyitással az I-n föllyűl az F-nek ellenében tedd az másik lábát: és ha attúl az punctúl egy aránt éri mind az I-t, s-mind az F-et, jegyezd-meg, és írd oda N. alúl-is azon nyitással meny az C-tűl A ellené-

Fig. IV.

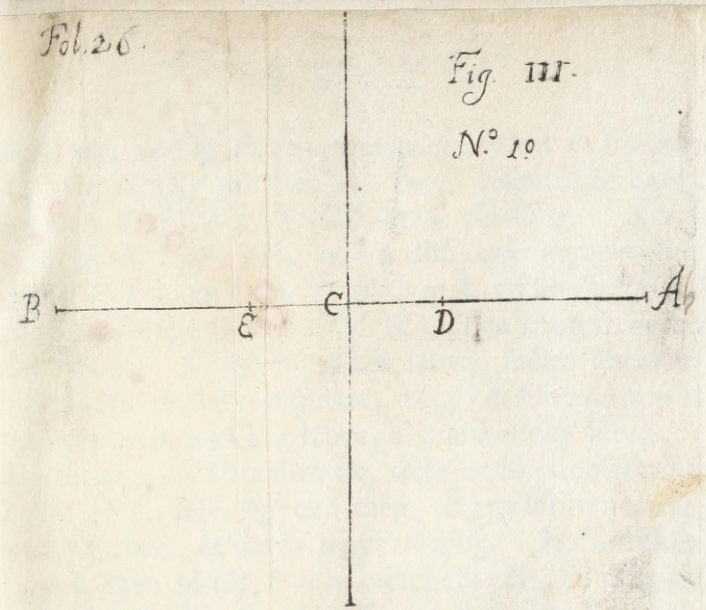
pe
írt
he
Hc
ke

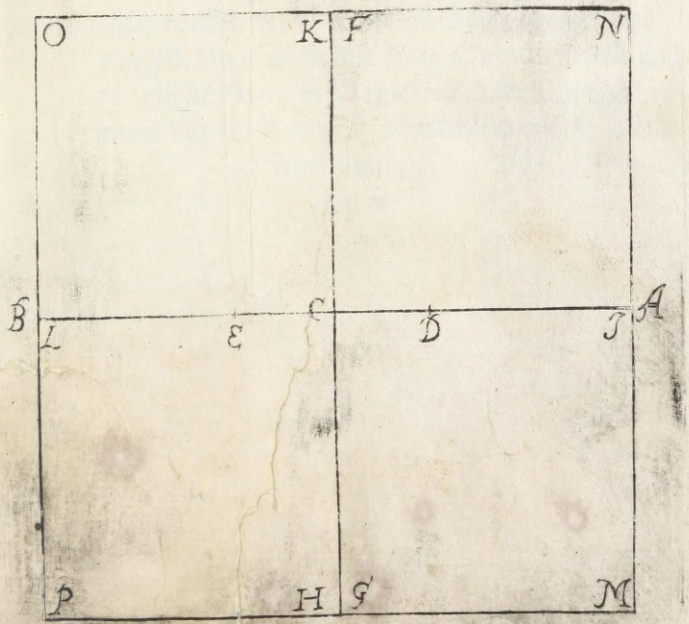
jeg
eg
ut
m
Ki
kó
je
ki
If
p
e
if
fo
v
d
f

Fol. 26.

Fig. III.

N.° 10

fenében, az I-ig, és ha egy aránt éri mind az I, s-mind a' G. oda csinály punctot M. Túlsó részérül-is hasonlóképpen G-tül P-ig, P-tül L-ig, L-tül O-ig. Vony az után M-tül fogva N-ig az I-n által egy igyenes lineat, M-tül P-ig G-én által. P-tül O-ig, L-en által, és meg-lész kivül-is a' négy szeglet. M. N. O. P. a' mint II. figurábul ki-tetszik. A' kiben ha két lábnyi szélcs ágyakat kévánsz, és egy lábnyi útakat, végy két Circalumot elöl; egyiket nyúics-ki két lábra, a' másikat egy lábra. Az ágyaknak való Circalumot, tedd az M punctra, és mérj egyet az N. felé, jegyezd-meg; az egy lábnyit mingyárt utánna tedd, és azt-is jegyezd-meg. Hasonlóképpen ugyan ezen M-tül, P-felé cselekedgyél, és meg-lészen mind két felöl az egy ágy, és egy út. Igy munkálkodgyál a' túlsó részén-is, a' mint az négy szegleten. Az után, tedd egyik lábát az útnak való Circalumnak az I-ra, és meny N-felé kétszer, és M-felé-is kétszer, és egy ágy lészen, s-mind két felöl útak. Hasonlóképpen cselekedgyél az F. L. G. punctumokrúl. Az után, az minémü köz meg-marad, a' meg-jegyzett punctumoktúl mind az nyólcz részén a' táblának, ozd mindeniket két féle, és cselekedd azt, a' mit cselekedtél az I-tül N. és M-felé, s-megént minden felé egy ágyad, s-egy útad lészen. Az mint a' III. figurán. Ez meg-lévén, minden meg-jegyzett punctumoktúl, vony igyenes vak lineakat által, föllyül-is alá; az melly lineakat az osztalyban nem köll ténnával, vagy festékkel ki-irnya, hanem csak vakon, az az, fejér vonásokkal: az melly lineák szerént, úgy rendelheted az ágyakat, és útakat, a' mint akarod. L II.

Hanem ezeknek a' figuráknak delineatiojában, L III.

arrá kell figyelmezni, hogy ha lehet, minden táblat feletlen ágyakra oszák, és annyi útakra, úgy-mint kilenczre, vagy hétre, avagy ötre; minden felé essék annyi ágy, annyi út; ha kilencz, az négy szegletű táblának eggyik fertállyán esik négy ágy, négy út: hasonlóképpen más felől-is. A' több fertályokon-is annyi, a' kereszt lineákon-is mindeniken egy esik. Ha hét lész, három egy
XLIV. fertályon; ha öt, kettő, &c. Arra-is igen reá kell vigyázni, hogy az útak, mindenütt egy korú szélessek legyenek, akár minémű figurák legyenek, és ágyak, és hogy a' figurákban a' szegletek mindenütt öszve illyenek; és így, ha hoszabbak, vagy rövidebbek lésznek-is az ágyak. Az mint a' IV. és V. figurában.

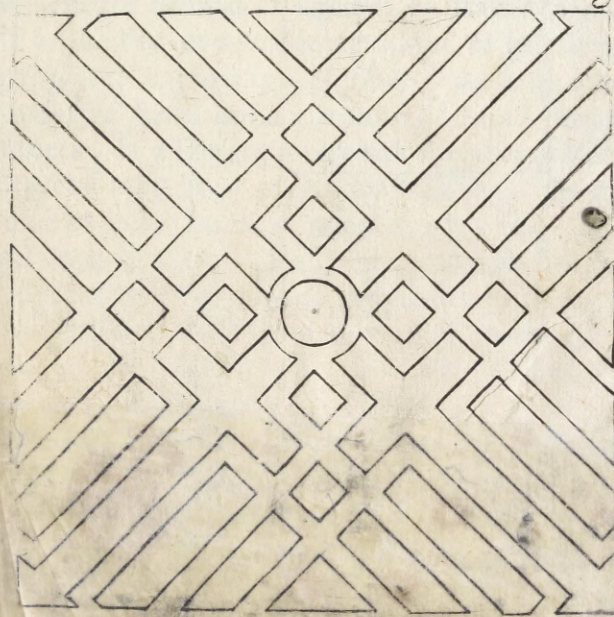
Ha ennyihány kerekdéd ágyat akarsz csinálni, akár immár egész kerék légyen, akár fél, akár fertály, akár darab: nyúicsd-ki a' circalumot a' közepirül E-rül, annyi szélességre, a' menyit egy ágy kéván, és vonyával egy egész kereket az egész vak lineakon: ugyanazon punctrúl vony megént más kereket, olly távúl az előbbenitül, a' mennyi közi az útnak vagyon. Ha több kerekdéd ágyakat akarsz, hasonlóképpen vonnyad az útakat-is. Azont cselekedheted az négy szegletrúl-is, vagy akár mellyik punctumirúl kedved tartya, úgy formalhatod a' czifrát, kinek peldája a' VI. figura.

XLV. Ha még-is körösztül akarnál ennihány ágyat kiformálni: tudnia illik, egyik szeglettül a' masik felé, úgy-mint, az M-tül O-ig, az N-tül P-ig, vony két lineat az N. szeglettül P-ig, és M-tül O-ig, annyira egymástúl, a' mint az ágyak szélességét akarod: a' mellékét felől útakat; ezeken az lineakon kell el-osztani a' körösztül

formálr

Ezt elsõ
más írott czif
lekedgyél.
szegletet
jegyezd

Damus pro Memoria.

Omnia si peccas famam servare memo

XLIV.

XLV.

Babosiana.

formált ágyakat, és útakat. Azokon az meg-jegyzett punctumokon vond körösztül által az lineakat, és csinály a' minémű figurat akarsz, a' mint az VII. figura mutattya. Ezt elsőben a' papyrosson le-ábrázolván, avagy más írott czifrát a' földön ha akarod ki-formálni, így cselekedgyél. Mindeneknek-előtte, a' négy egy arányú szegletet, az mint oda fel, a' közepit-is hasonlóképpen jegyezd-meg, és gyuki mindenik szeglethez erősszen egy karót, és a' közepiben-is; azt pedig könnyen föl találod, ha két sinórt vonszasz által egyik szeglettül az másikig, úgy-mint az M-tül O-ra, és az N-tül P-re, a' hol egy mást meg-érintik, ott lészen a' középi C. Az után végy egy létzet, vagy pálczát, és mérj annyi lábat azon, a' mennyit a' papyrosson mértél: avagy a' mennyi szélességre akarod az ágyakat, és útakat formálni, ozdel az szerént az ágyakat, és útakat, és minden jegyzésre gyukj egy karócskát a' földben; azoktúl vond-által az sinórt, a' kivel mind circalum, s-mind lineale helyett élhetz, és a' szerént vonyak lineakat, kiket pálczával jegyezd-meg, hogy meg-láttathassanak. És meg-lévén, ozd az külső lineakat mind a' négy felől, az mint oda fel meg-van írva. Hasonló ágyaknak, s-útaknak való lineakat vony a' mint az papyrosson vannak; ha ezeket mind el-íntézted, vond ki a' több apró karócskákat, és csak a' négy szegletin, s-a' közepin hadd-meg.

A' körösztül való ágyakat-is, egyik szeglettül az másikig, úgy ozd-el, a' mint oda fel: egyik szeglettül a' másikhoz vonván az sinórt, a' kiken az ágyaknak, és útaknak szélességét jegyezd-meg. XLVI.

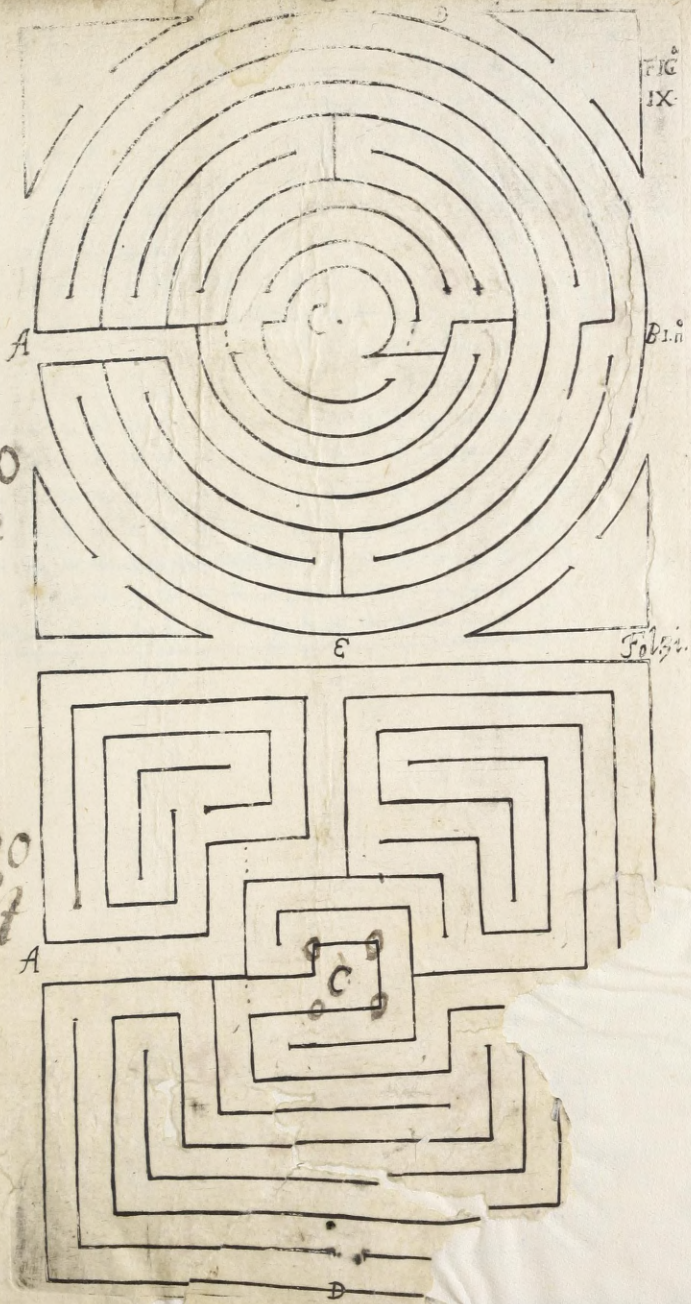
Nem külömben bánnyál az kerekdéd ágyakkal,

és útakkal: az C. középre tévén a' sinórnak végét, vond környös környül az circulust a' vak lineakon, a' mint akarod az ágyakat, és útakat szélessen hagyni; és mindenkor meg-jegyezzed. Ha nagyobb ágyakat akarsz formálni, tehát az óldalának hoszát, meg-kőll hat lábbal szaporitanod; ha még-is nagyobbakat kévánsz, adgy annyi lábat az előbbenihez, a' mint akarod; az után ozdel, a' mint meg van oda föl írva. Hasonlóképpen, ha kissebbeket, annyi lábat végy-el az táblából, a' mennyit akarsz, és aprobbak lésznek az ágyak. Nem külömben munkálodgyál, ha hoszúkás táblád vagyon, vagy csillag formára, avagy akár minémű légyen.

LVII. *Labyrintust*, avagy tévelyítő formát csinálhatz több, vagy kevesebb útakból. Itten kilenczet jegyzettem. Az kiknek le-irásárá vony kőrösztöt, és egy arányú négy külső szegletet, a' mint oda föl az I. és II. figurában. Az közép punctumon, íry C. betűt. Az bé-menetelét jegyezd meg A'-val. A' fölső részét a' lineanak B-vel. A' közép lineat balkéz felől D-vel: jób kéz felől E-vel. Ozd kilencz egy arányú részre, a' C-tűl A-felé: hasonlóképpen mindenik óldalát azon ki-nyitással; vony az után, minden punctumoktúl igyenes vak lineakat, föllyűl alá, s-meg körösztűl, és meg-lész a' Labyrinthusnak fundamentuma kilencz útas. A' hol elköll intéznéd, hová akarod bé-menetelét helyheztetni, kinek regulariter nem kőllene egyvél többnek lenni, minden Labyrinthusban; és annak nyitva köll lenni, mint az VIII. figurában. Az után jegyezd-meg a' közepit, a' mennyre akarod, a' hová bé kőllene mennij legnagyobb tévelygéssel; avagy a' hova kedved tartya.

A' te

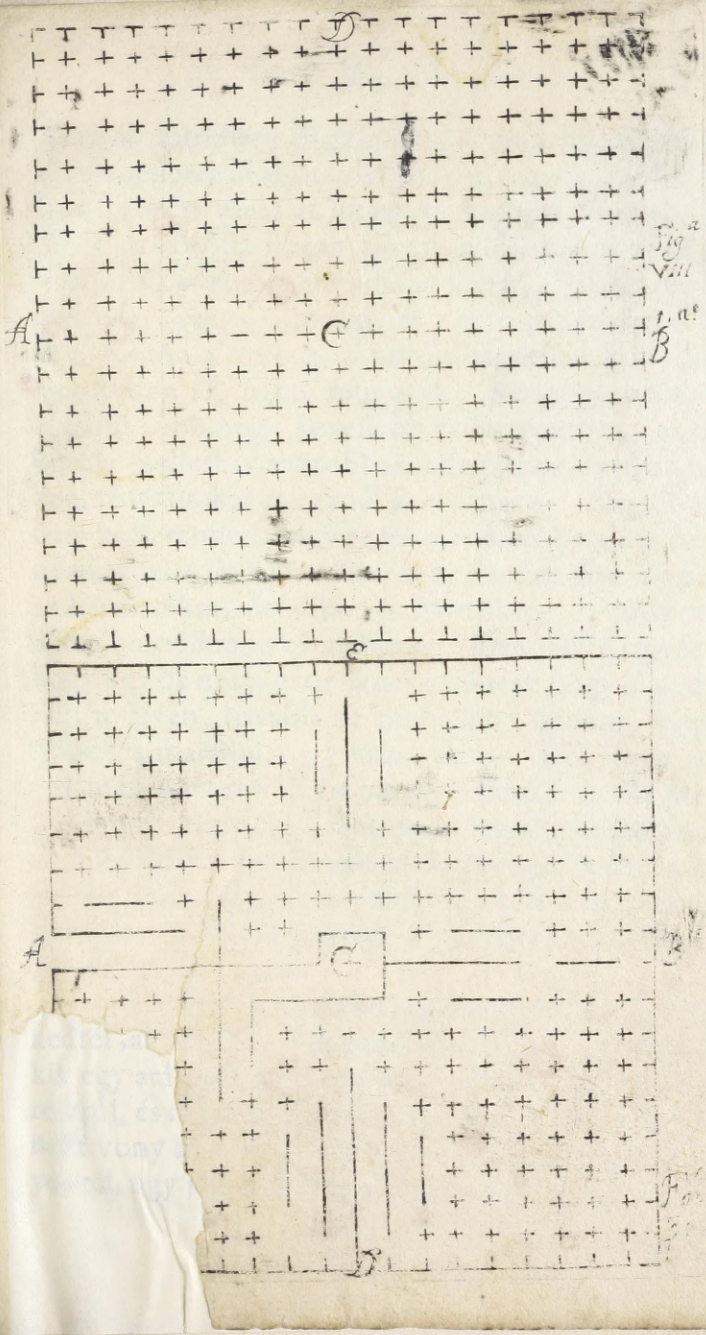
FIG. IX.

Bolgo
kert

Bolgo
kert

A
B
C
D
E
F

A' te akaratodban áll az-is, melly magafra akarod vinni a' bé-meneteltűl az útat, ha ötödik, vagy hatodik lineaig. Bé-kőll azért zárni az lineakat, hatodik lineaig. Hagy tehát az kőrőfzt linean három felől, úgy-mint az D. B. E-tűl, a' C. közepiig ennyihány lineat, a' kik föl mennyenek négy, vagy öt lineaig; és a' mi a' papyrofon a' linea, az a' földön a' verem, a' hová a' fácskákat kőll ültetni, úgy-mint a' IX. figura mutattya. Ha nagyobbat akarfz cfinálni több, vagy kevefsebb lineat vonhatz: az hofzu lineak mellett-is approbbakat hagyhacz, és több helyeken, több útakat-is egynél ki-nyithacz. Azt jól efzed- LVIII.
ben kőll venned, hogy az föl menendő lineakat ne vonnyad az feles lineakra, hanem az feletlenekre, úgy-mint az harmadikra, ötödikre, és hetedikre; nem az negyedikre, hatodikra, nyolczadikra. Arra-is kőll vigyáznod, hogy úgy bé ne rekefzteffenek az lineak, hogy a' ki az útakon mégyen, tovább ne meheffen: hanem, vagy ott kőlléffék maradni, vagy vifza térni. Két lineat azért egy máffal, nem kőll bé-zárni. Ezeket az föl menendő lineakat, azon légy, miképpen leg-alkalmatoffabban, az kőrőfztűl menő lineakkal őfzve-foglalhaffad: mellyeket ha modoffan őfzve-vonfzod, kéfz léfzen az Labyrinthus, a' X. figura fzerént. Ha kerekdédet akarfz, példát ád az XI. figura.

A' mit a' papyrofon, az lineak vonyáfában cfelekedtél, azont cfelekedgyed a' földön-is a' vermekkel: a' kik egy aránt effenek egyik az máfiktűl, mind az négy réfzről, és minden jegyzéfen karót verj-be: az kikről finort vony kőrőfztűl, és a' mint a' papyrofon fekete lineát vontál, úgy jegyezd-meg a' földön-is. Hogy pedig jobban

ban meg-ösmérhessed, az vermeknek kezdetin és végin,
LIX. verj karót az földben. Az útaknak szélessége, a' vermekkel együtt, légyen hét lábnyi leg-alább; úgy hogy az egész helység, 64. lábat foglallyon magában; mert, egy láb, az külső lineara számláltatik, az az, negyed részén; és így, négyszer 64. 256. lábat foglal. Azért hosszattára esik 128. láb, az szélességére-is annyi. Ezeknek ki-ültetésére, kiváltképpen alkalmatos az Mogyoró fa, Kecskerágó fa, Egres, Megy fa, fejér Spanyór bodza, &c. Az szegleteken fákat-is ültethetni.

VI. RESZ.

Az Formák ki-ültetéséről.

LX. Mnekutánna a' formákat a' földön ki-íntezte valaki, és az ágyaktúl az útakat el-jegyzette, el-kell azokat választani, az ösvényeket egy keveső alább ásván: és a' ki-ásott földel az ágyakat follyebb töltvén, melly igen paraszt munka; és az formákat-is minden esztendőben újjitani kölletik. Mert az eső-is le-mossa, a' Napnak súgari-is, és hidegnek fúlánkja hamarébb ki-súti a' virágokat, és azoknak gyökereit. Job azért ha az ágyacskákat az ösvényektúl, vagy szagos, és zöld füvekkel: vagy alacson fácskákkal, a' kik meg-hadgyák magokat nyírni, és bojtossan nőlnek: vagy czifrákra meczett léczekkel: vagy téglákkal választyák-el. Vgy, hogy a' tégláknak felét a' földbe ássák, felét kin hadgyák a' formáknak szélin.

Ollyan füvekkel kell pedig az ágyaknak szélit meg-

meg-perémezni; Előszőr, a' kik az sanyargató hideget, és dereket teletszaka el-tűrhessék. Másodszór, a' kik állandók, nem csak egy hólnapig, vagy esztendeig. Harmadszor, a' kik az nyíréstel-szenvedhessék, és az után, bújábbann nőlhessenek. Az csillag virágon kivűl, a' kit nem kőll tarolni. Két okbúl szűkség pedig a' nyírés. Előszőr, mikor el-űltetik, a' főld színéig kőll őket nyírni, LXI. hogy egy ágacskát se hadgyanak rajtok, akár fiatal, akár vén győkerek legyenek: és így, a' vén ágak benn fűlnak a' főldbe és az iffiak, sűrűven bé-fődik az ágyaknak szélit. Mert ha meg nem nyíred, az réghi ágak ki-állanak a' főldbűl, mint az sörték az domaz hátábúl illetlenűl; és az újjak-is, avagy nem nőlnek, avagy igen ritkán. Másodszor, minden esztendőben kétszer, háromszor, vagy tőbszőr-is meg-kőll tarolni a' füveket az ágyak körűl, ékességnek okáért: hogy szép igyenessek legyenek.

Az füvek közőtt, leg-alkalmatossabbak az ágyak szélinek ékesitésére, az Isop, Levendula, Spikinárd, Ruta Zállya, Isten fája, Romai Rakuk fű, Matra fű, Szék fű, Csillag virág, apró Cziprus fa; alacson Kruspán, a' ki minden füveknél leg-alkalmatossab, és ékessebb. Ezekkel a' füvekkel, és Kruspánnal, a' táblák közepin akár minémű czímereket, neveket, orákát, és a' minémű czifrát kévánsz, ki-formálhatz.

A' Kruspánt, minden esztendőben kétszer kőll nyír- LXII. ni, kikeletkor, és mingyárt a' Kaniculák után, mentűl alább lehet, hamar az hóld-tőlte után: úgy hogy, se magassab, se szélessebb ne légyen három újnyinál. Es így, szép gyönge, és zőld levelei nevelkednek: el-is tarthatni őtet ebben az állapatban őt, vagy hat esztendeig, tovább-is; mert

egyébként, ha alkalmatos üdőben, és rendesen nem-nyírik, három, négy esztendő alatt úgy megnől, hogy újjobban ki-kőll szedni a' földbűl, ha azt akarjuk, hogy a' Napnak világosságát, árnyékjának suporláttyával bé ne vonnya, és a' virágokra lehellő szellőt, meg negátollya. Ezt pedig a' Kruspánt, avagy Puszpángot, két-képpen ültethetni. Előszőr; ha réghi és hoszú gyökerű, mind gyökereistűl ki-ásszák, és a' sinór-szerént ki-ásott földbe, egy aránt bé-ültessék egymástúl; úgy hogy az zöldgye, csak két íznyíre légyen-ki az földbűl: azt jó földel bé-töltsék, és környös környűl erősen meg tömjék. Jób volna mindazon által, ha az Kruspánt aprora el-szaggatnák, és egynihány gyökerecskéket hagynának raita, az öregit el-metzvén, és az hegyit-is. Hadgyák az után egy óráig a vizben, hogy nedvességet vonnyon magához: és úgy tegyék a' földbe egy araszni mélységre; jól meg-tömjék a' fája környűl földel, sűrűven ültessék, és néha meg-öntözzék. Másodszor; ha fiatal gyökeres Puszpáng nincsen, csak ágacskákat messenle az ember, és ültesse-el, s-gyakran öntözéssel táplállya: meg foganoszik, és gyökeret vér magának. Ha tél-előtt ültetik, hamar meg-árt néki a' hideg; hanem, mihelt a' fagy ki-mégyen a' földbűl, mingyárt el-ültethetik. És így, leg-alkalmatossabb, s-ékessebb ehez a' Puszpáng fa, vagy Kruspán, a' mint némellyek nevezik. De mivel ez a' facska, jó

LXIII. kővér földet kéván, némelly virágok pedig, kiváltképpen a' Tulipán, irtóznak a' zíros földtúl; azért e' félének alkalmatossab, és csínos-is, ha az ágyacskákat gyalúlt tölgy fa léczekkel, vagy keskeny deszkákkal foglallyak bé: és azokat olajos festékkel fejérrel, és vörőssel festik meg:

meg: avagy a' mint tetszik. Sokáig-is tart, és minden féle figurához hozzá metzhetni. Kerekdédhez-is, ha az léczet félig egy fűrészel, egymásba metszed: mint az malom kőnek foglalására, a' kit jól tudnak az Asztalosok; és így, könnyen meg-hadgyák magokat kerekdéden hajtani. Légyen az léczeknek magasságok az földön kivül, négy ízni, és szélességek kettő. Minden szegletire egy festett pálczát gyukhatz: kinek végin aranyas gombocskák legyenek. Ezeket szép porhanyós, és göröngy-nélkül való fekete földel meg-kőll tölteni.

Az ősvényeket, kik az ágyacskák között vannak, LXIV.
szép fejér fövennyel szokták, némellyek, avagy vörössel négy úyni mélységre meg-tölteni, hogy sárosok ne legyenek, hogy ékességet adgyon nékjek: hogy a' gyamot, és hijába való füvet ne hadgya föl nőlni. Arra-is reá kőll vigyázni, hogy mikor más figurát akarna valaki azon a' helyen formalni, és az ősvényeket el-bontani; elsőben a' fövent ki kőll az ősvényekről hordani: hogy el ne sovánitsa az ágyakat. Az ősvényeket föl ékesitétni, ha az Tímároktúl maradott cserevel föl-töltik, kit a' nélkül-is ki-hánnak. Kinek egynéhány haszna van. Először, ékességet ád. Másodszor, nem engedi, hogy sáros légyen az út, avagy a' sár, a' talpára ragadgyon embernek: hanem, szép egyenessen maradgyon. Harmadszor, a' haszontalan füveket meg-fojtya, és nem engedi, hogy ki-nőllyenek. Negyedsz er, két vagy három esztendő múlván, jó Síros ganévá válik. Némellyek, apró külömb külömb színű kövecskékkel meg-hintik: minémüvek lévélnek a' folyó vizek mellett. Az polyva távúl légyen a' kerttűl; mert annak a' pora ha a' virágokra fűvekre, ká-

poſztákra, és akár minémű levélre ſzállyon, azt meglikaſztya, és meg-égeti, a' többit-is el-veſzti.

LXV. Az ágyakat, a' ki virágokkal csínoſan bé-akarja ültetni, és vetni, ne zúrja-zavarja mind egybe: hanem rendeſſen ültesſe, és a' gömbölyű gyökereket, vagy mind rendel a' linea ſzerént; vagy öt ſzegleteſſen. A' virágok úgy ültetteſſenek, hogy egy-más ellenébe, egy-félék legyenek; tudnia illik, a' négy ellenben való réſzben. Baſa róſa: más négy réſzben, más egymáshoz haſonló virágok légyenek. Az gömbölyű gyökerű virágokat, ſzélről ültethetni: hogy az ágyaknak közepi maradgyon, a' Síros föld kedvelő virágoknak ſzámára.

Az virágoknak ültetéſéről, ſem minnyájan egy íteletben vannak; mert némellyek azt javallyák, hogy egy ágyba, egy féle virágok ültetteſſenek; másban, másfélék, és kiki mind az ő neme ſzerént. Némellyek azt ítélik, hogy jobb külömb külömb féle virágokat egy ágyba ültetni, hogy meg ne ſzűnnyenek a' virágozáſtúl: hanem kikelettűl fogva, egéſz nyaratſzaka, és minden hólnap virágjának ſzép ſzínű öltözetivel tündökölljenek.

LXVI. Azért elsőben a' virágoknak tulajdon helyeket jól kell tudni, honnét ſzármaztanak: meleg országból, vagy hidegből; ſzáraz vagy nedves; kövér vagy ſovány; árnyékos vagy verőfényes földből, hogy kinek kinek okoſſan, és ſzerencſéſſen alkalmatos helyt válaſzanak. Azon kivül, a' virágok gyökereinek rend ſzerént, és az ágyak helyheztetéſe ſzerént, a' hol vannak, ſzámát s-nevét föl kell jegyzeni, hogy ki ne eſſék elméjéből emberneck. Kinek kinek négy újni tágaſſágot egymáſtúl rendelvén; és azokat-is kik előbb, kik később virágoznak.

nak. Arra is szorgalmatossan reá kell figyelmezni, hogy úgy oszlak-el a' gyökereket, hogy mikor ki-állják őket, őszve ne elegyittessenek: hanem meg-ismériék egyiket a' másiktúl. Az-is igen ékesíti a' táblákat, ha úgy el,íntézi a' virágokat, hogy külömb külömb féle mesterséges színeknek elegyítésével el-választtott ágyakban, embernek szeme világját meg-vigaszttallyák. Hogy egy féle virágbúl, minden ágyba bővebben ültessenek, és az el-elegyített virágok rendes színek, az mesterségessen varrott kárpitott kövessék. Mértékletessen kell tehát az virágokat ültetni, se ne mind egy ágyba, se ne igen sok félét; hanem, az mint némellyek dicséretessen cselekeszik, a' kik csak nem minden ágyat két, vagy három féle külömb színű virágokkal ültetik bé: hogy az ellenkező, vagy hasonló, vagy körösztúl helyheztetett ágyak, vagy hasonló, vagy külömböző színnel felellyenek meg egymásnak; és ézzel az színeknek egymáshoz illendő változasokkal, ékesitsék a' táblákat. Az gömbölyű gyökeres virágok közzé, imitt amott hínthetni sok színű tellyes mákokat: hogy mikor amazoknak virágjok meg-hervad; ezek akkor, gyönyörködtető színes ruhájokban, ékessen udvarollyanak. A' táblák közibe, ha lehet, ne ültessenek öreg fákat: hanem, csak alacson csömötéket, a' kik virágozzanak az szegleteken; és azoknak-is néha el-kell csapni az hegyeket, hogy magassan ne nőllyenek.

VII. RESZ.

Az Virágok ültetésének, és vetésének idejérül.

LXVII. Zóllok itten leg-először kőzönségessen a' gömbölyű, és csomós gyökerű virágok ültetésének idejéről; mert a' többirűl az után. Azért illyen virágoknak gyökereit, vagy Deákúl bulbusit, Septembernek végén, Sz. Mihály nap tájban ültessék, az napnak, és etszakának egyenlősége után; ha pedig félő az idején bé-rohanó téltűl, és hidegtűl, Septembernek közepin, mikor az hóld nevelkedik, szép tiszta, száraz üdőben. Az régiek, Octobernek első napja előtt nem ültettek; sőt arra-is vigyáztak, mikor az Fiastyúknak Csillaga el-enyészett: és a' Corona föl tetszett, és el-is enyészett. Mert a' mit ezek a' napok közőtt ültetnek, sőt vetnek-is, szerencséssen ki-kél. Okát adgya Democritus, mert mikor a' Corona el-enyészik, bőven kezd az eső esni, és a' föld mint egy szűlő oráját, nagy vigasztalással várja a' magokat, és gyökereket. Támad pedig föl az etszaki Corona, Octobernek mint-egy 28-dik napja felé, mikor reggel kezd fényeskedni, az Napval eggyűtt enyészik el 16. Decembris. De erre Magyar Országban nem kell várakozni; mert a' mint csak nem mindennek ideje, egy hólnappal előbb jár Olasz Országban, úgy az ültetésnek-is. Azért némellyek idejében ültetnek, viseltetvén amá réghi példa beszédtűl: hogy, Az idején való vetés, gyakran meg-csal, a' késő mindenkor. Némellyek hogy meg ne csalatkozzanak, három, vagy négy ültetni való üdőt választanak magok-

LXVIII. nak. De mind ezeknél leg-jób, hogy az ember a' Tartományoknak, és Országoknak helyheztetéséhez alkalmaztassa magát. Ugy hogy a' hideg, és nedves helyeken, a' napnak és étszakának egyenlő létele előtt ültessen: a' ki

a' ki történik 21. 22. 23. napja tájban Septembernek, avagy utánna, a' mikor közép szerű meleg, és szárazság szokott lenni. Ahol pedig leg-melegjeb, és szárazab lévél, ott utólszor, az Solstitium után. Es jóllehet, a' földnek nedvesnek kell egy kevessé lenni: de akkor nem jó az ültetés, mikor zápor esők járnak, és igen nedves a' föld; hanem meg kell várni, hogy le-szivárkozzék az fölöttéb való nedvesség, és egy kevessé meg-tikkadgyon. Aval sem kell igen gondolni, ha nem járnak ollyan gyakor esők, az száraz földbe sem vesznek meg egy ideig a' gyökerek; a' mint hogy a' nedvesben meg-rothadnak. Igen hidegbe sem jó ültetni, vagy vetni, hanem mértekletes üdőben.

Az Holdnak változására-is, és erejére, igen reá kell vigyázni az ültetésben, és vetésben. Némellyek a' Görög Gazdák közzül azt tartották, hogy leg-jób ültetni, és vetni való üdő, mikor az hóld nevelkedik; úgymint negyedik napjától hóld tőltéig, mikor az föld alatt lappang. Némellyek azt tanítttyák, hogy jób az holdnak vénségére, hogy nem mint iffiuságára vetni; Mert az hóld tőlte után, erőtlenebb az holdnak világossága, és melegsége, melly két eredeti a' terméſnek: és azért vékonyan, s-későbben hathattya által a' földnek, gyökereknek, s-magoknak likacskáit; lassabbann-is közli vélek a' melegséget, és nedvességet, s-azért az leveleknek bújа növéseket meg-czáfollya, hogy inkább virágokat, és gyümölcsöket bővebben nemzene. Mindazonáltal, az mindennapi figyelmetes vigyázás, külömbet tanít: hogy tudnia illik, negyed nappal az újság után, ismét negyed nappal az hóld tőlte előtt, vagy utánna, mind jó a' gyö- LXIX.

a' gyökereket el-ültetni, hogy jóbban virágozzanak. Mert akkor az hóldnak hatalma mind melegséggel, s-mind nedvességgel, világossággal-is inkább bővölködvén, az gyökerek természet szerént való nedvességeknek, és melegségeknek erejét meg-öregbíti. Azok-is', magok szálkás hasadékit meg nyitván, és töltvén, az virágzásra tenyészőbbek. Egy szóval azt tartyák hogy akkor jó a' virágok el-ültetése, mikor a' hóld nevelkedvén, gömbölyű: Osságra mikor szarvas. Némellyek illyen különbséget tartanak hogy a' gyökereket, hóld nevelkedésére ültetik az magokat pedig, hóld fogytára vetik. Az jó kertészek, illyen regulát tartanak, hogy a' minek tellyes virágúnak kell lenni, a' kőrül ember bánnyék két nappal hóld tölte előtt, vagy ugyan hóld töltekor; a' ki nem tellyes, és magassan nől, két, vagy három nappal az újság után. Az kinek pedig heja vagyon, és abban magvat nevel, úgy mint borsó, bab, &c. ültessék utólsó fertállyán az hóldnak. Ezeket pedig a' meg-nevezett virágokat, akár ültessék akár vessék, akár az földből ki vegyék, akár magvokat szedgyék, mindenikkel, az mint meg-irám, úgy kell bánnij.

Ezeknek ültetésekről hogy többet szóllyak, adatik ide alá-is alkalmatosság: mikor minden kerti virágnak tulajdonságárúl külömben írok. Csak arra légyen a' figyelmetes kertésznek vigyázása: hogy mikor az hideg étszaki szél fúj, ekkor se neveссen, se ne ültessen.

Az Planetaknak oráját-is meg-tarcsa. Az Venus, a' Vetésre, a' Jupiter az ültetésre szolgál.

VIII.

VIII. RESZ.

Az Gömbölyű, és csomós gyökerű virágok ültetéséről, és ki vételéről.

MInden gömbölyű gyökerű virág, ollyan LXXI.
földet kéván, a' ki nem kövér; hanem egy kevesé agyagos; a' ki nem igen sovány, hanem tenyészö. De semmiképpen ne légyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyességgel földé vált: és ha a' gyamot, s földet egy garmadában hánták, és éppen meg-rothadott. Légyen az föld tisztán vás rostélyon által-vert, avagy rostált: azért a' gömbölyű gyökereket, nem kell más virágokkal együvé ültetni, az kik ganéjos, és Síros földet kévánnak.

Vethetni ezeket magonn-is, kiváltképpen ha szép virág vólt, a' kibül az magot le szedik: úgymint, a' Tulipánokbúl, a' kik Niderlandiak, és másokbúl. Kiváltképpen ha fejérek; és azt Szent Bertalan nap tájban kell el-vetni (csak hogy négy, vagy öt esztendö múlván kezd viragozni) és az után el-plántálni. De azt tartyák, hogy szépbek lévélnek ezek, a' kíket magon vetnek; mert ékessebben változtattyák színeket. Az Niderlandi Tulipanok álhatatosok, és nem változnak meg színekben, az mint más félék: kik csak nem minden esztendöben, külömb színü köntösben öltöznek.

Ezen magon ültetést dicsérik, az több gömbölyü LXXII.
gyökerü virágokban-is, kiváltképpen az Hiacynthusokban, és Anemonékben: kikhez egyéb munka nem kévántatik esztendö által, csak a' gyomlálás. Az kíknek

ollyan rétes gyökerei vannak, mint az hal héja, az mint magoktul szeletenként el-válnak, el-szaggathatni, és ültethetni; csak hogy az hegyek föllyül meg ne sértődgyenek, és aszanak: meg-foganoznak, és virágoznak Illyen az fejér és sárga Lilium; item Türckische Bünd Nemétül, az az, Török Turbánt, Martagon, aranyos gyökér Ornithogalum.

LXXIII Az bulbusokat, avagy gömbölyű gyökereket, avagy hagymákat (akár miképpen nevezzék, mert Magyar tulajdon neve nem találtatik) az mint oda föl-is meg-mondam, Septembernek végén, Sz. Mihály napjaiban ültessékel: ha pedig idején való hidegtül, vagy téltül félne az ember, Septembernek közepin, hóld nevelkedésére, száraz napon, minekutánna a' földet meg-ászták, és az csopotorkat meg-törték. De reá kell vigyázni, hogy az hegyével föll fordítsák, kiváltképpen az korzkás Liliumokat: és az gyökerek őt, vagy hat új nimélységre tétessenek alá az földben; csak hogy mikor ültetik, igen meg ne nyomják az újokkal a' gyökereket: hanem inkább nyolcz íznyire ássák-ki a' földet, és mint az Sáffránt úgy rakják rendel, az után szép gyöngén hánnyák reá a' földet. Az ki pedig több munkát akarna reájok vesztegetni, csináltassón deszkából három, vagy négy szegletű ezközt, mint egy rostélyt, avagy mint az boronát, és azt jó temérdek fa szegekkel rendessen verje bé, s-azzal csinállyon lyukakat áz ágyakon, kikben az gyökereket rakja, mélyebben, a' kik mélyebb vermet kévánnak. Az után, újonnan rostált földel födgye bé, és vagy kezével, vagy gereblyével gyöngén igyenesítse meg; de úgy, hogy egy kevesé magassabb légyen a' közepin, hogy meg ne álhassón rajta az eső víz, hanem alá-follyon. Mikor pedig az

eső

eső után le-száll a' föld, megént meg-kell igyenesíteni.

Az Indiai bulbusokat alább kell valamennyire ásni, és föllyebb kell tölteni; mert egyébként, ki-gyukják a' Napra nyakokat, és annak az súgári meg-száraztyák őket; azért ne hadgyák sokáig az Nap fényen, minekutánna el-szárad az levelek.

Perſiai Tulipa Németűl Larberle, mélyen el-bújik LXXIV a' földbe: azért, meg-likaſztott cserepet tésznek alája, hogy alább ne meheſſen. *Colchicum Orientale*, Napkeleti Sáfrány-virág, Sz. Iakab nap tájban tétetik a' földben, Szent Mihály nap tájban jön ki a' virágja levél nélkűl, teletszaka csak úgy hadgyák a' földbe, kikeletkor levelezik meg; azért úgy kell őtet a' földbe hagyni, míg el nem rothad, vagy szárad az levél róla: az után ki-vészik a' gyökerét, és meg-száraztyák, még ismét a' földben tészik.

Mikor az ember e' féle gyökereket, edényekben vagy ládákban akarna tenni, és ültetni, kiváltképpen a' ki nem közönséges, hanem ritka; meg-számlállya az edényeket, és gyökereket, azokat fel-jegyezze, hogy el ne feleitse. Az minémű edénybe akarja ültetni, alúl meg-fúrja ennyi-hány helyen, nem igen temérdek likakat csinálván rajta, annak fenekét apró kövecskékkel meg-rakja, hogy könnyebbén által-szivárkozzék a' víz rajta: azon föllyűl két, vagy három újnyira tégyen apró követses fövényt reá; az után tölcsön roſtált földet belé; a' mennyit a' gyökér maga alá kéván. Ha Anemonékat, avagy Ranunculusokat, avagy más lágy, és fő gyökereket akar ültetni, nyomja alá gyöngén a' kézével a' földet, hogy három, vagy négy újnira légyen alább az edény szájától; ha pedig nagyob az gyökér, őt, vagy hat újnyira légyen: az után tégyen egy

fő gyökeret a' közepire, ha környös környül többet akar, hat újnyira távúl legyenek az edény Karaijától, egy máftúl pedig leg-alább négy újnyira. Mindenik gyöker után oda gyukja maga jelét egy fácskán, vagy számát. Az után tőlcse meg szép gyönge roſtált földel, a' közepi légyen magaſſabb, hogy a' víz le-folyhaſſon a' karajjára. Némellyek elsőben töltik meg földel az edényt, és az után gyukják belé a' gyökereket: de ez sem alkalmatos; mert nem igyeneſſen esnek a' gyökerek, és az aprók, kik még rajtok csüggenek, hamar meg-sértődnek: nagy károkkal az annyoknak-is.

LXXV. E' féle ládakat avagy edényeket, ha lehet, a' Napra tegyék míg fagyni nem kezd, és ha egy keveſé fagy-is, nem árt nékjek: az után a' pinczébe, vagy más bóltba rakják. Miképpen kell ott vélek bánnij, máſutt meg-írom. Kikeletkor, nem kell ſokáig őket rejtekbe tartani: hanem, hamar ki-hozni nappal, és étſzakára megént bé-rakni, avagy csak gyékénnyel, vagy valami deſzkával bé-fődni; hogy a' mi gyönge növése vagyon, azt egyſzer s-mind meg ne vegye a' hideg. Az után ha nem félő a' dértúl, mint ládáſtúl, avagy edényeſtúl a' földbe áshatni: hogy attúl is végyen valami természet ſzerént való nedveſſéget, ne-is kelleſſék annyiſzor vízzel táplálni. Ha a' földbe nem áshattyák, az Napra ki tegyék, valami téglát, vagy fákat alája tévén. Mind-azon-által, jobb őket télbenn-is a' földbe hadni, miképpen kőlleſſék pedig akkor vélek bánni, megleſz alább írva. A' mint az öntözéſekrúl, gyomlálásokrúl, óltalmazásokrúl, és egyéb vélek való bajmolodásokrúl.

LXXVI Az Bulbuſoknak avagy gömbölyű gyökerekneck, noha közönségeſſen két, vagy három esztendeig, az az,

mikor

mikor harmadszor el-virágzottak kölletnék a' földbe maradniok, hogy szaporodhassanak: mind-azon-által, ha csak a' virágzásnak bővségére akar valaki vágyódni, azokat minden esztendőben ki-szedhetni, kiváltképpen az elővel virágzókat, a' kiknek gyökerek hamar megrothad. Az Niderlandi Tulipakat-is, csak nem minden esztendőben ki vészik, s-egy kevesé meg-száraztyák, s-megént el-ültetik. Némelly értelmes kertészek, ezeket sem vészik ki minden esztendőben: hanem azt meg-óltalmazzák, el vonván tűlök minden esztendőben a' hozzájok nőltfiakat, hogy az annyokra szolgáló nedvességet, magokhoz ne szijják. Azért mikor-utánna a' levelek, és szárok megh-hervadnak, gyöngén az földet el vonszák a' fő gyökér mellől, és az magzatit-is el-szedik tűle: kiket mingyárt el-ültetnek, az fő gyökeret pedig, úy földel megént bé-burittyák. Az idején való gyökereket, kiváltképpen Narcissusokat, idejében ki kell venni.

Az gömbölyű gyökerek, avagy bulbusok, közönségessen Sz. Jakab nap tájban vétetnek ki a' földből, mikor mind szárok, s-mind levelek meg-szárad, valamelly szép napon, mikor az föld száraz; azokon kivül, a' kiket magnak hagynak: mert azokat benn kell hagyni, míg megérik a' mag. Mikor ki-ásod, elől kezd az ágyat ásni, és az gyökerén alúl, és kezeddel vedd föl szépen őket: de lássad, hogy valamiképpen meg ne sértsed vagy kezeddel, vagy kapával. Az után ragd szép lassan egy más mellé, hogy meg-száradhassanak, vagy a' házhejára, vagy kamarában a' hová nem járnak az egerek. Há nyolczad napig így hevertek, az minémű föld reájok ragadott, azt le kell vonni rólok. Noha némellyek azt tartyák a' Tulipákrúl, hogy LXXVII.

mind addig rajtok hadgyák à földet, mí bé akarják ültetni. Hasonlóképpen, ha el-száratt gyökér van rajtok, a vagy hejában való külsö heja: de az Tulipánokon meg kell az külsö száraz haját-is hagyni. Ha melly gyökér meg kezdett vólna peníszedni, vagy veszni, azt az el-veszett részt, éles késsecskével mesd-el, de ne az szívét. Igy száradgyanak az árnyékon, s-nem az Nap fényen, míg el-ültetik öket. Az külömb féléket, külömb felé rakjad: és kinek kinek nevét egy czédulára írván, hozzá tegyed.

LXXVIII. Azokon az bulbusokon, kíknek ezen kivül gyökerek-is vagyon, úgy mint fejér Liliumnak, Török Turbantnak, *Muscari*, vagy *Pézma* virágna, *Narcissusoknak*, *Hyacinthusoknak* rajta hadgyák gyökereket, míg a' földbe akárják tenn: hanem akkor egy keveset, késsel el metszik hegyeket. Anemonét-is hasonlóképpen szedik ki, csak hogy ezt minden esztendöben, a' ki akarjá; ha nem, benn-is hagyhattya két esztendeig, az mint experientiankból tanúltuk. Noha másoknak, más ítéletek van felöle. Az *Ranunculusokat*-is; mert ha ezeket ki nem szedik, magoktúl a' föld színérek i ugrándoznak, és el-száradnak. Hogy pedig ennek fiait, az annyoktúl el-választhasad, egy keveszé szárazd meg az árnyékon, és könnyeben el-szedheted egy mástúl.

LXXIX. Arrúl-is akartam a' Kertészeket inteni, hogy az Anemonekat, és Ranunculusokat egy más közibe ne ültessék, se igen közel: mivel nagy ellenkezés vagyon közöttökmert ez, amazt el-süti. Hasonlóképpen az Tulipák, é Spanyor Iuncilia közzé semkell a' Ranunculust ültetni.

IX. RESZ.

Az Gömbölyű, és csomós gyökerű Virágoknak Neme, és Tulajdonsághirúl.

ESztergami Érsek Urunk ő Nagysága kertibéli virágoknak szépségeket, ékességeket, illattyokat, természeteket, Neveket, számokat, hogy magánosan le-írhassam, csak nem lehetetlenségnek ítélem; mind-azon-által, az kiváltképpen valóknak, nevezetesebbeknek, idegeneknek, és kedvesebbeknek tulajdonságokat, Neveket, és vélek való bajmolodásokat, az mint lehet, le igyekezem írnya. Csak hogy elsőbenn-is arrul intem az kegyes olvasót, hogy meg ne ütközzék abban, ha sokaknak Neveket igazán Magyarúl, meg nem találom nevezni. Mert sokan-is vannak ollyan idegen virágok kiket Érsek Urunk ő Nagysága, elsőben bé hozott Magyar Országban, az maga Posoni kertében; úgy mint Indiából, Spanyór Országból, Belgiumból, Olasz Országból, Német Országból, Török Országból, &c. kiket mind ez ideig Magyar Ország a' mi üdönkbe nem ősmért, s-nem-is látott. Azért ne csudálkozzék senki, ha igaz Magyar nevét nem tudhattyuk: hanem, más idegen nyelven kell neveznünk. A' mi leg-közönségesebb. Legyen első LXXX.

Tulipa, mellyet némellyek *Liliumi Narcissus*nak neveznek. Ennek külömb féle kellemetes, és kedves színében leg inkáb játszodozik a' természet; ugyan-is ollyan állattyában mint az Lilium, csak hogy nem olly igen hegyes, hanem kevessé kerekdéd. Némellyeknek színe,

csak

csak nem minden másod esztendőben változik. Közönségessen három féle. Első, idején. Második, közép szerént. Harmadik, későbben virágzik. Némellyik, egy könyökni magasságnyira egy szálon föl nől; levele néki három, négy, öt, temérdek, három vagy négy úyni széles; virágjának pedig levelei hat, hét, nyólca-is. Közepin belől a' fundamentuma, kinek sárga, kinek kék, kinek fekete, és mint egy premezett, más színnel. Az virág levelei között nől egy bottoczka, a' körül mint valami csákányos vékony szároń álló negy, vagy öt őrző, külömb színű: a' bottocskába a' magva szokott osztán őszel meg-érni, hat rendel egy máson feksik, vörös, lapos, vékony. A' ki el akarná vetni, job volna mingyárt őszel félre valamelly ágyba vetni, hogy nem mint kikeletkor.

LXXXI A' kinek csak egy levele jön ki, az abban az esztendőben nem virágzik: hanem az kik két levelet, és többet mutatnak. Az gyökere a' Tulipánnak, avagy hagymája, bulbusa gömbölyű, egy keveset hoszúkás nyakú; Külső heja gesztenye színű, vagy feketére hajlando vörös, belől a' széki fejér, mint a' keményen sült tyukmonnak fejére. Némellyeknek gyökerei, az búinaságtúl egy más után nőlnek: némellynek a' szárán verik ki magokat. A' fiatal gyökereket, el kell az annyoktúl szaggatni, s-úgy külömben ültetni. Az gyökerekről, nem ősmérni meg mellyik másik: hanem az idején virágzó Tulipáknak, közönségessen kissebb a' gyökerek, magok-is alacsonybak a' virágok. Az későbbeknek pedig, nagyobbak a' gyökerei: az gyökereknek koronái szélessebbek azoknak, ezeknek pedig szükebbek.

LXXXII Az *Persiai* Tulipák virághjának-is kissebbek a' levelei,

velei, kivül karmasin színü vörösek, fejérrel prémezve: belől fejérek, hegyesebbek, az levelek-is keskenyebb az gyökerek-is kissebb, csak nem mint a' mogyoró, kivül fekete héja vagyon, azon belől hártyácskája. A' Tulipák nem szeretik más virágokkal való társaságokat; három újni mélységet kévánnak, őtőt az távol lételre: közép szerü földbe, és Nap fénybe gyönyörködnek, kiváltképpen abban, kiben az előtt való esztendőben, anemone volt, és az káposztás kertből való földben, ha meg-rostállyák. Arra-is igen reá kell vigyázni, hogy a' ki jósaiból való fiatal gyökér, annak lene vonnyák az külső hejját, hogy mezítelen maradgyon. Ha pedig magvát akarod a' Tulipának venni, az későbben virágzót válaszad; azok közzül-is némellyek a' fejérből szedik, kinek közepi alól fekete, vagy kék, vagy szederjes: karmasin színűből, kinek feneke világos színü szederjes, fejérrel prémezett. Sőt a' kinek nem feketéllő a' közepi, semmire kellő annak a' magva; mert nem lesz külömb külömb féle színü virág belőle.

A' Tulipáknak gyönyörüséges színes öltözeteket, LXXXIII
hogy valaki meg-számlállya, nincs mód benne. A' közönséges Tulipák sárgák, vörösek, fejérek. Az sárgák, kik arany színüvek, kik Sáffrány színüvek, némellyek kénkő színü, narancs színü, &c. A' vörösek közzül Bársony színü, karmasin színü, vér színü, Rósa színü, Skárlát színü, Test színü, Miniü színü, Fekete színü vörös, kék színü vörös, verhenyeges. Fejérek némellyek, mint egy vér csöppel csöppentettek, vörös prémekkel csipkéztettek, vörös sujtásokkal festettek. Tiszta szederjesek, és tiszta zöldek találtatnak Ersek Urunk ő Nagysága Tulipái közzül, Laurembergius *Appar: Plant: l. 1. c. 24.*
irja, hogy soha ollyan oxat nem láttott. Az Túlipák köz-

zűl leg-bőcsőſſeb, a' kiben leg több ſzín találtatik, és az levelei-is nagyobbak. De az ſzínek-is változó helyekre vettetnek. Mert moſt minden leveleinek ſzélin, más ſzínek vannak; moſt csak némely leveleken: moſt a' hátokon: moſt alól: moſt felén a' levélnek: moſt a' hegyén: moſt ſújtáſok: moſt punctumot: moſt pettegetettek: moſt lángozók. Némellyek ſzagoſſak, mint az Sáffrány, úgy mint az narancs ſzínűvek, és az apró ſárgák: kik közzűl néha egy ſzáron kettő, három, négy virág-is vagyon.

LXXXIV De mind ezek közzűl leg ſzébbek, és nemeſſebbek az Niderlandi Tulipák. Kíknek ſok külömbőző ſzíneknek le-íráſával, nem akartam terhelni az kegyes Olvaſót. Eppen zöldek-is, éppen megy ſzínűvek, és több le-írhahatatlan külömb külömb féle ſzínnel terméſzettűl feſtetett Tulipák, kik többen tálaltatnak ezen dicſéretes kertben, két ſzáz elegyes ſzínűveknél. Az többinek nemeſſégét, fejezze bé dűcsőſſégével a' tellyes levelű Tulipa, arany ſzínű, narancs ſzínű, vörőſsel elegyes levelei; némellynek közepi, és ſzéli zöld, némelly levelei zöld, ſárga, és vörös csapás rajtok: van közönſégeſſen 60. s-80. levele egynek. Azt-is meg kell tanúlnúnk, hogy az Niderlandi, avagy Belgiumi Tulipák, nem változnak eſztendőnként ſzínekben, mint az többi: csak az kár bennek, hogy az ſzínekhez képeſt, avagy igen kevés, avagy ſemmi ſzagok nincſen.

LXXXV *Narciſſus* virágnak légyen második helye, az gömbölyű gyökerű virágok között: a' ki noha nem olly ſok féle ſzínében, mint külömbőző állattyában. Közönſégeſſen fejér, és ſárga; vörös, avagy más féle ſzínű, igen ritka. Némellyek idején kikeletkor virágoznak, némellyek későbben Junjus felé. Ezek közzűl iſmét némellyek

tellyes

tellyes virágúak, némellyek nem. Az kik nem tellyesek, azoknak közepin egy pohárocska van ki-formalva, (ezt úgy nevezzük ez után, mert más nyelveken-is annak nevezik) levelei virágjának közönségessen szélesecskék, némellyeknek hoszúkácskák. Némellyeknek még-is öreg virágjok van, némellyeknek közep szérű, némellyeknek kicsin. Az öreg tellyes virágu mint a' rósa, sárga, kit Martius-béli pohárnak neveznek, mingyárt kikeletkor virágzik: más öreg virágú, kinek csak a' belső hoszú pohára tellyes, sárga. Hasonló színű, ki sok pohárokkal tellyes. Ván igen szép fejér tellyes, ki későbben virágzik, jó illatú. Vagyon kissebb fejér tellyes, kinek közép levelei egy kevesé sárgacskak, igen drága illatúk. *Narcissus de Alepo* az ő neve, egy szálon három, négy. Spányor Narcyssus tellyes, arany színű sárga, igen kedves illatú, egy gyönge szálacskán ennyi-hány. Ismét Spanyór Narcissus, csöve levelű, tellyes sárga, hatalmas jó szagú, Megént Spanyór csöve levelű, fordúlt virágú, igen jó szagú sárga, kénkő színű sárga, arany színű sárga; hoszú pohárú nem tellyes.

Hasonló halván színű fejér, sárga levelű, kicsin- LXXXVI
sárga pohárú, közép szerű, szagos. Fejér virágú, sárga kicsin pohárú, jó szagú, egy száron 14. virág-is vagyon, Joseph Stabel Németűl. Fejér kicsin virágú, kicsin fejér pohárú, 17-is egy szálon, igen jó illatú, kit, ha az ember a' szobában viszen, az egész szobát bé-tölti gyönyörűséges illattal. Fejér öreg virágu közönséges, kinek pohárocskája vörössel prémezett. Ezek közzül némellyek kikeletkor, némellyek későbben virágoznak; és több illyen kimondhatatlan jó illatú Narcissus virágok, kiknek nagyobb részét, ez mostani Esztergami Érsek Urúnk ő

Nagyſága, örök emlekezetre, mind maga Poſoni kertében, s-mind egéſz Magyar Orſzágban, elsőben hozta bé.

LXXXVII. Az Narciſſuſnak fűves levele, kőzönſégeſſen ollyan formával bír, mint az két élű Dákoſnak a' vége, nem hegyes, hanem tompább, belől üreſs, egy újnak ſzéleſſégére, s-egy lábnak hoſzaſágára igyeneſſen föl nől: az gőmbőlyű győkere belől fejér, kivűl az héja valamenyire feketéllik, kerekdéd hoſzúkás nyakacskája; ha több fia van, úgy nőlnek őſzve, mint az pár, avagy mogyoró hagyma; mikor űltetik, el-ſzaggattyák egymáſtúl. Az fejéreknek győkerei kerekdédebbek. Az ſárgáknak kőrtvély formára hoſzúkas. A' Spanyóroknak cſévés levelek van, kiknek ſzéleſſebbek: győkerek-is kiſſebb, kerekdéd, egy keveſé ſárgább. Virágjának illattya, mintha jelzaminnak, és birs almának ſzagát egybe-foglalnád, olly kedves.

LXXXVIII. *Narciſſus* ném kéván igen nagy munkát; kőzönſégeſſen ſovány földet ſzeret, egy keveſé fövenyeſſet: de nem ſzinte roſzat; Nap fényt ſzeret, harmadik eſztendőben ki kell ſzedni, minekutánna el-hervadnak levelei, megſzáraztani az árnyékon; igen ſzáraz helyen, mint az Tulipát, őt újnyi mélyſégre, fél araſzni távúl egymáſtúl űlteſſék. Magon nem vetik, mert kevés haſzna vagyon, mivel nem változik. A' Spanyór cſéves levelű Narciſſuſokat, négy újni mélyſégre, meg annyi, vagy három úyni távúl kőlletik űltetni: egy keveſſé Síroſſab földet ſzeret, és gyakrabb, s-idején való öntőzéſt, míg az levelei meg nem hervadnak. Négy, vagy hat napnál tovább fődetlen ne hadgyák: mert mivel kicſíny a' győkere, hamar el-ſzárad. Ha ezt magon vetik, jó tenyéſző bulbuſokat hoz.

Két gondviſelés kivántatik leg inkáb ezekhez. Elő-

ſzőr,

ſ. ör, hogy mikor ki-virágzik, ſokáig a' ſzárán ne hadgyák a' virágot: mert igen meg-erőtlenedik a' gyökere. Másodſzor, hogy mikor el virágzott, a' földtéb való esőtül meg-óltalmazzák, hogy a' víz alá ne ſzivárkodgyék, és a' gyökere meg ne rothadgyon.

Az vörös Narciſſus igen ritkán virágzik, mivel in- LXXXIX.
kább csak leveleivel, és gyökerekkel földötte bujnán ſzaporoſzik; azért őtet igen ſovány, és kopár földbe, két, vagy három újnyira kell ültetni, és úgy Novemberig néha néha öntözéſſel táplálni, míg egy keveſſé meg csípi leveleit à dér; az után, ha ládába van, az esőrül, és Naprül el venni, hogy az hideg ne érje, ſzellős helyre mindazonáltal tenni; ha otkin hadgyák a' földben, bé-födni: csak nem Majus közepíig meg nem öntözik. Akkor az bulbuſokrúl laſſan el vonnyák a' földet, míg az annyok fiaival eggyütt, földel nem léſznek bé födve. Az után a' fiait, laſſan laſſan el kell az annyoktúl ſzedni, és más-hova ültetni: de az gyökerecskéjeket, a' kihez mindenkor föld ragad, nem kell a' földtül meg foſztani: az után helyén hagyván az annyokat, megént bé födgyék földel.

Hyacinthus virág igen ſzép kedves bor illatú, apró X C.
virágocskák, mint az kis harangocskák keskenyek, ſokan függnek egy ſzálon, néha csak egy felől, néha környös környül, a' karajok csipkéſſen meg van haitva Néha az ſzárának allyán kezdetnek el, néha közepin végig. Hol sürüven függnek, s-hol ritkán. Levelei mint a' párhagymának, de nem olly hoſzak, meg hajlottak belől, pázit ſzínű zöldek fényeſek. Az Nap keleti Hyacintuſoknak temérdekebb az ſzárok, és a' virágjok is nagyobb. Némellyeken görözd formára függnek a' virágok, mint az ſzőlőn a' ſze-

mek, kiket botroideſnek neveznek. Az levelek-is temérdekebbek, és egy keveſſé ſzéleſſebbek. A' gyökerek gömbölyű, egy keveſſé csúcsos belől fejér rétű, kűlső héja ſzederjes ſzabáſú, és vörőſſes, főképpen a' fejéreknek: a' ki idején kikeletkor virágzik, úgy mint Februarius végén, és Mártiuſnak elein. Vannak haſonlóképpen világos kékek, viola ſzínű ſzederjes, sötet ſzínű ſzederjes, világos ſzederjes, Hamu ſzínű, Teſt ſzínű, fele zőld, fele kék. Tellyes kék, és fejér. Baraczk virágſzínű.

Vannak a' kik nyárba, és őſzel virágoznak: ezek kékek, Hai ſzinűvek, teſt ſzinűvek, ſzederjeſck-is, fejérek-is, csak hogy gyöngébb virágúak a' többinél, és jobban alá fűgnek.

XCI. Vannak más formáju Hyacinthuſok, kik ollyanok mint az bojtos fák, egy araſzni magaſſágok. Kiknek ſok ágok-bugok vagyon, ſzép apró kék virágokkal rakvák; azért hiják őket *Comoſus Ramoſus*, az az, űſtőkős, és ágas Hyacinthus. Talaltatik csillagos, az igen idején virágzik, mihelt a' hó el mégyen, apró ki terjedtt virágú mint a' csillag, kinek a' közepi fejér ſárgás, abból mint egy ſárga czérna ſzálak nőlnek ki. Az Hyacinthuſok közzé ſzámlállyák a' *Pézma* virágot, kit némellyek Botroideſnek hínak Deákúl, Törőkűl Dipkadi vagy Muſcati, hogy ollyan kedves ſzaga van, mint a' Pézmának, avagy Ambrának. Egy újni ſzálon nőlnek ki a' virágjai környős környűl mint az cſerép pohárkák, közepitűl fogva tetejéig. Kik hamu ſzínűvek, némellyek ſárgák éppen, némellyek kékek, és a' tetejek ſárgás. A' levelek hoſzúkás, keskeny, hegyes, űreges, el terjed a' földőn. A' gyökerek hoſzúkás, fejér, rétes héjú, mint az vörős hagyma, kikeletkor virágzik. Botroideſ-

trójdesnek hiják azt-is az virágocskát, a' ki hasonló az Muskárihoz: de semmi szaga nincsen, igen idején virágzik, szederjes, ollyan mint a' kígyó hagymának a' virágja, az erdőbenn-is, és szántó földeken lelhetni.

Az Hyacinthussal való bajmolódás, nem igen nagy szorgalmatosságot kéván, szereti a' Nap fényét, és könyű földet, nem keményet avagy kövest, se igen Síroſt; mert e' félékben csak levelezik, és nem virágzik. A' mint az nagysága hagymájának, vagy gyökerének vagyon, ahoz képest kell őtet közelebb, vagy távulabb ültetni. Az aprókat 6. 5. 4. 3. újnyira egy mástúl, és annyi mélységre-is. Az öregeket pedig, fél arasznyira-is. Negyedik esztendőben, közönségessen kell őtet a' földbűl ki-ásni, minekutanna el-hervadtak levelei: és úgy kell vélek bánni, mint oda fel meg-írtam az Tulipák, és Narcissusok bulbusirúl. Csak az fejért, a' ki idején sűrűven virágzik, jobb vólna minden második esztendőben ki-szedni. A' mint az későbben fejérrel virágzókat-is minden esztendőben, hogy meg ne férgesedgyék a' gyökerek a' földbe. Az kik tovább maradnak a' földbe; azok körűl minden esztendőben kikeletkor meg-úittsák a' földet, mint az több *bulbusokon*-is. XCII.

Kétképpen szaporíthatni az Hyacinthusokat: avagy az hagymáján, az úy növeseket el-szaggat ván az annyoktúl, és magán ültet vén, kik hamar Virágoznak: a vagy az mag ván, mellet ez mostani kertészek, inkább javallonak. Ki vel illyenképpen bánnyál; Az melly virág igen szép öregen, sűrűven virágzik, és idején, kinek csemetei ki nem sziják erejét, hadd-meg azt; az többit környűlötte, második, vagy harmadik helyen mesd-le. Mikor immár XCIII.

az virágjai jobb részént meg-hervadnak, mesd-el a' tetejét a' szálának, és az több virágját-is le-szaggatván, hogy aból az öreg virágiban hármat, vagy négyet magnak; mikor meg-érik a' mag, az hojagocskája (kiben az fekete magocskák vannak) magától meg-hasad, és minek előtte ki-húlnak az magok, szedd-le: és Octoberbe, vagy inkább Septemberbe vesd el jó káposzta alá-való földbe, igen ritkán; hadd úgy két esztendeig, míg meg-nőlnek gyökerei: ha szükség, meg-öntözheted, és gyomlálhatod. Azután, vedd-ki az gyökereket, és ültesd-el, harmadik esztendőben virágzik: de negyedikbe meg-ismérheted a' ki szép öreg, azokát tarcsd meg; a' ki nem ollyas, él-vetheted.

XCIV. Hogy pedig idején virágozzanak az Narcissusok, és Hyacinthusok, és télbenn-is jól meg-maradgyanak, főképpen ha tél előtt ki-kelnek levelei: csináltas nékjek deszkából egy lábnyi magasságra ollyan formára, az mint az ágyacskák vannak, feneketlen ládákat, tedd reájok, az után föllyül född bé deszkákkal: azokra rajk bőven meleg ló ganéjt: de úgy, hogy a' virágokra ne eshessék az genéj; és mikor télbe az verőfény szolgál, avagy meleg üdő vagyon, vond félre az ganéjt egy kevessé, és nyisdki az felső deszkákat, hogy érhesse az virágokat az Napnak súgára. De estzakára, és mihelt hideg akar lenni, mingyárt megént bé-födgyed, szépen meg-virágoznak alatta a' virágok: ezt cselekedheted egész kikeletig, míg az hideg tart. Ha pedig azt akarod, hogy télben-is Narcissusod, és Hyacinthusod légyen: tégy ősz előtt ennyihány gyökeret valami edénybe: télbe tarcsad meleg szobába, és néha néha meg-öntözzed ki virágzik, és szép illatot ád.

XCV. *Corona Imperialis*, Törökül Tusai, Talc, Magyarúl Cs-

szári

szári koronának nevezhettyük: Lilium formára termett virág, kinek három újnyi temerdek ága vagyon kékes, és zöldes, annak fele Lilium formára való levelekkel föl van környös környül ékesitve, a' tetején kerekdéden függnek a' Liliumok, mint az harangok: szép rendel tíz, tizenkettő, s-több-is egy rendben; néha találtatnak két rendel-is virágozni; a' virágokon föllyül nől levelekből, szép széles üstökök. A' virágoknak szinek vörös, sárga lineakkal ékesittetett. Avágy sárga, vörös lineakkal, vagyon sárga vörössel pettegetett. Vannak tellyes viráguak, noha másutt igen ritkák. A' minémű kedves ékesléget vagyon, meg ollyan kedvetlen az illatyok: mert igen nehéz szaggal töltik bé embernek fejét. Az virágok közepin, hat sárga fejér szálacskán bótocskák nőlnek. Gyökerek ezeknek kerekdéd, mint az közép szerént való korontari répa öreg: némellyek apróbbak. Bak búzúvek, kiknek közepin lik vagyon, óldalaslag apró gyökerecskei nőlnek ki: azt az lyukat, minek előtte el-ültetik, bé köll födni szőlő levéllel, hogy valami víz bé ne szivárkozzék, és meg ne rothadgyon a' gyökér. Kit, mint az több bulbusokat, Sz. Jakab nap tájban szedik ki, csak nem minden esztendőben: Septemberbe megént el-ültetik. Idején Martiusban jön ki a' földből, jelentvén végét az télnek. Ha az szárazon gyökeret indít, esőt, és hideget érez. Ha magon vetik, kevés haszna van: mert nyólcz esztendő előtt alig virágzik, közép szerű földet szeret.

Crocus Vernus, kikeleti Sáffrány, ollyan mint az őszi vad Sáffrány, csak hogy apróbbak az virágjai: az szine-is ennek szép sárga, kinek éppen, kinek fele szederjes, kinek csak lineaja szederjes, ki kék, ki fejér: mingyárt mihelt XCVI.

a' hó el-mégyen, virágzik igen alacsonyon, szaga-is vagyon. Mint az több bulbusokkal, úgy bánnak vele-is. Az közönséges őszi Sáffrányrúl szóllok az veteményes kertben.

Colchicum virág Nap keleti Sáffrány hasonló ez-is az őszi Sáffrányhoz, csak hogy fejérebbek az virágjai. Némellyek ugyan ollyanok, sűrűn, és csoportosan nőlnek. Némellyek tellyesek-is, vörösses, és kékkel pettegetettek kőzzülők; bulbusok vagyon csúcsos, ki nagyobb, ki kissebb; fekete, vagy vörös hártyával bé-vonva, semmi, avagy igen kevés szaga van. Őszel virágzik, a' levele az után nől ki kikeletkor, széles, sűrű. Egy kevéssé sírossabb földet, s-azon munkát kéván, mint az több bulbusok; csak hogy meg kell várni, minek előtte ki-szedgyék, hogy az levelei meg-száradgyanak.

XCVII *Fritillaria*, koczkás, vagy ostáblas Lilium, mert ollyan tarka barka, négy szegletű koczka formára, fejér, avagy más színű főltokkal vagyon ékesitve. Le függ a' vékony szalárúl mint a' harangocska, egy vagy két virág: közönségessen baraczk virág színű, fejér táblácskákkal pettegetett. Vagyon megy színű, sötétes fejér maculakkal rakva. Vagyon fekete vörös színű, egy kevéssé világossabb punctokkal. Fejér-is találtatik. Gyökere kettős, a' kit mikor ki-szednek Sz. Jákab nap tájban, nem kell sok ideig az földön kivül tartani, hanem tíz vagy tizenkét napig, mivel hejatlan, ismét el-kell ültetni: de jobb gyökéren, és hamarébb virágzik. Magyar Országban néhutt, az erdőkben-is találtatnak. Keskény hoszúkás zöld levelei vannak.

XCVIII *Iris*, az az, szivárványos Lilium, a' ki azért hivattatik annak,

annak, hogy az ő színének külömbségével, az éghi szivárványnak ékességet követi: és nem igen külömböz mind levelével, s-mind virágjának ábrázattyával az vízi Liliumoktúl, a' kik az kákán, és sáson virágoznak; csak hogy az kertjek, sok számlálhatatlan színekkel ékesebbek: leg közönségesebbek a' kékek. Némellyek sötét színű kékek, kik Majusban, és Juniusban virágoznak. Némellyek világosak; némellyek szederjesek; és sárgák; némellyek sárgák, szederjes, kék temerdek vonyásokkal a' közöpin tündöklenek. Kik hamu színűvek, sárgával, és szederjessel ékesittetnek. Találtatnak baraczk virág színűvek, sötét vörösek, más színekkel elegyitettek. Két féle a' gyökerek, kiknek gömbölyű, kiknek hoszúkás; azoknak hejok verhenyeges, és feketés: az levelek-is szélesebb mint az kákának, avagy keskenyebb mint az Sásnak. Az közönséges e' féle Liliumoknak az öreg levelei viráginak, mint egy nyelvekkel le fordittatnak, az aprók föl emeltetnek. Az több kék Liliumok között, igen nevezetes az *Iris Persica odoratissima*, Persiai Lilium, igen kedves jó illattal bír: kit ha az szobába visznek, csak egy, kettő-is szép szaggal bé tölti az házat; igen idején, és mingyárt Februariusban virágzik alacsonon. Az színe hamu színű kékes, mint az nyelvek, azokon sárga lineak, és mint egy szederjes bársonnyal bé-vont ajakúak.

Világos kék Liliomoknak, kiket *Iris Illyrica*, az az, XCIX. Horvát Országi Liliumoknak neveznek, igen szép Violaszagú gyökerek vagyon, és a' végre a' Németek, Violagyökernek hiják. Igen élnek az Orvosságokban-is vélek, az nátha ellen, fúladás, és melly fájás ellen, kiváltképpen az apró gyermeknek. Ha meg törik, hintsék a' ruhák

közze, jó szagot ád nékiek, és a' molytúl meg-óltalmazza. Az kiknek gömbölyű gyökerek vagyon, hasonló munkát kévannak az több bulbusokkal. Az kék Liliumnak virágját, ha az pinczében meg-hadják rothadni: annak levelébül igen szép zöld festék lészen. Ezeket is mind jobb, s-mind könnyebb gyökercken, hogy nem mint magokon szaporítani.

C. Hogy az több kékes sárga vízi Liliumoknak, külömb-külömb féle színekkel ne terhellyem ezen könyvnek olvasóját: a' *Fekete Liliummúl*, avagy *Iris Susiana* nevű Liliummal fejezem bé, a' ki az többinél sokkal nagyobb, és nemesebb. Ennek az fenn álló levelei világos szederjes erekkel, mint az ezüst tündöklenek: az alsó levelei tiszta feketéknek látszanak, fejér csöpökkel pettegetettek. És mivel az hidegnek nem igen baráttya, attúl szorgalmatossan meg-kell óltalmazni, és télbe bé födni. Noha a' Posoni Kertész nem bánik olly gyöngén véle, hogy azt fölötte nagy szorgalmatossággal bé födne: mind-azon-által, ha kinek kedve tartya, és annak bátorságos maradását kévánnya, e' képpen bánnyék véle; mingyárt kikeletkor, törjön el a' gyökerébül egy darabot, kinek két vagy három szemecskéje vagyon; de ne messe, mert ez kést, avagy éles vasat nem szenved. Azután végyen agyagos földet, a' ki sárga agyaggal vagyon ősze elegyítve: akár végyen közönséges földet a' szántó földrúl, törje meg jól az agyagot, és keverje ősze véle, egyikbül annyit, mint másikbúl, tegye azt egy edenybe, ültesse belé az gyökeret olly mélyen, mint három újnak szélessége vagyon. Azután a' féle földel tőlese meg az edényt, minden héten kétszer kevessé öntözze meg: igen jó, minek előtte el-

ültessék,

ültessék, takarják bé egy újnyira tiszta nedves agyagba, így nyarba búinán kiveri káka formáju leveleit, és a' gyökere is jobban nevelkedik. Mikor immár hideg kezd lenni, étizakára valami kamarában, avagy hajlék alá vigyék: és nappal minek utánna el-enyísik a' hó harmat, vagy dér, megént ki hozzák a' Napra, mind addig, míg az hideg miatt a' pinczében nem kelletik tenni. Ottan-is olly helyre helyheztessék, a' hol közel az ajtó, hogy mikor azt fell nyittyák, friss eget vehessen magához: de azt-is úgy, hogy meg ne vegye a' dér. Mert ha igen rókkenő helyen vagyon, az levelei meg tikkadnak, és sárgúlnak. Mihelt pedig a' tél meg-szűnik, Februariusnak közepi felé, egy Vermet ásnak az virágos táblában, ollyan tágast, kiben az cserép edény bé férhessen, mellyben az Lilium áll: ebben olly agyagos földet, mint előbb meg-mondám, tőltsenek; az után törjék le szép gyöngén az cserépnek fenekét, és tegyék a' Verembe, az meg nevezett földbe. Az után vonnyák ki az környös környúl lévő cserepet, és tőltsék meg minden felől földel az Liliumot: azon esztendőben virágzik az a' gyökér, a' ki nem könnyen történik. Hanem arra kell vigyázni, hogy azon levele, mellyet a' pinczéből ki hoznak, zőlden maradgyon. Mert ha el hervad, minek előtte meg virágozzék, megént más levelet vér, és maga a' gyökér meg emésztődik, s-nem-is virágzik azon esztendőben.

Fejér Lilium közönséges Virág az Magyar Országi kertekben: azért nem szükség sok szóval ennek ékességét, állattyát, és illattyát le-írnom. Annak levelei hoszak mint a' pallos, a' kórója övedzőig, és magassabban föl nől; annak tetején az fejér hó színú Virágok, harang formára tűn- C I.

tündöklenek, hol többek, hol kevesebbek; kiknek levelei kivül vonyatosak: az gyökerek kerekdéd, de nem tömött, hanem szeletenként öszve-nőlnek, fejérek is. Szaga, a' fejér Liliumnak nagy vagyon, jó, és hathatós, csak hogy az ember fejének nem igen egészséges. Ha ki az földből ki akarja venni, Sz. Iakab nap tájban cselekedgye azt: és rövid üdő alatt megént el-ültesse, és ha csemetéi vannak, egymástúl el-szaggatván szaporítsa; egyébként nem kéván semmi kiváltképpen való bajmolódást. Ha magván vetik, igen kevés haszna vagyon; mert ez igen ritka, sok esztendeig is kellene várni, míg virágozzék. Ha az leveleit virágjának fa olajba tészik, igen jo az sebek gyógyítására: az gyökerét pedig, ha kecskevérbe meg-főzik, és megiszák, igen jól, és gyöngén purgal. Vannak a' Posoni kertben fejér Liliumok, kiknek két száz s több Virágja-is vagyon Constantinapoli, kit a' Törökök Zultán Zambacsnak neveznek. Vannak azon kivül tellyesek-is, kiknek ennyihány ezer levelei vannak.

CII. *Lilium Cruentum*, sárga avagy naranes szinű vérrel csöpögetett Lilium, kinek jó temérdek szála rakva tetejéig levelekkel, kinek tetején nől hol kettő, három, tíz s-több Lilium szál-is, semmi derekas szaga nincsen. Az levele, és szála között nőlnek valami vörösses bimbócskák, az kikből szintén úgy meg nől ez a' Lilium, mint az magvából, noha későn: de jobb az gyökerébül, a' ki nem igen külömböz az fejér Lilium gyökerétül, csak hogy ez vörösses. Vannak más naranes szinű Liliumok, kiknek vékony szárok vagyon: hamar meg hervadnak, levelek ollyan mint az Sásnak.

CIII. *Martagon*, az az, viszza fordúlt virágu Lilium, az Németek

metek Török Turbantnak, vagy süvegre tekert patyolatnak nevezik; azért, hogy ollyan kerekdéd, és a' virágnak közepin ennyihány vörössel festett szálakon, szép botocskák függnek. Jollehet mostani üdőben immár mind vad, s-mind erdei visza fordúlt levelű Liliumokat, Martagonnak szokták nevezni; de kiváltképpen azok nevezetesek, a' kik igen szép Világos Cinobrium színű Virágokkal ékeskednek, és az Virágoknak-is keskeny levelei pettegetettek. Ezen virágoknak száma pedig hol több, s-hol kevesebb: és néha Corona, vagy kedves koszorú formára függnek egy szálon harmincz negyven, ötven, hatvan Liliumok is: néha két rendel-is egy más felett, az melly szálak rakva vannak nem igen széles hegyes levelekkel. Némellyeknek virágok sárga, vörössel pettegetett. Némellyeknek fejér, némellyeknek test szín, avagy baraczk virág színű, igen szép illattal kedveskednek. Az erdőkben, és szőlők megyeiben e' félét találni Magyar Országban; nagyobb az levelek, és csillag formára környúl fogják az Koronáját. s-nem-is ollyan sürű. Az gyökerek sárga; azért az Nemetek, Arany gyökérnek nevezik: az virágok semmiről olly kozorúsan; hanem tornyosan, és környös környúl tetejétűl függnek alá. Kapositás kertnek való földet szeret, és könyűt: az fölöttébb való Nap fényt nem igen, se az nedvességet; az hűvösön örömesben nől. Az gyökerét ki nem kell venni, hanem ha valaki szaporitásnak okáért, a' fiait el akarná szedni. Idején mihelt virágzik, által ültetteссenek. Sőt még ha az szeleteket-is egy mástúl elszaggattyák, és el-ültetik, egész gyökér, avagy bulbus nevekedik belő lők; a' mint az több e' féle hejas hagymákból-is. Magon is vetik de kevés hasznal. Ennek az gyökérnek, nagy ellenségi az hangyak.

Gla-

CIV. *Gladiolus*, fegyver Lilium, az levelének formájáról hivattatik annak, a' ki ollyan, mint az két élű dákosocska: a' ki két, vagy három araſznyira fel-nől. Egy le hajlott ſzálon fügnek rendel, az ſzép pirós Lilium ocskák, mint az harangocskák. Találtatnak teſt ſzínűvek, vörőſſek, ezüſt ſzínűvek. Piroſs elég lévél Magyar Orſzágban, imitt amott az réteken. A' gyökerek, haſonló az Sáffrány gyökérhez: csak hogy lapoſſabb annál. Nem kéván igen kőkér földet, ſe más bajmolodáſt, hanem, mint az több bulbuſok. Kikelet után, mingyárt virágzik.

Cyclamen, kit az Németek diſznó kenyérnek nevezneck, Magyarúl Porcs fű, vagy virág: kinek nagy gömbölyű az gyökere, de a' virágja kicsíny, és álacſony; hátra fordult piros levelei annak, az illattya igen kedves, de igen ártalmas az nehézkes Aſzonyoknak, ha csak által-mennek-is rajtok: Azért félre kell ültetni árnyékba. A' levele fölyül zöld, fejérrel pettegetett, alúl mint egy megy ſzínű: ez a' közönſéges fenyvesben, és az sövények mellett, őrömeſt nől. Némellyek kikeletkor virágzanak; némellyek nyárba; némellyek őſzel. Ezek leg-kedveſſebb illatúak, egéſz tel etſzaka meg-tartyák leveleknek zöld ékeſſégeket, Aprilisben veſztik el. Az Conſtantinapoli, és Belgiumi kőzőtt találtatnak fejér virágúak-is. Szaporítáſa ennek, vagy az gyökerébűl ki-nőltt ſzemecskéibűl lehet: vagy az magvabúl. A' kinek illyen tulajdonſága vagyon, hogy mikor el-vetik, nem nől mingyárt elsőben levele, mint az több plántáknak; hanem az föld alatt gyökerek nől: az után; mikor ez meg-erett, virágot hoz: az virág után jőn elsőben ki az levél.

CV. *Hyacinthus Indicus tuberoſus*, Indiai Hyacinthus, kinek gyö-

gyökere szarvas gomba formájú, levele mint az Sásnak pazit színű zöld. Kikeletkor jön-ki, őszel virágzik két könyökni Kórón, mind az nád szálon, a' ki csomós; Annak tetején, bokrosan nőlnek az szép fejér virágok, Hyacinthus formára; csak hogy annál sokkal nagyobbak, és kövérebbek, igen igen kedves; szép illatúak, mint az narancs virág; egész télig mind Virágzik. Ha edényestűl a' meleg szobában visik, az egész házat bé-tőlti illattal, és télbe-is sokáig virágzik. Könyű, és jó földet kiván, ahoz Nap fényt, és nyárba bőv öntőzést. Cserép edényben bújnabban nőll, és virágzik, hogy nem mint az ágyakban. Télben meleg szobában kell tartani, mind edényestűl: noha némellyek úgy-is bánnak vele, hogy mihelt el-hervattak levelei, az melly Novemberbe lévél, mingyárt ki-vésik az edénybűl, minden növésivel eggyütt: és egy rostában, vagy más e' félében tésik, s-úgy tartyák meleg szobaban, hogy az hideg hozzá ne férkezzék: meg sem öntőzik. Kikeletkor megént jó földel meg-tőltött edényben tésik, s-ki-visik. Az melly gyökeret kínn hagynak az földben, télbe bé-kell azt födni. Az gyökerét el nem kell egymástűl szaggatni, hanem ha magától el-válik. Magon úgy kell őtet vetni, mint az több Hyacinthusokat, kitől oda fel meg van írva.

Anemone, kit balgatagúl, és tudatlanúl, Molnár az ő Dictionariumjában Magyarúl *Pipacsnak* nevez. Holott tudgya minden paraszt ember-is, micsoda az *Pipacs*; de Anemonét, jób részént nem-is látott, nem-is hallott, nevezni sem tudgya. Es noha némely Virágának szívében, vagyon valami hasonlatossága a' *Pipacshoz*; de sem állatyában, sem formájában, sem levelében, sem gyökerében CVI.

nem eggyez a' Pipacsal. Hadgyuk azért mijs, az idegen Anemone nevét rajta, a' mint hogy más nyelveken-is, ugyan azon nevét meg-tartotta. Ez amá gyönyörűségés szép szinű Virág, kinek külömböztető szinét, alig ha valamely Virág föllyül haladgya: holott az ő világos vörös szinével, még az embernek szeme Világát-is csillámíttya. Két féle levelű: Eggyik széles, másik keskeny. Ez, a' Coriandernek leveléhez hasonló; amaz, a' Petreselyem leveléhez. Három felé oszlik, keveslé csipkés a' Kerekdéd széle, és egy keveslé fodor. Egy kis vékony, talám egy lábnyi szálacskája nől fel: Kinek tetején tündöklik kerekdéd Rósa formára nőlt Virágjának hat széles levele. A' közepin egy gombocska, mint egy fejér hajacskákkal, és pólyhócskékkel meg-hajazott fejecske: Kiben mikor meg-érik, verhenyeges, hoszúkás, lapos magva lévél, és akármi kicsíny szellőtül meg-hasad, és a' mag kifújatik. Néha mag nélkül-is igen sűrűven nőlnek ki az hajacskák. Ezek az egyűgyűvek, a' kik nem tellyesek. Az széles levelük pedig, ki tellyes, ki nem; ennek ha lehúll a' Virágja, pólyhós maggal tellyes, mellyet hasonlóképpen hamar ki-fúj az szél, hacsá nem vigyáznak. Az gyökerekből meg-ösmérhetni, mellyik másik. Noha mind az kettőnek nem igen temérdek csomós, hoszúkás, és néhúlt, mint egy apró gombocskákkal rakott. Az keskeny levelűvek, örömest virágoznak; belől fejerek, kivül gesztenye szinnel feketélnek; és közönségesen, mint az nyelvecskék, fűgnek az gyökerek; némellyek, csomós szemecskékkel bővelkednek, mint az apró gombocskákkal: kiváltképpen azok, kik baraczk Virag szinű ékességgel gyönyörködnek: avagy a' kik világos vörös Cinobrium

brium színnel tündöklenek, avagy fejér zöldes sárgák. Az-is gyakran történik, hogy mikor az ember a' nyelves gyökeret el ültéti, gomba formáju szemekkel, és lapos csomós nyelvekkel nevelkednek. A' széles levelüeknek pedig feketébb a' gyökerek, és nem nőlnek semmi nyelvek rajtok: hanem kerekdéd gomba formájú szemek, vagy laposak kerekdéden, vagy hoszúkáson föl emelkednek. Sok, számtalan, ki mondhatatlan drága szép színekkel ékesítetett Anemonék virági nemesítik Érsek Urunk ő Nagysága Posoni Kertét; a' ki ennek a' dicséretes virágnak, Magyar Országban első plántálója, és idegen Országból bé-hozója.

Szóllyunk, azért ennek az Virágnak bajmolódásá- CVII.
rúl. Mind az széles, s-mind az keskeny levelü Anemóne vagy roston, vagy vas rostélyon által-vert veteménnek-való földet kéván: mikor tudnia illik, az réghi ganéj tellyességgel földé vált, ahoz sovány vékony földet tésznek, kivel az gyökereket bé-födik. Némellyek el-mennek, s-az meg-rothadt földet, mellyet ollyan meg-roshatt fűz, avagy nyár fa odvában találnak. (NB. Az melly föld más féle sok virágoknak-is igen hasznos,) azt az földet, a' patakból szedett apró kövecses fövennyel, és az szántó földrül hozott síros földel, öszve-elegyítik és abban ültetik az Anemone gyökeret, ha azon kivül-is az föld nem fövenyes. Mikor pedig el ültetik (az mellynek két nappal kell az hóld tölte előtt lenni) igen reá kell vigyázni, hogy az egésséges gyökérnek szemeit, az kiknek csirázni kell, föllyül hadgyák: az nyelvecskéjeket-is a' lapjával, a' hol szemecskéjek van, hanyatt kell fektetni. De ha az gyökérben vagyon fogyatkozás, sértés, rothadás, vagy

vak seb volna, egy kevessé oldalaslag kell ültetni: egy arasznyira távúl egy mástúl, és négy újnyira mélyen: kire megént az meg nevezett földet hintik. Ha az edényben ültetik, és nem az ágyakban, hetedszaka egyszer, vagy kétszer öntözik, mikor száraz üdő jár. Mihelt az levelei elszáradnak, egy hétnél tovább nem várakoznak; hanem kiszedik az földből; noha a' Posoni Kertész néha két, s-három esztendeig is a' földbe hadgya ezeket az gyökereket: főképpen mikor ágyba, s nem edényben vannak. Az után az árnyékon meg-száraztyák, minekutánna meg-tisztittyák az száraz levelétül, földtül, apró heában való gyökereckéitül, és az hozzá nőlt magzatitúl: a' kiket jobb még mikor nyers, hogy nem mikor száraz, le-törni; jobb pedig késsel le-metszeni, hogy sem mint a' körömmel. Az sem haszinos, ha a' gyökeret több részre metelik; hanem a' mint magától el-akar oszlani. Azért arra kell vigyázni, hogy az vén szülék körül ki-nőlt szemek, a' kik azon alig függnek, el-vétessenek; a' kik pedig erősen oda vannak kapcsolva, rajtok hadgyák, hogy valami nagy sebe ne következzék az le-metszésben, a' derék gyökérnek, kitül meg-veszen.

CVIII. Gyakran történik, hogy az Anemone réghi, és vén gyökere az szútúl, és állástúl meg-asz; azért meg kell próbálni, ha belül üreges, és üres, el kell metszeni az üregét mind az frissig. Mert egyébként, vagy éppen mind el vész, vagy csak levelezik, és nem virágzik. Mind-azon által, az el-metszett gyökerét sem kell mingyárt el-vetni; hanem, meg-tisztitani, és a' többi közzé ültetni: mert néha meg-jóvúl, és meg-foganoszik. Minekutánna pedig az sebes gyökér meg-száradott, Terpentinával elegyített viaszal

viaszal kell meg-kenni a' seb helyet. Ha pedig némely gyökér úgy meg-veszett, hogy az egész gyökérnek veszedelmével, igyenessen el nem metszhetni az egésséges gyökértül: tisztítsák ki szépen Késsel az üregét, és töltsék meg a' meg-nevezett viaszal, s-úgy ültessék ősztövér földbe. Némellyeb, mikor meg-szárad a' gyökér-is, skatolában száraz fövenybe tészik: de ez nem szükséges, csak jo száraz helyen tarcsák, el-áll fél esztendőnél tovabb-is, és ha úgy meg-szárad-is, mint az fa, nem árt néki.

Az el-ültetése a' gyökérnek, szokott lenni Januariusban, Februariusban, Martiusban, Aprilisben, és minthaz ki virágját kévánnya; mert három hólnap mulván ültetése után virágzik. És így, a' kinek sok gyökere vagyon, egész nyaratszaka, s-még Télben-is Anemonéja lehet, kiváltképpen kék, a' ki nem tellyes. De e' féléket még tél előtt, vagy edénybe, az kit bé-viheßenek a' pinczében: vagy ágyakba, az kit bé kell télre födni deszkával, s azon ló ganéjal, de úgy, hogy ki-nyithaßak az verőfényre, hóld töltére ültessék.

Az Posoni Kertész, más fő kertészek-is illyen induſtriaval élnek, hogy az Anemonét, a' czifrás táblákon kivül, hoszabb ágyacskákban ültetik el, a' meg nevezett üdőkben, földé vált meg-roſtált ganéjos földbe: a' hol mind bújnábban, szebben, s-nagyobban nől; az után látván virágját, a' kit akarnak, ki válaſztyák. Igy cselekeszenek az fő Tulipanokkal-is, Hiacynthuſokkal, és Székfüvel, Leucojummal, &c. CIX.

Szaporitása az Anemonenak lével, Elsőben az gyökere által, az kit darabonként el törnek, az mint oda fellyebb mondám. De ha igen apróra törik, ennyihány

esztendőre nem Virágzik: hanem csak az levele nől; igyis mind azon által ki kell szedni minden esztendőben. Másodszor az magva által, csudállatos külömb külömb féle Virág nevekedik. Leg-jobb mag az széles levelűek közzül, a' ki tellyesebben Virágzik. Az keskeny levelűek közzül pedig, csak az hoz magot, a' ki nem tellyes; mert azok közzül válnak külömbözö, és tellyes virágok főképpen ha a' fejer, vörös, és zöld szinűekbül vészik. Hóld tölte előtt két nappal dél után szedik a' magot, mikor az fejecskéje meg hajtya magát, egy darab szárával, hogy jobban meg-érhessek. Augustusban, mikor az Nap által lépte az Oroszlánnak jelét; avagy tizenkettödik Septembris, harmad nappal hóld tölte előtt; zíros, könyü, rostált földet töltenek egy cserép, vagy fa talba, és arra az pólyhös magot reá töltik, s-jol el keverik. Az után, igén ritkán el-vetik ugyan ollyan földbe: majd három nap gyöngén meg-öntözik, mig ki-csirázik; az után, egy újni földet rosta által hintenek reá, és öntözik míg három levele nől.

CX. Télbe meg-óltalmazzák az hidegtül: nyárban is a' Virágját, az Napnak sütö sugáritúl; mert hamar el-veszti az szinét. Ha igen bújnán akar Virágozni, tizenkét Virágnál többet ne hadgyanak egy gyökéren, az többit ollóval metéllyék el. Télben, nem ollyan virganczon virágoznak. Ha valamelly lankatt, és hervadó állapattal vagyon, földig el-metéllyék levelét, és frissebben jön ki. Vannak ollyan Anemonek-is, az kiknek kettös Virágjok vagyon: egyik az másikbúl jön ki, tellyes, hatalmas szép világos vörös szinü, még az levelei-is vörös sujtásokkal ékesek. Csak az kár ebben, és az következendö virágban, hogy Lelkek nincsen, az az, illattyok, kivel az embert vigasztalnák.

Ranunculus,

Ranunculus, kit Magyarúl más nevét nem találván Molnar, abba hadgya; Deák szó, ánnyit tészen, mint Békácska, az gyökerérűl hívattatik annak, az kik sokan egy főbűl egy csuportban függenek alá, kik gömbölyűk, kik hoszucskák, mint az retkecskék. Az kiknek hoszabb, és temérdekebb gyökerek, azok egyűgyűek, és nem tellyesek: hanem hoszú gömbölyűcske vörös magot hoznak. Ezek közzűl, az sárgát tartyák bőcsűllőtben. De az Asiaiak, az kik ennyihány száz vékony, sűrűven őszveszedett levelekkel virágoznak, mint az rósa kiterjednek kerekdéden, és az ő le-írhatatlan világos, tűzes, vörös színekkel nemeskednek; appróbb, és hol kerekdéd, hol hoszúkás gyökerekkel vannak őszve foglalva: a' zőld levelekis sárgább, csipkés, kissebb, és gyakran három felé osztva jőnki. CXI.

Ezeknek az Ranunculusoknak levelek sárgás zőldek, és szelessebbek, s-kővérebbek az Anemone leveleinél: és nem olly mélyen metszettek. Más féle sárga fejér virágú Ranunculusok-is vannak, kiknek levelei sőtet színű zőldek: de nem ollyan bőcsősők, mint az vörőssek. Ezeknek gyökerét minek előtte el-űltessék, huszon négy oráig áztassák hideg vízben, hogy meg-lágyullyon, és könnyebben meg foganodgyék. Némellyek, Septemberbe űltetik-el, három nappal hóld tőlte előtt. De az Posoni Kertész akkor, mikor az Anemonét: két úyni mélységre, és négy úyni közre űlteti; de ne az több virágok közzé, avagy igen közel; mert az ő tűzes mérgével, a' többit meg-emészti. Elsőben Nap fényt kiván, hogy szép színt kaphasson: az után árnyékot, a' ki azt meg-óltalmazhassa. Azért, alkalmatossabb őtet edényben

ben ültetni. Ha igen száraz, meg-öntözzék: ha az földből ki áll, földel bé-födgyék. Az pervátában meg-rothatt ganéjt földel eggyütt, igen szereti. Mihelt meg-hervadnak levelei, mingyárt ki kell szedni, és úgy tartani, mint az Anemonét.

CXII. *Narcissus Matheoli*, kiss Máthe Narcissusa, kinek gyökere öreg, hoszúkás, mind az jo temérdek karo répa, Vagy rétek. Az Virágja szép fejér, mint az fejér Liliumnak; csak hogy keskenyebb annál, kinek közepiny fejér sárgás rósaeska szabásu nől: annak alúla hát horgas szalácska, kinek Végén gombocska, az közepirül egy jón bótocská nélkül; abban magva nől, az kit el-is vethetni. Gyönge jó illatú Virágh, egy jó temérdek üres szálnak végén buzigány formára nőlnek kerekdéden, ágasan; de nem egyszer s-mind nyilnak. Ezzel való bajmolodás, mint az több bulbusokkal.

Narcissus Indicus Liliaceus, Indiai Narcissus, kinek virági Lilium formára nőlnek, egy öreg úyni temérdek kékes szálnak a' végén, hat hét egy más mellett; azoknak színek, igen szép rósa színű test szín: azért Olaszul Donna Bella, szép Aszony. A' virági vannak akkorák, mint a' fejér Lilium, a' közepin egynihány botocskák nőlnek ki. Az gyökere, vagy hadymaja nagy öreg, mint az jó karó répa, hoszúkás kórtvély formájú: elsőben a' közepirül nől ki az szál, a' kin az virágok vannak; és előbb virágzik őszel, minek előtte levelei nőllyenek. Az után, mikor el virágzanak, jőnek ki az levelei, csak nem hásonlók a' több Narcissusokhoz. Bajmolódások-is ollyán, mint az több bulbusokkal, csak hogy ki nem vészik ötet: hanem szaporításnak okáért; minek utánna meg, száradnak levelei.

Lilium

Lilium Persicum, Perſiai Lilium, kinek virági egy CXIII.
ſzálon ſok függ le rendeſsen, a' ki csak nem egy ſingni apró hegyes fejér, és világos zöld levelekkel rakva; Ezek ollyanok, mint az csöngetőcskék; az ſzínek, megy ſzínű ſzabáſú, sötet vörös, kinek közepin botocskák nőlnek: hagymás gyökerű, nincsen semmi illattya virágjának.

Leucojum bulboſum, hagyma gyökerű fejér viola, kinek virágja ollyan formára nől, csak nem mint az gyöngy virág: de annál ſokkal öregb, egy ſzálnak tetején függ egy néhány; idején kikeletkor virágzik a' bokrok között mihelt az hó el-mégyen. Azért az Nemetek Schnee trepfflének, az az, hó csöpnek hijak; némyellek az réteken későben virágzanak, bellőzöldek, nincsen ſzága avagy igen kevés. *Moly*, ollyan Virág, mint az vad hagyma, a' ki az ugarokon terem: egy ſzálnak tetején; ſok apró Virágok, sürüven mint az ecſet bokroſan öſzve teremnek, közönſégeſsen fejérek. Ritkábban találtatnak ſárgák: és még annál-is ritkábban Vöröſsék. A' gyökére gömbölyű, ſzép fejér mint jókora hagyma, kerekdéd; az ſzaga-is csak nem ollyan, mint az pár-hagymának; Vagy fokhagymának,

Ornythogalum Görög ſzó annyit teſzen, mint tyúk, CXIV.
avagy madár téj: ſok apró virágja nől egy ſingnyi ſzálon, tornyoſsan hegyeſsen föl. Vagyon egy körön több ſzaznál, ſzép rendeſsen az alſó rend killyebb az máſiknál; mind úgy virágzik éppen az hegyéig. Az virágnak formája ollyan mint az fejér Spanyor bodzának: a' közepi zöldes, a' gyökere gömbölyű, Majusban virágzik. Magyar Orſzágban, az Tokhoz közel lével és az ſzántó földeken-is: azért hijják *Pannonicumnak*. Sárgais találtatik, kinek gyö-

kerét parás hamuban meg sűtven, eczettel, olajjal, megeszik a' paraszták. Egyéb bajmolodást nem kévan mint az Narcisſus.

Satyrion Orchis, Nőszős fű, egynéhany féle: közenséges Magyar Országban, a' réteken terem, sok apró viragocskák, fejér vörösses viola szinnel pettegetettek; egy araszni kórón nőlnek, a' levelek ollyan, mint az vad Saffranynak, a' gyökere, két gömbölyű hagymácska, egy kevéssé hoszúkás, eggyik kisebb az másiknál. Semmi kiválképen való bajmolodast nem kéván.

Eleg eddig az hagyma formájú, és csomós gyökerű idegen Virágoknak tulajdonságirúl, és bajmolódasirúl ha mi még e' féle aprólékos találkozik, elől kerűl ez utannis. Most az közönségesebb virágokra, és a' kik nagyobb ismeretseginkben vannak, azokra veſsük pennánkat.

X. RESZ.

Némely Virágokrúl, kiket jobb gyökéren ültetni, hogy nem mint magon Vétni.

CXV. *Quilegia*, Harang virág, avagy geleszta fű, tellyes virágú, minden féle, szinű kék, szederjes, vörös, test szinű fejér, &c. Noha kevés magot hoz, de ha ezen vetik, három esztendeig is alig hoz virágot. Jobb azért idején kikeletkor a' gyökerét el szaggatni, és úgy ültetni kő ver földbe. Az együgyűeket, kik nem tellyesek leg-inkább az magvo! ért kőll nevelni a' kik igen haszno ſok a' pátikában.

Antirrhinum, Oroszlán szajnak hiják a' Németek Lewen

Mei

Weiber ollyan a' virágja, mint az oroszlánnak szája: ha meg nyomíttyak, meg nyílik, egynéhany színű, ki vörös, ki fejér, &c. az ajaka sárga; maga magát el veti sűrűven. Azért, sokat csemetéiből ki kell szaggatni: és mivel két s-három esztendeig-is alig virágzik, jobb gyökerérűl szaporítani, mint az fölsőt.

Aster Atticus, Görög csillag virág vörösses kék, csak nem Sz. Márton napig mind virágzik, apró leveles szallacskákon: minden esztendőben földig el kell metsznie minekutánna el virágzott.

Althea, Vad malva, a' gyökerén ültetik: minden őszel földig el kell metszeni, minden esztendőben más, kórót Vérki, igen szép virággal, a' ki sokáig, és kedvesen Virágzik!

Auricula Vrsi, Medve fül; mivel a' magva igen kicsiny, és hamar ki hull; azért gyökerén inkább ültetik. CXVI. Alacsony virágocska, egynéhány van egy szálon, sárga közönségessen: de vagyon szederjes-is, vörös-is, piros-is, fejér-is, sárga közepi; verhenyeges a' karajja a' többinek-is, sárga a' közepi, gyönge, kedves illáttya van, széleseccske, csipkés kövér levele van, a' gyökere el nyúl a' földben.

Asphodelus Liliatius, Lilium formajú virág hoszacskán föl nől, sárga és fejér; szép gyönge szaga van, a' levele mint az saásnak, a' gyökere a' kin szaporoszik, sok őszve fűzött, mint az retkecskék. Az máziknak, a' kit vad foghagymának neveznek, avagy *Hastula Regia*, király dardacskának: a' gyűkere nagyobb, több gyömbölyűbb, a' kinn zaporíttyák; mind virágja, s-mind levele kűlömböz.

Bellis, mellyet némellyek, Csillag virágnak nevez-

nek, vagyon vad, és egyűgyű: alacſon, kerekdéd, közönſéges virágocska, kinek karaijan vörös, avagy fejér ſzálak vannak, a' közepin ſárga. A' tellyes, vörös fejérrel tarkás, avagy éppen fejér, vagyon éppen kékis. Vannak kiknek karajján, mas aprók környös környűl nőlnek, az gyökereket egymáſtul el-ſzaggatván, kikeletkor űltetik és ſzaporíttyák.

Caryophillus plumarius, Pünkösdi ſzekfű, apróbb az más félénel, egy-ügyű fejér virágu, kikeletkor virágzik, és baraczk virág ſzínű; Tellyes, haſonló ſzínű, nagy csoportban ki-terjed, és gyökerezik: levelei-is vékonyabbak, mint más féle ſzeg-fűnek.

Clematis, Szulák fű, avagy fára folyo ſzederjes virág vagyon ſötét ſzínő vörös-is, avagy erdei venyike, kit minden eſztendőben el-metſzenek, jobban nől: ha az ſövények mellé űltétik, sűrűven el buríttya.

Camamelum nobile, Szék fű tellyes vírágú fejér, jó illatya van. Spanyor ſzékfűnek-is nevezik, alacſon virág.

Dictamnus, Dictamos ſzép baraczk virág ſzinű virág; ſzép illattya vagyon, magaſsan föl nől az ſzára, kinn a' virágok függenek rendel alá, ágas levelei. Az erdős hegyekben, talalkoznak fejér virágúak-is.

CXVII. *Digitalis*, Gyűſzű virág; mert ollyan mint a' gyűſzű, csak hogy hoſzúkás, belől üres, egy magas kórón ſok virág függ alla; belől pöttögetettet. Némellyek, ſzép karmaſin ſzínű vörőſsek; némellyek fejérek; némellyek, sötét ſzínű ſárgák; némellyek, világos ſárgák.

Flos Trinitatis, Csáſzár virág, kék ſárga; fejér: alacson virágocska, viola formájú. Tiſzta ſárga-is vagyon.

Gera-

Geranium, Daru orrú virág, egynéhány színú.

Helleborus niger, Fekete hunyor, zaszpa, fejér virágja vagyon. *Helleborus viridis*, zöld virágja vagyon. Telben-is virágzik, ha edényben tészik, és az pinczében viszik.

Matricaria, Tellyes virágú, matra fű, magasan fel nől, nehéz szaga van.

Mille folium rubrum, Vörös virágú egér fark, jó földet kéván, kikeletkor ültessék.

Periclymenum, Rosa de Jericho, Jerichoi Rosa, vagy fára folyó rósa; kinek levele közepiből jün ót, vagy hát fejér, sárgás, vörösses virág szál ki: az után, az levelén nőlnek meg annyi vörös lágy szemecskék kikben magvok vagyon. Igen magasan fel-foly a' fára, s-éppen el burittya a' lugast. Ezt is meg kőll metszeni, mint a' szőlőt.

Primula Veris, Sz. Péter kúlcsa, sárga, vörös, tellyes- CXVIII
is vagyon; alacson virágocska, idején kikeletkor virágzik. Eleget találni az erdőkön, hegyekben, &c.

Paonia, Bása Rósa, igen szép vörös virágú; vagyon a' ki nem tellyes vörös, fejér-is van. Tellyes vagyon vörös fejér. Bokrossan el-terjed a' gyökere, ki vül vörösses, belől fejér, a' kit őszel kell ültetni, el-választván egymástúl, jó zirós földbe. Minek előtte pedig el-ültessék, a' gyökerének fejér három, vagy négy szemekre messé az ember Késsel: az után, úgy tegye a' földbe, hogy három újnira föllyebb légyen a' föld: és az el-metszett szemek közzé földet tégyen, hogy egymást ne érjék. A' ki nem tellyes, azoknak szép fekete magvok lévél; de ritkán kaphattya az ember, mert hamar ki ugrik, s-el-vész: hanem némellyek Sz. Iván nap tájban, czérnával meg-kőtik az szárát, s-meg-marad. Ez a' mag, igen jó az nehéz betegség

ség ellen, ha czérnára vonnyák, és az gyermek kezein való pulsusokra kötik: hasonlóképpen a' gyökerét-is. Igy, ha az virágjának vizét vészik, s-azt adgyák innya a' betegnek. Nem-is kell ötet a' földbül igen gyakran ki ásni; hanem, harom esztendőben egyszer, szaporitásnak okáért.

CXIX. *Lilium Convallium*, Gőngy virág, fejér és test színű-is vagyon: árnyékot szeret, őszel ültetik, az őszve-szőtt gyökerét késsel egynéhány felé metszve. Igen jó az virágjának vize, a' gutta ütés ellen: az eczettye, a' hev fő fájás ellen, ha e' vel bé-kötik.

Viola kikeleti szederjes, fejér, hamu színű mind tellyes. Jobb ültetni, minek utánna el-virágzot. Kinek orvosságát föl találod az Calendariumban n. 84. fol. 14.

Ranunculus, Tyúk láb, avagy sárgá csillag virág; őreg, sárga, tellyes virágú. Apró sárga tellyes fejér tellyes.

Ezeknek a' virágoknak jobb része, kikeletkor gyökereket el-szaggatván, ültettetnek: és télbenn-is a' táblákban, meg maradnak.

XI. RESZ.

Az ganajos ágyrúl, kiben idején mind virág, s-mind vetemény magokat vethetni

CXX. Mivel hogy sok virágok vannak, kiket minden esztendőben, magon kőll vetni, hogy azok hamarébb ki kelhessenek, és az hová illendő, által-ültethessenek: szükség, hogy módgyát meg-írjam, miképpen kőllessék az ganéjos ágyat csinálni; ki által, idejébben véghez vihessük, az meg nevezett virágok-

rágoknak ültetesséket. Es noha errűl, az Majorságrúl írt Calendariumban, bővön írtam, fol. 18. n. 98, mind azonáltal, mivel ez tulajdon helye, és talám nem mindennek jutott azon könyvecskébe: szememre nem vetik, ha azon dolgot megént meg-írom.

Asſanak azért a' kertben, egy hoſzú négy ſzegletű vermet, kinek hoſzaſága, légyen két ölnyi: Széleſſége, öt lábnyi: harmad fél lábnyi mélyſége. Közel a' falhoz, avagy sövényhez, a' ki hátúl, Eſzak felé légyen; hogy az kemény ſzéltűl meg-óltalmazza: Viſzontag, a' reggeli, és déli Nap fény, ſzabadon ſzolgállyon reája. Ebben a' ki-aſott Veremben (Ianuariuſnak közepin, előbb vagy későbben, az mint ki ſzorgalmatos akar lenni, és az üdő engedi) hánnyon jó meleg éretlen ló ganéjt, tiporja öſzve, az mint lehet, és néha vízzel-is öntözze meg, addig mig meg telik az verem. De előb, deſzkákkal jól meg támogaſſa az óldalát, hogy bé ne dőllyön a' föld. Az után tőlcsőn egy araſznyira, reves fának odvában el-rothadtt földet, tehén ganéjjal, és más jó földel öſzve elegyítve, egy araſzni földbe. Csinállyon fölibe pálczákra, vagy ſupból, vagy nádból, vagy deſzkabúl födelet, kivel bé fődheſſe: Leg jobb az ſzalma ſupból csinált. De ne légyen teli kaláſz benne; mert az egerek reá ſzoknak, és az Veteménybe kárt tésznek. Az után, az öntőző edénybűl, öntözzék jól meg: hogy alúl az ganéj meg-melegedgyék, és hamarább ki kelhesſen a' mag. Ezt az ágyat minden estzaka, jól-bé kőll az meg nevezett födéllel födni, mihelt az Nap el-enyészik: és reggel nem kőll mindgyart föl nyitni; hanem mikor az Nap jól ſzolgál. Sőt mikor igen hideg vagyon, nap estig sem kőll meg-nyitni. Mikor ſzáraz

az

az ágy, meg kőll öntőzni. E'féle ágyakat, többet más hólnapokban-is csinálhatni.

§. I. Micsoda Virágokat kőll az ganéjos ágyban, hóld töltére vetni?

CXXI. EZeket a' magokat, jó sűrűven kőll vetni, hogy több férhessen belé: és külömb-külömb pálczácskákkal, meg kőll jegyzeni.

Amaranthus tricolor, Németűl, Papagey Federle / az az, Publicán tolla: kinek az levele, három féle színnel pípeskedik, zőld, vőrős, sárga.

Cariophyllus, Szek fű; Ha lehet, egyűgyű szekfűből az az, a' ki nem tellyes, ne vegyenek magot: hanem a' tellyesekből, és azok közzűl-is kiváltképpen a' fejérekből; ezek után, test színűekből, és vőrős feketéssel pettegetettekből. Egy szóval, mennel szépb, tellyesebb, nagyobb szekfűből szedik az magokat, annál jobb leszen: Ezt pedig, két nappal hóld tőlte előtt kőll le-szedni: és akkor vetnijs, ha jó Jel vagyon, és kedves szél, ugy-mint, Nap nyúgati szél. Egyébként, ha azon uap ezek őszve nem találkoznak, inkább más hólnapban, azon napokra hadgya ember az űltetést, míg jó Jelei nem lésznek. Ezek az szek fűvek, mellyeket magon vetnek, ritkán maradnak két esztendőnél tovább; hanē, ha télben az pinczében viszik, az valamenyire tovább tart. Azért kőll minden esztendőben bőven vetni. *Cariophyllus Indicus*, Sárga rósa, kinek nincs igen jó szaga, őreg tellyes virágú. Vannak apróbbak-is, narancs színű, mint az bársony: ezeknek magvok, meg-marad télbenn-is az virágjában; de ne pestiskor, mivel mérges,

fókép-

fŏképpen ha az ember szájába vészi, vagy meg-eszi.

Calendulæ, Kenyér bél virág; noha ez magától-is nől az táblákban: de mivel ezek, közönségessen csak CXXII
egyűgyűvek, azért azokat, ki kőll a' táblából szaggatni, és azokat, kik az ganéjos földben hóld tőltére vettetnek, helyekben űltetni: a' magokat-is hóld tőltére kőll szedni.

Leucojum, Nyári Viola; vőrős, szederjes színű vőrős, fejér, vőrőssel pettegetett, test színű. Ezt-is két nappal, hóld tőlte előtt kőll vetni, és el-űltetni: mint az szék fűvet, mingyárt kikeletkor, kedves Jelben, az mint oda fel meg van írva. Az magvát-is hasonlóképpen, két nappal hóld tőlte előtt kőll szedni, az egyűgyűekről: mert az tellyesek nem hoznak magot.

Canna Indica, Indiai nád, ollyan mint az nád, de az levelei hoszú széles, főllyűl szép vőrős Cinobrium színű virágok fűgnek egynéhányan alá rajta: némellyek sárgak, és pettegetettek: a' virágok le húlván, egy gesztenye-formára nőlt héjjben lével, fekete kemény mag, gőmbőlyű azért, minek előtte el-vetik, egynihány nap, ganéjos-vízben kőlláztatni, hogy meg lágyúllyon, némellyek égett-borban áztattyak.

Convolvulus Hispanicus, major & minor. Fára folyó haráng virágkék, belűl fejér, avagy vőrős viola színű fejér. Az apró igen szép kék, belűl fejér mint az chillag, nem foly igen fől.

Malva, kűlőmb kűlőmb félé tellyes mál va rósa, vőrős, CXXIII
test színű, fejér, hamu színű, sárga. Ezek, második esztendőre viragoznak.

Nasturtium Indicum, Sárga szarka láb. Mind maga,

mind levele jó salátának, erősöcske mint az retek. Mikor el-ültetik, és föl kezd nőlni, ágakat kőll melléje ültetni, a' kire föl follyon, avagy az sövény mellé.

Lupinus cæruleus, Kék Spanyor Viola; kinek virágja csak nem úgy nől föl, mint az szarka lábnak: a' magva, mint egy bab, csak hogy kerekdéd, lapos, geszstenye színű, fejérrel pettegetett, jó kora.

Lupinus albus, annak-is ollyan, az virágja, csak hogy fejér, a' magva-is tiszta fejér.

Lupinus luteus, Sárga Spanyor Viola; ennek-is úgy nől az virágja, de sárga, és igen jó illatú: a' magva kissebb a' többinél, fejér feketével pettegetett. Az szára-is, s-az virágja-is kissebb.

Ezeknek az magvokat, minek előtte el-vetik, megkőll aztatni vagy két nap kihez igen alkolmatos, ha elébb juh, vagy tehén ganéjt keveznek az vízben, s-ezt az után le-szűrik, és abban áztattyák.

Scabiosa, vel *Cyanus Turcicus odoratus*. Szagos Búza virág, Török Országitellyes. Nap után járó virág sárga, mind öreg, s-mind aprókinek fekete magvát előbb meg-áztással, minek előtte el-ültetik.

Flos Mexicanus, kit az Németek Spanischer Anstrichnek nevezik, az az, Spanyórkendő. Ollyan formájú virágjai nőlnek, mint az tőlcsérecskék: nem igen nagyok, vörőssek, fejérek, sárgák; sárgák vörőssel pettegetettek: néha csak eggyik része; fekete, gőmbőlyű hoszúkás a' magva. Az gyökere Ialappa, jó orvosság. Ennek-is az ültetés előtt, jól meg kőll az magvát áztatni.

Flos Affricanus, Török szekfű tellyes: egy szárom

a' ki

a' ki ollyan mintha enyves volna, sok nől. Szép piros, nincsen szaga.

§. II. Miképpen kőll ezeket a' virágokat a' táblába, vagy máshová plántálni, vagy által-ültetni?

ELsőben, az mit hóld tőltére vetettek, azokat me- CXXIV
gént hóld tőltére, vagy két nappal előbb, mikor jó Jelek vannak, az mint oda fel, által-ültetni.

Minden virágnak által-ültetésére, leg jobb főld, az reves fának odvában meg-rothadtt főld: ha azt jó kővér főldel őszve kevérik. Az-is igen jó, mikor az gyamot, mellyet esztendő által ki gyomlalnak az kertből, ha őszve hordgyák: vagy verembe, akar az kerten kivül egy rakásban; és az ott jól meg-rothad, s-főldé válik.

Mikor az el-vetett virágok, ötődik levélbe mennek, akkor kőll által ültetni, hóld tőltére, dél előtt, a' ki akarja, hogy tellyes virága légyen: és mihelt el-ülteti, meg-öntőzze, s-ezt harmad napig illyen formán; Első nap, jól meg-öntőzze: az után való két nap, nem annyira. Nyárban másod, harmad, vagy negyed napban egyszer, a' mint az héűség szolgál. Ha pedig az Verőfény sűt, árnyékot kőll nékjek csinalni deszkából: vagy gyékénből, vagy másból, hogy az verőfény ki ne sűsse egynéhány nap. Az ültetésre, jóbbak az nedves űdők, az szárazaknál; az lágy űdő, a' hidegnél; mert a' főld-is lágyab, és hamarébb meg-foganoszik a' virág, csak ne légyen igen vizes, és sáros. Arra-is igen reá kőll vigyázni, hogy verőfény sűtő délben, semmit ne ültessen az ember: hanem in-

kább estve felé, hogy nem mint reggel. Azt-is észbe kőll venni hogy a' mi tellyes virágú, hóld tőltére, vagy ugyan akkor, vagy négy nappal, hárommal, kettővel, egyel előbb: de leg-jobb, hogy két nappal űltetteſſék: de mindenkor az kedveskedő Ielekre. A' ki nem tellyes, és magaſſan föl nől, avagy csak ugyan virágozni kőll, azt hóld nevelkedéſére plántállyák. A' kinek mind virágot, s mind gyűmőlcsőt kőll hozni, hóld fogytára, az mint alább.

CXXV. Az ſzekfűnek kiválképpen való űltetéſéről, akar a' táblában, akár hoſzú ágyban űlteſſék; jegyzéſt kőll tennem. Hadgyanak két, vagy három hoſzú ágyat kiben két, vagy három ſzáz győkeret űltetheſſenek, jó síros földben: de ne légyen ganéj rajta, ſe ne gyamos hanem ſzépen meg-áſott. Mikor immár egy újnira föl nőlt a' ſzek fű, a' ganéjos földben: ki-vonnyák, és által-űlteſſék hoſzú ágyban, kinek hoſzaſága negyed fél láb, hat rendel: és mindenkor az ſinór ſzerént, tíz ízzel egy máſtúl; azt jól bé kőll a' földbe tőmni: az után, ſzorgalmatoſſan meg-őntőzni, és minden gyamtúl tiſztán tartani; így ſzépen nőlnek. Sz. Berthalan nap tájban, vagy előtte, hóld tőltére, azaz, negyed nappal az teli hóld előtt, az mint oda fel, megént által űlteſſék, (Mivel első eſztendőben kőzönſégeſſen nem virágzik) bár csak abban a' földben, a' hól előbb állottanak. Vegyék ki elsőben az ſzekfűvet belőle, áſſák meg újjonnan; és ha ki akarja, megént egy kevéſs jól el-rothadtt ganéjt keverhet hozzája. Igyeneſicſe meg a' földet, és meſſen egy keveſſet el az ſzekfűnek győkerébűl, és űlteſſe megént belé: de csak őt rendel, és tizen négy ízen egymáſtúl: mivel jobban meg-

nőltek.

nőltek. Nem kőll őtet télbenn-is a' hidegtűl félteni, se bé-fődni. Es ha ki jól akarja (mivel ez a' virág, igen gyönyörködik az által-ültetésben) Sz. György nap tájban, vagy előbb, és többször-is esztendő által, megént által-ültetheti. Sz. Iakab nap tájban, igen gyönyörűséges, külömb külömb féle, kedves szép színekkel virágzik. Az mint hogy a' Méltóságos Esztergami Etsek Urúnk ő Nagysága Posoni kertében, többet hatvan külömb külömb féle, drága színű tellyes szekfűveknél találhatni: és nagyokat, mint az öreg rósa: nem csak óltott sötét vörősseket, de magon költeket-is, mind fejér vörőssel pettegetetteket, s-mind király színűveket. Mikor ezek az el-vetett szekfűvek, virágoznak Sz. Iakab nap előtt, és utánna, az ki tetszik, és szép tellyes, azt ki vehetni mind földel egyűtt; de jól reá kőll vigyázni, hogy az föld, le ne hűllyon az gyökere körűl: és az cziffra táblába űltethetni, reá vígyazván az föllyűl meg nevezett űdőkre, és Jelekre: úgy hogy, egy más ellenében essenek ékessen. Ha pedig fölöttébb sok az szárok, felét-is le-metzhetni, hogy az többi jobban, és szepben virágozhassanak. Azok mellé, szép pálczáczkákat verjenek, és gyöngén hozzá kőtőzzék, hogy az szél, le ne törhesse őket. Őszel, ha akarja, megént hasonlóképpen ki veheti, és edénybe teheti: De télbe; az pinczében vigye. Ha pedig némellyeket, mingyárt edénbe akarna tenni, azoknak jól el-metéllyék ágokat, és csak ötöt, vagy hatot hadgyanak: hogy még tél előtt, fiatal ágacskákat verhessenek ki. Mert egyébként, el-vesznek; ezek-is télben, az pinczében tétessenek.

Az kikről pedig, magokat akarnak szedni, benn CXXVI
hagyassanak az hoszú ágyban, a' hol elsőben állottak: ha-

nem ezeknek-is jobb részét az ágainak le kell metélni: és az közép derék ágokat kell meg-hagyni, a' kikrűl magot szedgyenek. Némellyek azt tartyák leg jobb magnak, kinek virágja leg-idejében nyílik, főképpen ha szép-is. Mert ez, leg jobban meg-érhetik. Még abbann-is, nagy observatiojok vagyon az szorgalmatos kertészeknek, hogy annak az szekfűnek vegyék magvát, a' ki szép tellyes, és a' közepin bajúsza nől, az az két fejér szál; azok közzűl-is jobb, a' ki az héjacskájában alúl feksik. Meg-ért a' szekfű mag, ha az héja meg száratt, és fekete a' magva.

Ha az szekfűnek, Tulipannak, &c. magvát borbúl égett borba, az az, *spiritu vini* áztatod, és meg-száraztod; ez csudalatos, kűlömb kűlömb féle színű szekfűvet hoz.

Az Oláss kertészek, hogy az száraz, réghi magot, tenyészővé tegyék. a' kovaszt, kibűl kenyeret sűtnek, vízben el oszlattyák, és azt az vízet le szűrik, s-abban áztattyák a' magot.

CXXVII. Azt tartyák némellyek, hogy egy esztendő alatt, virágzik a' szekfű, ha annak magvát, mihelt meg-érik, leszedik: és mingyárt el-űltetik, tizennegyedik napján az hóldnak, az az, egy nappal hóld tőlte előtt, jó síros és apró földben, fél újnyira, és valami edényben, az kit lágyan sűtő verőfényre, nyarba dél előtt, csak három oráig ki tegyenek, és gyakran öntőzzék. Igy nyólcz nap alatt, ki czirázik. Ha négy levele lészen, tovább kell az Napon tartani: hanem reá vigyázzanak, hogy gyakor öntőzéssel, mindenkor nedves légyen a' föld: Tél előtt, a' pinczébe vigyék: kikeletkor idején ki-hozzák, s-azon esztendőben virágzik.

Mivel pedig némely tellyes szekfűvek, magot nem hoznak,

hoznak, mint a' sötét vörös öltött öreg szekfüvek, és más szinüvek-is: azokat igy kell szaporítani. 1. Ha iffiú növések, avagy ágacskák vannak a' gyökere körül, kiket egy darab réghi gyökérrel el-szakaszthatni a' derék gyökértül, azt szakaszszák-el: és jó földbe, edényben ültessek-el. 2. Kikeletkor, mikor az szekfüvet a' pinczéből edénybe ki hozzák, úgy-mint fél Februariustúl fogva, fél Martiusig, vagy továb-is; avagy Szent Iván nap tájban, vagy mingyárt Caniculák után hóld töltére, az mint oda föl: messenek az úy növésben vagy két ízig egyet, vagy kettőt, akár többet-is le. Annak a' végét az ízen hasitsák meg egy késsel két felé, vagy kőrösztül négy felé; tegyenek egy kis kövecskét belé; avagy csak úgy-is, de hogy ésszve ne nőllyön a' meg-hasitott ágacska; a' leveleinek hegyeit messek-el, és úgy ültessék az edénybe jó földbe: nem-is szükség árpa szemet beléje, vagy környül tenni, avagy gyöp gyökere közzé. Mert ezek, csak ki-sziják az nedvességet, kivel az szekfü növésnek tápláltatni kőllene, kirül a' száraz levelet le kőll szedni. A' nap fénytül meg-óltalmazzák húsz, vagy harminczz napig, míg meg nem fogonoszik, és a' közép levelei nőlni kezdenek: de azonban, öntözéssel táplállyák, az, után ki hozhattyák a' napra. 3. Ugy-is szaporíttyák mint a' fákat: egy mázatlan fazekacskát csináltatnak, kinek felefenekestül meg-van hasitva; annak közepiben belé vonnyák az szekfü ágat, a' ki még nem Virágzott, a' fás részének darabjával. Az után földel meg töltik a' fazekat, hogy a' közepire essék az növés: a' hegyét az ágnak, kinn-hadgyák a' fazékbúl és földkül, vagy három újnyira. Az több levelét, mig az növes a' földbe mégyen, le-vonszák; az fazék melle karót

gyük-

gyuknak, s-ahoz kötözik vékony réz veszőczkével, hogy le ne törje az ágat. Igy, minekutánna a' fazékban gyökeret vér, el-kell, metszeni, s-a' fazékbúl ki vévén, jó földbe últetni.

CXXVIII. 1. Hogy az meg-nevezett göbrecskét, mondva csináltassák, és hogy az óldalához, a' hol hasadékot csinálnak, egy kis úyni szélességre, megént hasonló széles cserepet kell alkolmaztátni, avagy deszkacskát, a' kivel azon hasadékot bé-gyukják: hogy a' föld, ki ne húlhassan belőle. 2. Hogy minekelőtte az ágat bé-tészik a' földbe; az ízen, a' fásán föllyúl bé messék éles késecskével félig; azon úttall föl hasitsák fél íznyire: úgy, hogy fele az ágnak, a' tőkéjén maradgyon; a' fele el-légyen választva, és így tegyék a' földbe, hogy egymást ne érjék a' meg-hasitot részek. Es így egy hólnap vagy hat hét múlván, gyökeret vér a' fazecskába: a' kit el kell az annyátúl metszeni, s-a' csuporkábúl ki-vévén, más edénybe, jó zíros földben últetni. 3. Ennek az ágnak úy, az az, azon esztendőbéli növésnek kell lenni. 4. A' ki akarja, szemre-is ólthattya, mint az fákat, kirúl oda alá; tudnia illik, ha az vén tőke valami úy szemet vert ki (ez történik Sz. Bertalan nap előtt) azt gyöngén le-metszi éles késecskével, úgy hogy a' fája benne maragyon; más növésnek az hejat meg hasittya, s-abba vonsza, és bekőti az hasitást, a' mint annak a' módgya. Igy, több szinú szekfüvek-is nőlhetnek egy gyökéren, kihez én nem sokat bízom; a' mint hogy ahoz-is, hogy két külömb féle gyökeret, két felé messenek, és kössék egyiket az másikkal őszve, s-úgy ültessék el, két szinú virágot hoz. A' ki akarja, meg-probálhattya. 5. Bújtatással-is szaporíthatni a' szekfüvet, ha az úy növés

közel

közel a' földhöz, és úgy meg-hajtyák, s-meg-metszvén mint az fazecskában ültetett ágacskát, úgy temetik el az földbe, rajta hagyván az ágat a' tőkéjén: de hogy a' tetejét kinn kőll hagyni.

Ha ki akarja, hogy nagyobb virághja, légyen, sok CXXIX. bimbót ne hadgyon rajta: hanem az allyasſát le-szaggassa, sőt ha egyet, kettőt, avagy leg-főllyebb hármat hágy, annál nagyobb lészen. Mivel pedig az szekfű szálon, mindenkor két bimbó nől-ki egymás mellett, egyik nagyobb, az másik kissebb: törje-le idején a' kissebbiket, hadgya meg az öregbiket. Hogy pedig el ne hasadgyanak a' kövérségtől, a' szekfű virágok; mikor látod, hogy jó temérdekek a' bimbók, és két nap múlván ki-nyílnak, tekerd meg kétszer, vagy háromszor czérnával a' bimbónak közepit, és kösd meg; az után, egy penna csináló késsel igen gyöngén, és egy aránt hasícsd meg jobban az el-oszlott végét a' bimbónak: szép rendesen, és öregen nyílik. Avagy egy kis hegyetlen ollócskával, metéllyed környös környül el a' bimbónak zöld hejját félig, mikor közel van a' virágzáshoz: és rendessen kerekdéden nől a' virághja. A' szekfű, igen szereti az által-ültetést: azért gyakrabban kőll őtet által-ültetni; mert ha sokáig egy helybe hadgyák, keveſsebbet virágzik, és nem ollyan jó illattal, a' levelében meg-vadúl. Minekutánna el-virágzottak, le kell jobb részét az ágainak metélni, főképpen a' kiben mag nincsen, és kevesset hagyni; a' ki óldalaslag meg is virágozzék. A' ki akarja, hogy télbe szekfüve légyen, messe el nyárba az első bimbóját, és télbe fog virágozni, a' pinczébe.

Mind szekfüvet, s-mind Leucojumot ólthatni ágacs-

kára-is, mint az fát: csak gyöngén, és szorgalmatossan bánnyanak véle.

CXXX. *Leucojum* vörös, kék, fejér, pettegetett, sárga tellyes Viola; mivel pedig ezek nem hoznak magott, szaporíttattnak, és ültettetnek, az öreg gyökérnek mellette kinőlt apró csömötékből. Ezeket le kell szakasztani, és a' fájának végét, egy keveссé meg-törni; és mingyárt kikeletkor, ha a' vén gyökereken találtatik a' féle növés; hol pedig nem, ősz felé a' Caniculák után: vagy nyárba, Szt. Iván nap tájba: a' melly üdőkben, elég úy növések lévél, jó kövér földbe (az mint oda föl) ültessék el, és az földet jól hozzá nyomják: de úgy, hogy a' szívét bé ne födgyék a' földel, hogy meg ne fúllyon. Ez pedig, két, vagy három nappal, hóld-tölte előtt légyen; egy ideig, míg meg-foganoszik, az árnyékon kell tartani, és szorgalmatossan öntözni. Mikor jól föl nőltek, hóld töltekor az edénybe kell tenni, mint a' szekfűről mondottam, és télbe, a' pinczébe vinni.

A' ki más-képpen akarja, bújtatással is szaporíthattya: ha tudnia illik, az öldalaslag hoszan ki-nőtt ágait, gyöngén le-hajtya a' földig, és annak egy részét, földel bétömi, hogy abban gyökeret verhessen: úgy hogy az hegye ki-állyon a' földből, és mikor gyökeret eresztett az ág, messék el a' fájától, és ültessék mas edénybe. Ugy is meg-lehet, a' mind oda fel meg-írtám az szekfűről; ha egy likas fazékon által-vonnyák az ágat, és földel meg-töltik, s-abban meg-gyökerezik, &c.

Leg-jobb, és szerencsessebb, a' kinek tágas helye vagyon: hogy jó síros földbe, az együgyű minden színű nyári violákból vévén magot hóld töltekor, vessék-el, az után,

után, (az mint a' szekfűről mondottam) ugyan akkor jó jegyekre, és szelekre vigyázván, bőven hoszú ágyakban ültessék el, mint egy 300 ig, a' kiből talám 50 válik tellyes, kiket az meg-nevezett üdőben ki áfják, és edényekben ültessék. Meg-ösmérhetni a' temerdek bimbójáról, és virághjáról; mert ez, azon esztendőben virágzik. Ezt azért, minden esztendőben fris magon vessék. Hasonlóképpen ültetésében, és vetésében procedallyanak, mint az szekfűvel. Ennek igen gyönge szaga vagyon.

Ha az *Sárga Violával*-is, az meg-nevezett módón bánnék az ember, talám az-is szinte úgy tellyes lenne; egyébként ezt-is úgy, az mellette ki-nőlt csömőtéket ki-szaggatván, és el-ültetvén, szaporíttyák: kinek igen szép illattya vagyon.

Lychnis Bizantina vel Calcedonica. Az Németek Jerusalemi virágnak, avagy égő szerelemnek híják. Ez tellyes virágú, igen szép vörös minium színű, fejér-is vagyon, apró kereszt formára vannak ki formalva: egy hoszú kórón állanak, a' tetején és kerekdéden öszvenőlnek, a' virághi, mint az labda; a' ki nem tellyes, közönséges virág Magyar-Országba. Azért a' tellyest, mint az Leucojumot úgy szaporíttyák: az mely növések mellette nőlnek, azokat egy kis gyökérrel ki szaggattyák, vagy le metszik nyárba, mingyárt az Caniculák után; mert még kikeletkor nincsen, s-úgy ültetik el hóld töltére, edénybe. Kikeletkor-is szaporíthatni, ha az ember ki vészi az edénybül, és három, vagy négy felé metszi késsel a' gyökerét: de meg kőll látni, hogy az föld, alkalmasan rajta maradgyon a' gyökerén: és így külömben azokat el-ültetvén, hármat, s-négyet-is csinálhat egyből. CXXXI.

De télbe, a' pinczébe kőll vinni: néha néha ittkinn-is hadgyák szerencsére.

Lychnis coronaria, kit az Németek Bóldog Aszony, avagy Mennyei Rósácskának neveznek: vörös Viola színű, csak nem ollyan, mint az konkoly virág, a' ki nem tellyes; fejér-is vagyon. Az tellyeſt, szinte úgy ültetik, mint az fölsőt: kikeletkor-is, el-szaggathatni gyökerét egymástúl, és úgy ültethetni hóld tőltére. Ezt-is telbe, kinn hagyhatni a' kertbe, csak valami levéllel, vagy szalmával födgyék bé.

Onobrychis, Spanyór ló-here, szintén ollyan a' virághja, mint az mezei ló-herének, csak hogy nagyobb annál; és az színe-is vörös karmazin színű: az levelében-is vagyon hasonlatosság, csak hogy nem három vagyon ezen; hanem egy ágon, sok terjed ket felől. És noha ezt-is magon vetik, az ganajos ágyban: de az után, mivel esztendőben ritkan virágzik, által kőll ültetni, akár edénybe, akár a' quartélíben, szépen ékesíti az ágyakat; mert egész nyaratszaka, mind virágzik. Otkinn-is hagyhatni télben egy részét, főképen a' hol melegebb vagyon: de bátorságosabb egy részét az edénybe ültétni, és télbe az pinczébe vinni. A' magva, mint egy borzas hejacskába nőll.

Több efféle virágokat-is, kíket az ganajos ágyban ültetnek, és tellyeſeknek kőll lenniek; az meg-nevezett formara veſſék, és ültesſék.

§. III. Micsoda virágokat kőll úy hóld után vetni, és ültetni.

Az

CXXXII.

AZ melly virágok nem tellyesek, nem paraſztok, és csak az virágokért tartatnak: azokat két, három, és több nappal az első negyedig, vethetni, és ültethetni: ugy mint

Naſturtium Indicum, Sárga ſzarkaláb, avagy vitézi ſarkantyú, fára folyó. kinek virágja ſárga vörőſſel pöttögetett: akár edénybe ültesſe ember az ablak eleibe, ſzépen bé-fődi azt, ha fácskákkal, vagy czérnával ſegítik, hogy föl folyhaſſon; ha pedig az ágyakba ültetik, ollyan formára nevelheti, az mint ki akarja, csak kötőzéſſel ſegítſe. A' magva mikor meg-érik, magától le-húll, valamenyire meg-feketedik, alatta köll keresni, gerezdes, és ravácsos: minden eſztendőben köll vetni, és öntőzéſſel táplálni, kirűl oda föl.

Convolvulus Hiſpanicus fára folyó haráng virág, kirűl oda föl. Evel-is ſzinte úgy köll bánny, mint az megnevezett ſzarka lábbal mind vetéſében, ültetéſében, neveléſében. Ezt-is minden eſztendőben kikeletkor, újonnan köll magon ültetni: a' ki igen fekete, ollyan formájú, mint negyed része, valamely kerekdéd golyobisnak.

Canna Indica, Indiai nád kirűll oda föl.

Amaranthus minor, Publicán tolla, oda föl.

Török buza virág, oda föl.

Sárga viola, vagy Ivolia paraſzt. A' ki ezt félti télbe a' kertben, áſſa-ki egy részét őſzel s-vigye a' pinczébe, ottis virágzik, kikelekor ültesſe megént ki Egy részét kin hagyhattya, idején virágzik, ſzép illattya vagyon. öreg virágúk-is lévélnek, kiket edényben tartanak jó földben.

Solſequium, nap után járó virág, kirűl oda föl. Eztis minden eſztendőben magon köll vetni, a' ki ha megérik, s. feketűl, örömeſt ki-húll.

Viola

CXXXIII. *Viola Lunaris*, Ezüſt levél. Ez úgy föl nől mint az bokor, kék virágocskaj, némelynek fejérek: azokon ſzéles kerekdéd hajacskák nőlnek, abban az mag, a' ki meg érik, mikor az heja olly nagy mint, az fél tallér, és meg niylik: úgy fénylik, mint az ezüſt.

Phaſeoli Turcici, Törők avagy Spanior fára folyó Bab. Ha azt kévánnya ember, hogy csak viragozzék, úyság után, az első negyedéig ültetteſſék; ha pedig hogy magot is hozzon, utólsó fertállyán az hódnak; ennek igen ſzép vörös király ſzínű virághya lévél, és ſokáig virágzik ollyan formára mint az Olaſz Baknak virághja. Az babja ſötet ſzínű ſzederjes, a vagy fekete, avagy kék, vörös pöttögetéſſel elvegyes. Ezt-is vagy az ablakon, vagy ſövény mellet, vagy ágakra föl kőll nevelni, az minémű formára tetſzik.

Flos Mexicanus, Spanyor kendő; Ezt-is úy hóldra-is vethetni, s-últethetnijs jó földbe, mikor négy, vagy hat levele léſzen: de jól meg-kőll óltalmazni az dértől. Az magyát, előbb énnyihány nap, meg-áſztaſſák. Errűl oda föl.

XII. RESZ.

Más féle Virágokrúl, kiket nem az ganéjos ágyban, hanem az táblában vetnek, a' hól virágozniok kőll.

CXXXIV. Ezeknek az ágyacskákban, jó síros, apró megrothadt ganéjval földet kéſzítenek, kit előbb ſzépen meg-áſtanak: és gyambúl, s-gyökérbűl ki-

ki-tiſztítottanak. 1. Ezekben az ágyakban vethek, minden féle paraſzt, és egyűgyű Virágot. Az az, a' ki nem tellyes, és igen ékeſiti az kertet: a' ki mind virágzik, s-mind magot hoz. 2. Némelly tellyes virágokat-is, kikről ſzollok rövideden.

Conſolida Regalis, Szarkaláb mind tellyes, mind egyűgyű, külömb külömb féle ſzínű. Ezt hóld töltére, vagy két nappal előbb vetik. Ha igen ſürű, ki-kell vonni, hogy egy araſznira legyenek egymáſtúl; de az tellyesre, jól reá kell vigyázni, hoy ha lehet (mivel a' nelkül-is kevés magot hoznak, az kikek, mint ſokſzor meg-írtam) hóld töltére ſzedgyék, és azokat-is az közép ſzálrúl; azért, a' közép ſzálakat, le nem kellene törni, hanem inkább, az kik óldalaslag nőlnek; amazokat pedig magnak hagyni. Akkor érik meg az magva, mikor meg-kezd nyílni az héja.

Cyanus, külömb külömb, ſzínű búza Virág, tellyes: ennek akár mikor ſzedgyék az magvát, nem árt: csak hogy, minden félébűl ſzedgyenek, hogy megént el-ültetheſſék.

Papaver, Mák, tellyes, és paráſzt, mindenféle ſok ſzínű. Ezt minden hólnapban, hóld töltе felé imide amoda az virágok kűzzé el-hínthetni: csak hogy azok miátt föll nőheſſen: és így egéſz nyaratſzaka mind Virágzik. Igen ſzép, ha egy hoſzú ágyban, minden féle ſzínt vetnek; a' hol paraſzt, és csak közönſéges ſzínű nőll, azt kivonnyak. Az magvát-is, hóld töltére ſzedgyék le. Az ki bizonyos akar lenni, micſoda ſzínű magot akar le-ſzedni; mikor meg-virágzik, egy kis fácskára meſſen ſzámot, kőſſe az mák ſzárára: azt írja föl laiſtromában, s- az ſzinét-is micſodas.

NB.

NB. Igy cselekedhetik más virágokkal-is, kiváltképpen a' Tulipánokkal, s-meg a' fákkal-is.

Az öreg fejér mákot, az veteményes kertben köll vetni úyságra.

CXXXV. *Papaver corniculatum*, Szarvas mák sárga, vörös. Minden esztendőben köll vetni.

Papaver erraticum, Tellyes Pipacs szinte ollyan az színe, mint a' mezeinek: de szép tellyes, mint az öreg Anemone. Vagyon test szinű-is, és sötét vörös közöttök; maga el-veti magát.

Leucojum, Nyári viola szederjes, megy szinű, fejér, pötögetett. Ezeket a' kik nem tellyesek, mind virágokért, s-mind mágvokért köll ennyihány ágyacskákban, egymás ellenében vetni, két nappal hóld tölte előtt, s abban az üdőben, a' ki akar közzülök ennyihanyat el ültetni, az mint oda föl: talám tellyessé válik némellyik közzülök. Az magvát-is akkor köll le-szedni, a' ki kicsin, lapos, és a' közepi feketéllik.

Nigella seu Melanthium, Fekete kömény avagy fekete Coriander, Tellyes, és együgyű, fejéres és kékes virághja vagyon, kerekdéd: sok szalas levelechkébül áll. A magva fekete, gömbölyücske szabáſú, igen jó szaga van. Azért ha kenyérbe, kalacsba, Majusba, és a' félékben tészik, igen jó illattot ád nékik. Erre jó az együgyünek-is magva, minémüt az tarlókon-is eleget találni; hanem a' ki akarja, hogy tellyes virága légyen, szedjen az jó tellyesekrül, hóld töltekor, akkor-is vesse el kikeletkor, minden esztendőben.

Lichnis coronaria, Mennyei Rósa; a' ki nem tellyes, vörös, és fejér, magon ültetik kikeletkor; tébe-is néha elmarad a' földbe.

Stramonium, Kerti maszlag virág, kék öreg fejéres, CXXXVI.
tellyés-is vagyon, kettős-is: minden esztendőben megérik, a' magva fekete, a' heja ollyan, csak nem mint a' gesztenye külső heja.

Viola Mariana, Szederjes, fejér egyűgyű viola kikeleti.

Amaranthus major, avagy *flori mori* Bársony virág, harom féle, vörös a' virághja. Az öreg Török Országhi az úgy föl nől mint az nap utan járó virág: de annál bokrosabb, és temérdekebb, az ágainak tetején nőlnek a' virági, ollyanok mint a' korbács vörösek: abban vannak fejér magocskáj, mint a' mák szeme, avagy köles kása. Az közepső-is hasonló ahoz, a' virághja-is, csak hogy nem nől olly nagyot a' magva-is fejér vöröscskés. A' harmadik kissebb, annak virághja-is igen szép világos megy színű s-nem ollyan hoszú, a' magva-is fekete fényes, Ezeket jobb mégis ganajos földbe vetni, hóld töltére reggel hét orakor. Ha őt le vele nől, el-kell ültetni úyság után, mikor a' hóld hat napi, jó kövér földbe; mihelt elsőben virágzik, mindgyárt meg-érett a' magva.

Armerium, vad szekfű. Elég hasonlatossága van a' szelíddel, csak hogy a' virágja kissebb, és sok vagyon egy bokorba. Vagyon tellyes-is, és egyűgyű-is: ki tiszta vörös, ki vörös fejérrel pöttöt gettet; ki tiszta fejér. Az egyű. gyűt magon vetik; a' tellyest gyökéren szaporíttyák.

Boglár virág, mivel, a' formája ollyan kerekdéd. A' Németek, Sz. Catharina virágjának nevezik: ki kék, ki kékvörös, ki fejér. Ezt is magon vetik a' quartélyba.

Viola nocturna, Etszaki viola. A' virághja ollyan formájú, mint az nyári viola, haj színű; nappal semmi szaga nincsen; hanem mihelt el enyészik a' nap, mingyárt ol-

lyan szép gyönyörűséges illattat bővölködik egész étszaka úgy hogy ha az szobába visz i ember, bé tölti azt jó illattal.

Hepatica nobilis, Máj gyűgyű szederjes tellyes virág csak nem ollyan mint a' viola, sárga á' közepi, idején kikeletkor vírágzik, előb kijön a' virágja a' levelénél, alacson virágocska. Vagyon a' ki nem tellyes, szederjés, fejér, teſt színű, vörös, szederjes színű vörös. Az egyűegyűt magon; a' tellyeſt; gyökéren szaporíttyák.

Ezek, s-más féle virágok-is vannak, kiket az táblákba kőll vetni, és ültetni; hanem arra kőll vigyázni, hogy a' mely virágok, vagy igén nagy bokroſſan, vagy igen magaſſan szoktak föl nőlni: azokat végről kőll ültetni, hogy el ne vegyék tekéntetik az több virágoknak és az táblákban lévő cziffráknak.

XIII. RESZ.

Micſoda virágokat kőll Télre, a' pinczébe vinni.

CXXXVII Elsőben azokat, az kiket nyárban, kikeletkor, avagy őszel az edényekben ültetnek, hogy tellyeſek legyenek Ugy mint

Cariophillus. Oltott, és más minden féle tellyes szekfűvek: kiket több eſztendeig is akarnak tartani. Kirűl oda fel.

Leucoium Tellyes nyári viola minden féle, sárga-is tellyes. Errűl-is oda fel.

Lychnis Calcedonica, Tellyes égő szeretet.

Lychnis Coronaria, Tellyes Bóldog Aſzony roſája: noha egy réſzét ennek, kinn-is hagyhatni.

Canna

Canna Indica, Indiai nád. Ezt nem csak a' apénczében de még az meleg szobába is tarthatni ha fiatal, sőt meg ottkin-is a' kertben: de el kell metszeni a' gyökeréig, és maga levelével bé födni, az után valami ganéival. Kikeletkor, ha mi télbe el-veszet volna a' földből, ki szedgyék: és az jovát megént újonnan el-ültessék.

Aspium Americanum pyramidale odoratum, Fára folyó ló here. Mert ollyan a' virágja, csak egy kevessé kékesseb, szép szaga van, magassan föl nől: azért vessőt köll melléje gyukni, kire föl foly hassan.

Onobrychis, Spanyór ló here. Errűlis oda föl.

Orobanche Isten nyila, Mise gyertya, igyenessen magassan föl nől, fejér vörösses a' virágja.

Flos Passionis, Granadilla, Maraton, Passio virág. Mivel ebben az virágban, Christus szenvedésének eszközi, igen szépen ki ábráztatnak: holott környös környűl a' karéy, a' tövisses koronát formállyák; a' véres ostort, a' vér és kéket színű szállak, a' kikből áll a' virág, jelentik. Hasonlóképpen azoknak kűlső fejér színek, az ártatlanságnak mi érettünk való kinnyait mutattyák; a' virágnak közepin, mint egy márván kőből faragot oszlop nől ki; kinek tetején egy kerekdéd darab, mint az spongia, látszik; a' mellett kiben három, kiben négy fejes szegecskék állonak. A' mi Idvezitőnknek, őt sebei-is meg-tetszenek rajta. Az levelei, mint az dárda hegyessek: az ágain ollyan zenegecskék nőlnek, mint a' kötelek, kikkel az melléje gyukott fácskák hoz kötözi magát. A' magva, sziv formára kerekdédűl; kivel a' terméset meg akarta mutatni, hogy a' mi kegyes Idvözitőnknek sebei virághjanak gyűmölcse, az Istent szerető szivű. De mivel ennek magva, igen ritkán érik meg

mi nálunk: azért inkább ültettetik, és szaporittatik az ifjú gyökéren, ha az el-szaggattatik az többitül: és jó földbe edénybe ültettetik: avagy kinn az kertbe hadgyatik jó földbe; a' ki majd leg-jobb, csak hogy télbe meg-óltalmazzák a' hidegtül. Ez-is fára folyo fü; azért ágakat, vagy pálczákat köll melléje gyukni. Ha el-virágzot, a' ki ősz tájba lévél, el-köll metszeni az ágait, jobban meg-erősödik a' gyökere. Ha az edénybe vagyon, meg-köll látni, hogy ha alúl ki-bújik a' gyökere el-metteſſék.

CXXXVIII *Flos Cardinalis*, sive *Trachelium Americanum*, Cardinál virag, a' színérül neveztetik annak: mivel a' virághjának színé vörös, mint a' szép bársony: hoszú kórón nől, kinek tetején többen gyülnek össze. Annak alatta imitt amott óldálaslag, ékesíti gyönyörü viraghjával a' kóróját: kinek formája ollyan, mint a' paraszt szárka lábnak: levele mint az égő szerelemnek. És noha az virághja után kis fejecskékben, ollyan apró fekete kerekdéd magocskája lévél, hogy alig láthattya ember; mind azon által, inkább ültettetik az öreg gyökerektül el-szaggattatott apró gyökereken, mingyárt kikeletkor: és azonnal meg-öntöztetik, s-az napra hozatik, kit igen szeret, a' mint az gyakran-való öntözést-is; mert egyebként, meg szárad. Télre a' pinczébe viszik: ittkinn-is hagyhattya egy részét, a' kinek sok vagyon.

Saponaria, Tellyes szappan virág, fejér és vörös, bokrosan nől; fekete színü zöld levelei. Paraszt, elég nől az útfelen is, és el-hagyott szántó foldeken. Szaporittatik a' gyökerérül.

Gelsaminum, Jelsemin virág, a' ki egynéhány féle. De kiváltképpen a' ki fejér, két féle. Egyik paraszt, és vad szabádú;

szabású; az másik óltott, kit Spanyor Jelseminnek hínak. Ollyan formájú a' virághja, mint az nyári fejér viola; az közönségesnek apróbb, az óltottnak nagyobb: és az külső részének fele vörös. Ezeknek igen kedves illattyok vagyon, ollyan mint az narancs virágnak: de az óltottnak még-is erősebb. Az ágok vékony zöld, minden felé hajlandó, mindenik csomoján. Két felől vannak keskenyen metszet levelei, jól magasan föl nől. Azért, léczekre, vagy a' fal mellett föl kötözik, mint az kárpitot; vagy az ágyak körül az út mellet, mint a' spalért léczek között; vagy rostély formára gyukott pálczákhoz. Lugas formára csinált erkélyeknek bé-búrítására-is ékesek. A' virághjok, az ágoknak tetején virágoznak. Síros földet szeret, bővv öntözést, a' verőfényt annál inkább.

A' Spanyór Jesamint, avagy Gelsemint, így óltyák-bé: CXXXIX
Vad, avagy paraszt Iesemint, fél újni temérdeket, fiatalt, szép simát, ki-ásnak a' földből gyökerestül: és cserép edénybe ültetik jó földbe, abban hadgyák esztendeig, míg jól meg-foganoszik a' gyökere. Avagy ha akarod, őszel ültesd bé: hogy kikeletkor Martiusban, hóld fogytára, egy kevessé Uyság előtt, bé-ólthassad; de bátorságosb az előbbeni. Azon légy tehát, ha óltani akarsz: hogy az vad fát, leg-közelebb az utólsó csomóig, el-messed föllyül. Az után, más jó Spanyór ágacskát messle: és hagy egy, vagy két csomót rajta, avagy ízet: és az ízen alúl, faragd-meg à veszőt, mint más óltani való ágacskát mind két felől, s-nem penna modgyára. Az felsó részét jó igyenessen hadgyad, hogy ig enessen fekhessék az vad tő kécskén, a' kit meg hasicsd, mint az tőbb óltani való vad fákat; tedd szép igyenessen a' közepibe,

az meg-faragot ágacskát: az után tekerd jól őszve, vékony kás fa le-hámzott hejából csinált hantal, vagy kenderrel. Az után, kend-bé óltani való viaszal (kinek csinálásárúl, az gyümölcsös fákrúl való iráſomban) mind föllyúl, s-mind óldalaslag a' metszéſeket: és ha az vad tőkécskébűl, valami ágacskák' nőlnek ki, azokat le-kőll szakaſztani, hogy az nedveſség, az óltott ágban inkább hathaſſon. Ha ötődik bimbója ki nől, le kől az tetejét metszeni, hogy ſűrűebben nőllyenek az ágai. Minden két eſztendőben leg-alább ki kőll, venni mind földeſtűl az edénybűl, és környűl metélvén kés újnyira kéſſel, megént viſza tenni edényében, jó síros földet reá tőlteni. Minden eſztendőben pedig, mingyárt kikeletkor, egéſz az óltaſnak fejéig, le kőll az ágait metélni; mert ha úgy metélik-le hogy egy vagy ket ſzemet hagynak rajta, kevés súgári nőlnek: haſonlóképpen virági-is. Ha pedig mind el, metſzik, ſűrűvebben nőlnek, és tartóſſabbak léſznek. Napkeletre inkább forditatik, hogy nem mint Napnyúgotra. Nyárba, Juniusba és Iuliusbà ſzemre-is ólthatni. Az melly óltáſrúl, bűvebben az gyümőlcsős kertben. Ha ki másképpen ſzaporítani akarja űlteſſe a' földbe: kivaltképpen a' paraſztot, és annak temérdekebb ágait bújtaſſák-el a' földbe, mint az ſzőlőt kikeletkor, és hajtſák meg: vagy négy ſzemet temeſſenek el a' földbe, ki-is hadyanak a' földbűl; a' végét-is kinek tetejét úgy meſſék-el, hogy egy vagy két bimbót meg-hadgyanak rajta, az kík a' földbű ki állyonak. Igy, egy eſztendő múlván, győkeret vernek: el-elmetteſſenek az annyoktúl, és oda őlteſſenek a' hová akarják. Legjobb azért, a' kit óltanak vad tőkécskébe; kíket télbe, békől venni az pinczébe: és a' kik kinn maradnak, bé kőll

fődni:

fődni. Ha valaki enneka' virágnak illattyával akarja fejét vigaſztalni, és kezében hordozni: meſſen-le egy ſzál olaſz kaprot, avagy kömény magot, és annak apró ſzárait föllűyl metéllye le: hogy egy ízig mint az ſörték, ki allyanak; ſzedgye le az leſamin virágot, és vonnya rendel azokba az ſzáracskába: hogy ki ne láttaſſanak, s-ollyannak, látſzik, mint a' fejér hó labda virág. Igy, kezében hordozhattya, és ſzagolhattya. Evel a' viraggal ſzágoſittyák, meg az Olaſzok, a' bőröket és keſztyűket.

Vannak más Spanyór Ieſaminok-is kiket még nem CXL.
láttunk a' mi Országúnkban. A' többi között, Indiai ſárga Ieſamin fölötte ſzép ſzagú, kinek viráhja ollyan, mint a' paraſzt ſárga Ieſaminak: a' kit, mivel hogy nincſen ſemi derekak ſzaga, nem igen bőcſüllenek. Az levelei-is ollyanok, deſzéllyeſſebbek; kinek viráhja után, az kicſin olaj mag hoz haſonló ſzem nől rajta: ez mikor meg-érik, ollyan világos, és által-látható, mint a' ſzőlő ſzem: ebben egy fekette hoſzúkás mag vagyon, haſonló a' kőrtvély maghoz. Véle való bánás nem külömb, az több Spanyór Ieſaminnal. Az verőfényt, és nedveſſéget igen ſzereti: de nem az hideget, a' ki igen hamar meg-árt néki; az reggeli harmat-is, ki által meg ſárgúdnak levelei: az föllűttebb való öntözés is. Ennek ſzáporitáſa igy lévél: Az veſzejét, a' ki egy temérdek kőrömnyire távúl vagyon az annyátúl, egy újnak ſzéleſſégére az hegyét a' béli-ig meg-haſittyak, az metſzéſt egy keveſe meg tághittyák, és abban egy kövecskét teſznek. Az utan a' haſadékot, nedves agyaggal békenik, és edényt vagy mas nagyobb, és ſzéleſſebb edénybe teſzik, hogy az meg-haſzitott ágat, el temetheſſék a' földbe; vagy más fazekat teſznek melléje, a' kiben el-

búj-

bújtathassák az meg hasitott ágat. Es igy egy esztendő allatt gyökeret vér, kivel az annyátúl el-metszik, és más edénybe ültetik.

CXLI. *Jesaminum Indicum*, vel *Caradinum*, Indiai Iesamin, a' ki igen magassan föl nől mint az vad szőlő az ágai is úgy nőlnek, csak hogy fejérebbek. Fára falra föl foly ha lész mihez kapaszkodni: széleszen ki-terjed, az ágaival, és leveleivel minden béfőd: oda hajthattya az ember, a' hová akarja. Annak viraghjai, az ágoknak a' tetején bokrossan nőlnek, egy csoportba 15. húsz-is meg-vagyon: egy újni hoszú mint a' tőlcsér; de nem ollyan széles, nem-is egyszer nyilnak ki hanem kett, harom: a' többi ki kisebb ki nagyóbb, bimbójába marad. Az után nyílnak ki egy más utan. Ollyan az szine, mint a' vörös saffrány szinű bársonynak; néha magot-is hoz ollyan hüvelkebbe, mint az babnak vagyon, mint egy hajakba bé takart fekete magot. Nem kétlem, hogy ebbül-is szaporodnék, de késöre: legjobb, ha el-búitattyák, és gyökeret vér. Néha az gyökerébül-is sok ágak nőlnek ki, kíket hasonló képpen gyökerestül el-öltethetni: és meg igy-is ennyihány esztendeig nem virágzik. Télbe bé kell födni a' gyökerét, és tőkéjének egy részét, ló ganéival. Ha az hideg meg-vészi à magas agait, kikeletkor megh-messék, és ha ki akarja, más ágait-is mint a' szőlőt, hogy sünü vebben nőllön.

Az Szederjes, vagy kék Iesamin, ugy nől mint egy bokor; edénybe kell tartani, hogy télbe a' pinczébe vihessék. A' viráhja ollyan szinü és formájú, mint az kék Spanyór bodzának de igen szép illattya vagyon az levele apró hegyes.

Az közönséges, sárga, és fejér Iesamint-is télre bé kell födni

fődni, ha kinn hadgyák-is: le-hajtván őszve-kőtőzzék, és ló ganéval be fődgyék. *Geniſta virág*, kinek ſok vékony zőld ágai, vagy inkább veſzei vannak, az kiken ſzép ſárga jó illatú virágok nőlnek. Ollyan a' formája, mint az Iglicze tőviſnek, vagy bárſonak. Találtatnak fejér virágúak is kiket Spanyór geniſztátnak neveznek. Az virághjok után mint az lendek, hűvelykbe magvok nől, a' kit el-vetnek, és azon nőlnek. Noha a' győkereket-is el ſzaggathatni egymáſtúl, és azon űltethetni. Az veſzeinek hegyét, mikor még-győngék, bécſinálhatni eczetbe, mint az uborkát. Jó földbe kéván, el áll ennyhány eſztendeig az földbe. Télre bé kőll fődni ganéjval: elébb meg-kőll hajtani, és az ágait őszve-kőtőzni.

Jucca Jndica, vagy *Junca Glorioſa*, Dücſőſſéges, vagy dicſekedő káka. Kinek győkere, avagy torſája olly temédek, mint az embernek karaja: a' levelei három úyni ſzéleſſek, csak nem két araſzni, a' végen hegyeſſek, ſűrűven nőlnek: kíknek hőzépirűl egy vőrős kóró, három újni temérdekſéggel nől-ki. Annak teteje, mint az Sparganak, azon függenek alá mint az harangok. Halaványfejér tulipa formájú liliumok: az ollyok vőrőſſes, néha két ſzáz-is vagyon egy kórón. Azért hogy azt le nevonyák, pálczához kőll kőtőzni. Nincſen ſemmi ſzaga. Jó földet ſzeret, őreg edénybe kőll őltetni; nincſen magva, hanem a' győkerébűl jőnek új csőmőték ki: azokat az annyoktúl kikeletkor, el-kőll ſzaggatni, és más edénybe ültetni. Kőzép ſzérű meleget, és őntőzéſt kéván, mindazon-altal, télbe ugyan a' pinczébe kőll vinni. CXLII.

Aliè. Tengeri téli zőld, nagy őreg, temérdek, kővér

széles levelekből álló fű : az melly levélnek szélyessége, alúl vagyon más fél araszni : hoszasága nagyobb egy singnel, mind keskényebb az végéig, a' hol igen hegyes, az mint a' karéján-is néhol tövisses. Temérdekssége vagyon két újni : az szine, tenger szinű zöld ; ritkán virágzik, de mikor virágzik, a' közepin egy három ágú kóró jön ki, s-azon fügnek az apró vörös virágok, mint a' pézma virágok. Temérdek a' gyökere, és torsája. Az gyökerérül nőlnek úy csömöték-ki, kiket el-kőll szaggatni az annyoktúl, s-az altal szaporítani és más edénybe tenni : kinek öregnek kőll lenni, ha meg-nől. Télbe a' meleg házba tegék, avagy jó meleg pinczében. Ha valamellyek levele rathadni, vagy száradni kezdene, a' fris részéig el-kőllne metszeni. Indiaba ennek levelébül szőr selmet csinálnak.

CXLIII. *Ficus Indica*, Indiai füge csudálatos termés. Egyik nagy, s-másik kicsin. Azért ké féle : mind a' kettő temérdek, és kövér zöld levélbül áll ; mivel egyik levél, az másikbúl nől-ki. Az öreg, magassan nül mint egy fa, sok ága vagyon. A' ő levelei ollyan szélesek, mint az tányér ; de hoszúkások, és az allyok keskenyebb, vagyon két újni temérdekségek. Azok mind rakvák vékony tövisecskékkel, kiket alig látni, mint az éretlen uborkakban : kikhez ha hozzá nyúl ember, az újjákban marad az tövis, és két napis meg-érzi. Némelly leveleknek tetején nől-ki az gyümölcs, ollyan mint a' közép szerént való uborka, a' ki nem hoszúkas ; mikor meg-érik, megsárgúl mint az uborka. Narancs szinű, gyönge heja-vagyon : a' béli-is lágy, mint az uborkának, meg-észik, az ize édes, de nem fölöttebb, majd mint az fáj féjér szedér

szedérjenek. Mikor szaporitani akarják, egy öreg levelet el-szakasztanak, s-azt félig jó földben el-ültetik edénybe, meg-foganoszik, gyökeret vér, s-meg-nől mint a' többi. Télbe meleg szobába, vagy meleg pinczébe tartyák, s-ott érik-meg a' gyümölcse. Az kissebbeket-is így szaporittyák: Egy levelet le törvén, félig jó földbe el-ültetik, meg foganoszik, s-más levelet nevel: egy levélből kettő, s-három-is ki nől. Ez a' földön terjed el, avagy edénybe, kinek levele mint-egy tenyérni. A' tetején sárga virága lével: azután, vörös gyümölcsök hoszúkás lével, egy hüvelikni temérdek; az ha meg-érik, szép piros, koronás, belül lágy. Ezt-is a' ki szereti, meg-eheti: a' kinek sok van, vörös karmazin festéket csinálhat a' gyümölcséből. Nem ollyan gyönge, mint az öreg. A' pinczébe télben el-marad, sőt otkinn-is a' földbe, ha egy kevessé bé fődik.

Nerion, vagy *Oleander*, Olasz-Országban termő csemete; hoszúkás az levele, kivel egész tetejéig rakva: föllyül nőlnek az virághjai, baraszk virág színyénél vörösebb: Fejér virágú-is vagyon, hoszú hüvelykek vagyon virághja után, kiben magva terem: azt ha el-ültetik, kinől; de hamarébb az gyökerérül ki jött fiatalokat leszaggatni, s-azt el-ültetni. Télbe, a' pinczébe köll vinni. Egyébként ha ki ennék benne, vagy bé-venné, igen mérges állat.

Rosmarinrúl, *Téli Majoránnarúl*, kiket a' pinczébe köll vinni: az veteményes kertben bővebb tudományt találsz.

Acanthus, avagy *Acantha*, Tövises lapu virág, avagy *Medve talp*: kinek a' levele ollyan mint a' tövises lapunak,

nak, tiszta zöld. A' levelei a' földön fekűsznek, azoknak közepin nől egy hoszú szál ki, azon sűrűven fűgnek az apró virági, éppen végig kék és fejérrel elegyítve. Ollyan formájúk, mint az oroszlán száj.

XIV. RESZ.

Az Virágzó Fákrúl.

CXLIV. *Oralli Arbor*, Klaris fa, nem igen nagyon nől, sok ága vagyon, a' levele ollyan mint az Cardinál virágnak: a' virágja fejér apró, a' közepin, sárga szálak mint az fejér Valerianának. A' virág után nőlnek, szép vörös Kaláris színű golyóbisok, a' kik tellyesek sárga magocskákkal; a' kiket ha el-vetnek, hasonló fak nőlnek belőlök. Ezeket a' pinczébe kőll télre vinni, és ott érnek jobb részére meg a' golyóbisok; jollehet itkinn-is hagyhatni egy részét, csak egy kevessé béfődgyék. A' gyökerébűl-is jőnek úy növések ki, kik által szaporíthatni: és noha néha el-szárad a' fája, kikeletkor csak le-messék, ki vér a' gyökere.

Rosa Sinensis egyűgyű, **Pappelbaum**: ember magassányira föl nől ez a' fa, jó ágassan, kinek levele csak nem ollyan, mint az szőlőnek, apró levele a' formája szerént. A' virághja csak nem ollyan, mnit a' paraszt málva rósának, csak hogy mélyebb; némelly fejér virágot nemez, a' közepi vörös szabású. Némellynek kék virághja vagyon, a' közepi fejér szabású. Némellynek vörös bőrzőng színű virága, a' közepin szálacskák nőlnek rajta. A' virághja lehúlván, gombok nőlnek rajta, kikben magva terem: ezt el-űltetvén, fa nől ugyan rajta, de későre; hamarébb az gyöke-

gyökerébül ki-vert ágak, ha leszakasztyák gyökerecskével, és el-ültetik, nevelkednek. Télbe a' pinczébe vitetik, noha itkinn-is gyakran meg-marad, ha keveſſé bé-fődik.

Syringa, Spanyor bodza két féle. Egyik fejér, más- CXLV.
ik kék virágú. A' fejérnek virága csak nem ollyan, mint az narancsnak, mikor jól ki nyílik: de nem ollyan kövér, hanem vékonyabb. Az szagában van alkalmatos hasonlatosság. Az fája igyenessen vékony ágakkal föl nől: igen szép az spalyérekben, kiváltképpen a' kik magassabbak, meg-is hadgyák magokat nyíretni.

Cærulea, A' kék Spanyór bodzának mind levele, mind virághja: külömbb: a' virághja apró görözdössen nől, mint az kék Iezaminnak, mingyárt kikeletkor. Nem igen kedves szaga van, a' levele csak nem ollyan, mint az borostyánnak: a' fája jól föl nől, ha hadgyák; és alkalmas fa lészen belőle.

Sambucus Rosea, kit az Németek Schneeballennek, az az, hó lapta; mert sok apró fejér virághi, mint az jó kora lapta, gömbölyün öszve-nőlnek: egy újni temérdek veszei nőlnek mint az Kánia bőgjenek. Nincsen szagok. Mind a' hármon a' gyökerekbül ki nőlt ágaibúl szaporíttatnak, avagy bújtatással. Az hideget-is el-szenvedik, nem kőll őket bé-födni.

Balaustia, Vad Pomagránát, avagy tellyes virágú Po- CXLVI.
magránát, a' ki gyümölcsöt nem hoz: de a' virághja igen szép minium színü vörös, öreg tellyes, mint az közep szerü rósa. Fája, levele nem külömb az gyümölcsöző Pomagránátnál. Kirül az Olasz fák között. Szaporítása lehet az bujtatás által: vagy az gyökerétül ki-nőlt ágacs-

kákrúl, az mint gyakran meg-mondottam. öreg fa-edényekbe kőll tenni, hogy télbe, a' pinczébe viheſſék.

Tellyes Baraczk Virág, mint az ſzép apró rósácskák, úgy nőlnek tellyeſen az ágokbúl ki, mint az egyűgyű virágúak, s ollyan ſzínek-is van. Oltani kőll más baracsk fában, az hóldnak nevelkedéſére. Ha melly ága meg-ſzárad, Februariusban le-kőll metſzeni, és egy eſztendő múlván, meg-újúl. Io földet ſzeret.

Tellyes Cſereſznye és *Megy.* Ezeknek fejéra' virághjok, mint a' közönſégeſeknek, és úgy nőlnek: csak hogy tellyeſek. A' Megynek, ha gyűmőlcſe léſzen, jobb réſzére mind kettős. Ezek-is óltáſſal ſzaporoznak; ſzemre-is ha mas cſereſznye, vagy megy fába óltatnak, öreg fa nevelkedik belőlők: azért nem félnek a' hidegtúl.

Colutea Lencſe fa, vagy inkább *folia Sena.* Sárga virágja van, hójagocskák nőlnek rajta, kiben fekete magok. Ennek mind levele, s mind magva jó purgatio, az hideglélés ellen, ha ſzilva lében főzik meg, s azt meg iſzák.

CXLVII. Róſa, hogy a' Róſának dücſőſſéges ſzépſéget, ſokékes ſzókkal fő magaſztallyam, és annak tulajdonſágát cziffrán le-abrázollyam, nem ſzükſéges. Eléggé föl ékeſítette az, a' ki őtet, virágok Királynéjának nevezte. *Nemés* és ſzíne néki kűlőmb kűlőmb féle. *Közönséges* a' dupla baraczk virág, avagy teſt ſzínű, igen jó illatú. *Mázik, egy* kevéſſé piroſſabb, ſokkal nagyobb tellyeſebb, leveleſſebb, ſzáz levelűnek hiják. 3. *Holandiai Róſa*, azt-is ſzáz levelűnek hijék: ez még vőrőſſebb cinobrium ſzínű, de nem ollyan erős illatú. Alacſonon nől, a' tablákbann-is illik, főképen a' közepin, és ſzegleteken. 4. *Tarkabarka* vőrős fejérrel tellyes. 5. *Mileſia* Barſony

fony rósa, igen szép vörös, noha nem fölöttébb tellyes: de minden levelei szivesek. Jgen jó Rósa eczetnek, kiváltképpen a' bimbója, mikor szinte ki nem nyilt. Elmetszik az sárgáját róla, szép vörös színt ád néki ha megszáraztyák az árnyékon, s-úgy tészek az eczetbe. 6. *Cinnamomea*, Púnkösdi Rósácska apró, leg elöbb virágzik, kevés gyönge szaga van, a' fá-is alacson, maga tellyes. 7. *Hólnapi*, vagy Olasz-országi Rósa, a' ki csak nem minden hólnapban virágzik, föképpen öszel, és télnek elejénn-is: szép tellyes és jó illatú is, a' színe mint az közönségesnek. Ezt edénybe köll tartani, és télre a' pinczébe vinni. 8. *Vagyon parasztis* igen szép vörös, jó eczetbe. 9. *Fejér Rósa* tellyes, kinek a' közepi egy kevesé vörös. 10. *Halaványszínű* fejér rósa, tellyes. 11. *Tej szinű*, igen fejér tellyes, sok levelű. Holandiai Rósa. Ezek a' fejér Rósák, nem olly jó illatúak, mint az vörösek; az rósa irnek jók. 12. *Vannak* apró fejér rósák, egy szálon sok nöl ki, egész télig mind virágzik, tellyes, valami szaga-is. 13. *Sárga*, tellyes öreg rósa, mint az más féle színű, csak hogy ritkán viragzik: idején féreg terem a' bimbójában, s-meg-eszi. Nincsen szaga. 14. *Sárga* együgyű a' ki nem tellyes, ennek is nincsen szága. 15. *Narancs* színű, belöl a' levelei vörösebbek mint az bársony: kivül sárgább. Ha ki a' kezével meg-töri, ollyan büdös mint a' palaczka. Minden féle Rósa kovér, és sürü, és alkalmas nedves földet szeret; az agyagos és süvenyes föld, nagy ellensége. Az zíros és száraz földbe Octoberbe, Novemberbe, és ha az üdö engedi, még Decemberbenn-is. Az hideg és nedves tartományokban Januariusba, Februariusban, és Martiusbann-is ültethetni rósa növésséket;

ſcket; az kiket, ha egy keveſſé kéſőbben ültetik, azon eſztendőbe Virágoznak. Nem úgy, a' ki idején. Ha a' Róſa jó kövér földbe vagyon, nem ſzükſég ötet ganajozni; mert így, az maga terméſzet ſzerént való illattyát, jobban meg-tartya.

CXLVIII. Az róſát palántálhatni az fiatal növéſeket, ha egymáſtúl el-ſzaggattyák, és kis gyökeret hagynak rajta. Némellyek egy növeſt véſznek, és azt darabonként metélik egy araſznyira, és minden darabot külömb ültetnek jó földben egy lábnyira mélyſégre, és egy könyöknyire egymáſtúl; és ha egy eſztendős, meg ki-véſik, s-máshova ültetik. Némellyek, koſzorú módra öſzve-fonnyák mind gyükereſtúl az csömötét, és úgy ültetik-el. Bújtatáſsal-is ſzaporozik. Magvárúl is ki nől, de fölötte kéſőn. Igen jó, ha az róſát gyakran által-ültetik: de legalább, minden ötödik eſztendőre egyſzer, mikor megkezd vénhedni. De el-kőll előbb a' főlit metélni, és a' főlöttébb való ágakat le-vagdalni, s a' kik meg-ſzarattanak; így megént meg-újúlnak, és zöldőlnek. Találkoztak ollyanok-is, a' kik Majusban hóld töltekor el-ültették a' Roſát s-Decemberbe virágzott. Hogy pedig idején Róſád légyen, áſs egy vermet a' Róſa bokor köről, és öntözd meg kétſzer napjában reggel és eſtve, lágy meleg vizzel. Ha az Róſát alma fában ſzemre óltyak, azt irják felűle: hogy akkor virágzik mikor az alma érik.

A' Hollandiai Róſa hűvős, és keveſé meleget ſzeret; nem kőll ötet nyirni, hanem a' vén ágokat le-metélni. A' Tarka róſa meleget, ſzábad, és nedves helyt keres', kemény földbe gyönyörőködik. Az viraghjának hamar meg-árt a' köd. Nem kőll eztnyeſni, csak az gyönge hegyet

gyét le csapni. A' fejér rósa mind hideget, meleget, nedvességet el-szenved. Az reghi ágait, a' tőkéig le kőll vagdalni, ki-keletnek elején, hogy fiatalok nőllhessenek, az kiken egy vagy két bimbót hagyhatni, hogy sűrűvebben nőlhessenek.

Az halaványy fejér rósa, mivel igen hajladozó vékony ágai vannak, alkalmatos a' lugasokra. Nem-kell őtet nyírni, hanem csak az száraz ágokat le-vagdalni; a' fiatal növéseket, a' kik bőven jőnek-ki az alsó ágaibul, a' vénekkel egyűvé kéll alkolmaztatni. Az holnapi rósát, mivel gyakran virágzik, leg aláb kétszer esztendőben nyesik némellyek. 1. Octobernek végén, és akkor csak nem a' földig, hogy újonnan nemzen fiatalokat. 2. Martiusba, és akkor három vagy négy ágat meg-hagyván, a' többit ki mitélik. Az nyesésnek ideje leg-jobb, három vagy négy nappal hóld tőlte előtt: de az nyesés előtt tizen őtőd nappal, nem kőll őtet öntőzni: hanem mikor jól meg-szomjuhozik, előbb kőrnyűl meg-kapállyák, és az réghi földet el vonván róla, a' helyét, az embernek el-nyirt hajával vagy tellyességgel el-rothatt ganéjval bé-fődgyék. Az után, jó földet tőltsenek reájók, és gyakran öntőzzék: a' nap fényel-is néha vigasztallyák s-az hidegtűl, valami lágy-meleg helyen óltalmazzák. Hasonlóképpen kőll bánni e' féle rósakkal, az táblába hadgyák; csak hogy télbe békőll fődni, és mikor az verőfény szolgál, egy kevesé meg-nyitni, s-étszakára megént bé-fődni. Ez mind jó tudomány az meleg helyeken. De minálunk, a' hol hűvősebb az ég, azt experialtuk: hogy ha illyen kényesen, meg ném nyesik-is, csak a' vén agait le-messek, mind eleget virágzik nyarat- CXLIX.

szaka; csak jó síros földe légyen taplálására, és gyakran meg-öntözzék. Ha szaporitani akarod, meg-lehet bújtatással: avagy ha a' veszőt, mellyet őszel el-metszesz, a' földben temeted nem igen mélyen: úgy a' hegyét el-metszvén, két újnira állyon ki az földből.

CL. *Sárga Rósa*, hűvős helyet kedvell, erős földet, és szabad eget; azért nem kell őtet se meg-kötözni, Seléczekkel meg-támogatni, meg sem kell nyirni: hanem az heában való ágokat, és a' kik roszúl nőlnek, s-meg-aztak, el-metélni; az virághjának-is jobb részét, mikor még bimbóban vagyon, le-szaggatni, hogy a' többi, annál tökéllettebben virágozhassanak. Az apró rósácskákat sem kell nyirni. Efféle apró rósácskából, se vizet nem égyethetnek; se más féle orvosságnak nem alkalmatos: hanem csak meg-kell őtet száraztani, és az ruhák közzé-hinteni.

Az Rósa virágot, miképpen kell sokáig frissen tartani, külömb külömb féle szinébe öltöztetni, conservakat, vizeket, &c. belőle készitteni, másutt leszen meg-irva.

Az rósa Virágon lévő harmatot, ha ki egy tiszta tollal le-szedi, és meg-gyűjti, s-cseppönkent az szemében ereszti: mindennémű szem fáját, és folyásokat meg-gyógyit.

XV. RESZ.

A' VIRA'GOKNAK KÖZÖNSEges munkairúl.

§. I. Az Virágos földnek ásásáról, vagy kapálásáról.

Oda-

Da föl 2. Részében ennek az könyvnek, megírtam: hogy az virágoknak való föld, leg-alkalmatossabb az mértékletes, és közép szerű föld; a' ki se igen síros, se igen sovány ne légyen. Mert ha igen síros, a' gyökerét szaporittya ugyan bujnán: de annál fösvényebb az virágok nemzésére, holott ezeknek ékessen, és bövön való táplálásokra tartatnak. Ha igen sovány, az gyökerek, magtalanon maradnak, és kivesznek. Leg-jobb középszerű földnek itéli Ioannes Baptista Ferrarius, a' kaposztás kerti földet; mert noha ezt minden esztendőben ganajozzák: de mivel sokat süti a' nap és az eső aztattya, maga-is a' káposzta a' földnek sziát jól ki-szija: azért mértékletessé válik. Igen jo vallyák némellyek, az reves fűz fában; vagy nyárfában levő rothatt fa mohot, az kit jó földel öszve-elegyitenek. Az úczán, avagy úton heverő sárt-is, a' ki alkalmas ideig szekerekkel meg-tipratott, meg nem vetik a' kertészek; a' kiknek ennyi-hány féle készitett földet köll öreg vermekbe tartani: az virág magok, és gyökerek külömbségéhez képest. Mivel némellyik, efféle kápoztás föld közzül sírossabb: némellyik soványabb: némellyik ritkább: némelly tömöttebb, szárazabb; avagy nedvesebb, avagy könnyebb, avagy nehezebb: az mint oda föl-is meg irtam, és közönségessen külömb féle nemei a' virágoknak, magánossan miczoda földet kévánnak: CL I.

Flor. l. 1. c. 6.

Meg-választ ván azért a' földet, minnekelőtte a' virágokat be-veti k, avagy ültetik: szükséges a' földet megásni, vagy kapálni. 1. Hogy az haszontalan fű, és gyam az ásás, vagy kapállás által, ki-gyomláltassék: hogy ki ne szija az földnek nedvességet, kivel az virágoknak, és vete- CL II.

ményeknek tápláltatni kőlletnék. 2. Ha meg nem nyittatik, és tőretik az főld: nem veheti-bé a' magokat, az kik puha ágyat kévannak. 3. A' tenyéſző eső, és napnak ſúgári, s-az tőbb cſillagoknak erejek ſem hathattyák által, a' főldnek belső réſzeit, ha kemény; és mint egy érős hejall bé-vont a' főld.

Az áſáshoz, két dolog kévántatik: az ůdő, és mód. Az ůdő-is kettő: Kikelet, és ősz. A' ki őszel akar úy kertet kéſziteni: az, kikeletkor áſſa-meg a' főldet. A' ki, kiletkor: az ősznek elein. Mert az nyári melegſég, és téli hidegek által, az gőröngy, és cſuport, el-oſztatik: az hejában való gyökerek, és fűvek-is az dereknek, és heűſégeknek erejek által, meg-emeſztődnek.

Módgya pedig, az áſáſnak ez. Hogy ha a' főld, a' hol kertet akarſz cſinálni, igen el-vadúlt és ſok bojtorján burította-el: ha lehet, az öreg kórókat elsőben ki-vonnyák, és az után ſzántſák, avagy kapállyák fől, kikeletkor vagy őſzel; és ſzorgalmatoſſan ki-gyomlállyák. Az mit ki nem gyomlálhatnak, hadgyák az gőröngy alatt; hogy jővendő nyárba; vagy télbe meg-rothadgyon. és úgy kőll hagyni a' jővendő kikeletig, vagy őſzig. Akkor viſzontag, három ágú vas vellával, meg-kőll fórgatni a' cſoportokat, és ugyan avval ki ſzedni, az benn-maradott fűvet. Az után, bővön ganéjt kőll reá hánni: és úgy kőll hagyni, mig az főld bé-iſza annak nedveſségét; az után harmadſzor, megént meg-kapálni, vagy aſóval meg-áſni, hogy az ganéj, alúl fordúllyon. Ezt, ſzépen gereblyével megigyeneſitvén, az mineműt kévánſz, ollyan magot vethetſz belé. Némellyek azon ſzorgalmatoskodnak, hogy első eſztendőben, ne igen mélyen áſſanak az veteményeknek:

nek: úgy mint, vagy két tenyérnyire. Második esztendőben, négy tenyérnyire, vagy, egy öreglabnyira; úgy hogy az úy földet, a' kiben meg semmi sem vólt, föllyúl hagyák: és a' göröngyöket alá forgassák. Harmadik esztendőben, még alább mennek, és úy földet hánnak föllyúl a' régit el-vetvén: és igy, ha minden esztendőben úy földet forgatnak föl, igen kevés, avagy semmi ganéj nem kell hozzá.

Virgilius, s-más Gazda emberek-is igen reá vigyáznak, hody mikor szántanak avagy ásnak: ha akkor az hideg Etszaki szél fúj, ne mozgassák a' földet. Mert ennek az szélnek hidegsége által, az földnek likacskáz bérekesztetnek; azért a' magok, és gyökerek nem ragaszkodhatnak a' földhez; és az szükséges táplálások sem lehet. Ezt pedig, nem csak a' virágokban: de még más veteményekbenn-is, meg-kell tartani.

A' virágok, nem igen kévánnyák a' gyakorta való kapállát; hanem, minekelőtte el-öltetnék, avagy vettetnék: és a' kik a' földbe maradnak, azokat föllyúl kikeletkor, mikor az levelek kivér, két ágú kapácskaval, megkapalhátni: és ha igen száraz vólna a' föld azt körúlöttök meg-ingathatni, de nem télbe: mert az hideg könnyebben által-hattya őket Néha az száraz földet-is elvonhatni, és újat hánhatni az virágok körúl.

§. II. Az Virágos födnek ganéjozásárúl.

AZ ásás utan következik a' trágyázás, vagy ganéjozás. A' ki síros, és tenyészö föld, annak nem CLIV.
szükség az ganéj. Ha igen száraz, és igen nedves,

azt ganéjval kőll meg-jobbitani. Es így, az főlöttébb való szárazságát, vagy nedvességét, bővebb ganéjozással; a' közép szerűt, mertekletessel kőll seghíteni.

Ehez pedig szűkséges, hogy tudgya az ember meg-valásztani, a' ganéjt, és meg-ösmérni, mellyik alkálmatossabb. Azt három állatbúl vehetni, úgy mint tollas állatokbúl; emberbúl; és más négy lábúakbúl. A' tollas állatnak ganéja, mivel igen száraz, és hevítő; igen meg-meleghiti, és meg-gyújtya a' földet. Azért, csak igen nedves hellyeken szolgálhat valamit: úgy mint a' Galamb, és Tyúk ganéj. Az Lúdtúl, és Kácskátul való, semmire kellő. Az ember ganéj is mivel effélé természettel bír nem igen alkalmatos. Leg-jobb, az négy lábú állatoknak ganéjok. Azok közzől-is némellyek, mindeneknek főlőtte inkább jovallyák az számar ganéjt; mert az, sokáig eszik, és jól meg-emészti az eledelt. De mivel a' féle allat, igen szűk a' mi országunkban: nem élhetűnk főlőtte véle. Második helt adnak az luh ganéjnak, főképpen az gyökerekre, és veteményekre. Az után a' kecske ganéjnak: de mivel e' félékkel sem igen bővelkedűnk, elégedgyűnk meg a' tehén ganéjval: a' ki igen jó és jobb a' ló ganéjnal; leg allább való a' diszno ganéj.

Az sem elég, hogy meg ismérje ember az ganéknak kőlömségét: hanem azt-is meg-kőll tekénteni, kivel minémű főldet trágyázhatni; mert az melegekkel, úgy mint a' tollás állátoknak, embernek, és lónak ganéjával, az igen nedves helyeket. Az ki nem főlőtte nedves: luh, Tehén, kecske ganéjval. Azért a' kikeleti ganéjozasra, Tehén, luh ganéj hasznos: a' lo ganéj nem annyira; mert ez nyaratszaká, igen meg-fűti a' főlder.

Az

Az őszire jobb mert az alatt az szőlő vennyike, s-vetemények melegecskén fekőszenek: főképpen ha hó esik reájok. De reá kőll vigyázni hogy sűrűven ne hánnyák reájok. A' fák, tehén ganét kévánnak. A' virágok pedig, a' kik gőmbőlyű győkerűvek, nem kedvellik a' ganéjt: az mint odá föl-is meg-mondottam. A' többi a' kik szeretik, micsodásban győnőrőkődnek: föllyűl-is megírtam, s-alább-is meg-lészen.

Két féle ganéj tartó helyt rendelnek a' kertészek. Egyikbe, a' hová az úy ganéjt hánnyák. Masikba, a' honnét az réghi, és el-rothatt ganéit ki-hánnyák. Ne légyen igen messze, a' virágok kerítésétűl: hogy a' kikre szűkséges, közel érhessék. Az több szagos virágoktúl, hogy azokat, nehéz illattok által, meg nesértsék: elég távúl. Kinek jó kemény főlde légyen mind alúl, s-mind környűl: hogy által ne szivárkodgyek a' ganéjnak nedvessége, kiben annak ereje foglaltatott. Ezen kivűl légyen árnyékba, és félen: hogy az nap meg ne szárazsza, és ki ne szíja. Azért ha lehet, víz folyon reája. Azon kivűl az úy hóldra, nyári hólnapokba, vas vellaval meg-forgassák: hogy egy aránt rothadgyon meg. Az igen friss, és úy ganéjval nem kőll élni; mert az jó magokat ki sűti, és rosz fűveket nemez, annak felette, ártalmas férgeket. Az esztendőst sem jovallyák ezen okért; hanem három esztendős leg-jobb, avagy leg főllyed négy esztendős. Mert azonban, ha mi bűzvolt bennek, ki-párállott; ha mi keménység, meg-lágyúlt. CLV.

Az Ganéjozásnak űdeje-is kettő, a' mint az ásásnak; a' kikelet, és ősz. A' szagos virágokhoz, és veteményekhez való főldet, leg-jobb ganéjozni mingyárt mihelt

helt ásót, vagy kapát szenvedhet, Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején. Az mélv trágyázás, elég az közép szerű földbe: ha kétszer vetik-is bé azon foldet. Egyébként ha csekély a' föld, Szent Jakáb napjában, valami keveset hínthetni reá. A' faknak ganéjozásáról, szollok tulaidon helyén. Egy szóval, akár mikor trágyázza ember a' kerteket: de mindenkor azon légyen, hogy mikor az nap-nyúgati-szél fúj, és hold fogyatára, száraz üdőben légyen az, mert így, nem olly füves, mint virágos lészen a' föld.

CLVI. Arra-is szorgalmatossan reá kell vigyázni, hogy az melly ganéj még meg nem emésztődött, és ritkult, aval a' vitágoknak való földet meg ne ganéjozzák; mert a' mint ennyihányszor mondottam, a' hagyma gyökerűeket kiégeti, és meg-rothasztya. Némellyek azt-is tanácsollyák, hogy szaraz légyen a' ganéj, mínekellőtte a' földeb őszve-elegyítik; azért meg-kell várni, hogy az ganéjnak nedvessége alá szívárkozzék a' földbe: leg ottan forgassák meg a' földet, és minden felől jól őszve-elegyítsék véle a' ganéit. Kinek csak annyinak kell lenni, az mennyi elég: hogy az meg-lankatt erejét a' földnek, és erőtelenségét meg-jobbitsa; mert jobb gyakrabban ganéjozni, hogy sem mint fellőttébb.

A' hol pedig igen szük a' ganéj, annak helyébe élhetnek. 1. Agyaggal, kit az halas tókból, patakokból, és más víz álló hélyekből ki-ásnak; a' ki nem sokkal alább való a' ganéjnal: főképpen az Spárgára, a' ganéjos iszap is, a' hol ki-öntött az kaposztás földre. 2. Igen, hasznos az reves, avagy rothatt fűz fában, nyárfában, tőly fában lévő por, avagy föld, ha más jó földel őszve-elegyitteti:

főkép-

fóképpen az virágokra, szagos fűvekre, és veteményekre. 3. A' Tímároktúl maradott csere héj, az mint oda föl-is c. 6. meg-írtam; ha két vagy három esztendő alatt meg-kezdett rothadni. Vannak az kik fejér kréta szábáſú földel, ganéj helyett élnek: meg-lehet ez az szőlo tövekre; de nem az virágokra. Az mint se hamu, se só, sem eleven mész nem alkalmatos azok hozi hanem a' mint ennyihányszor meg-mondattam, az kápoſztás föld a' kiben a' ganej földé valt. Azt pedig, hogy haſznoſſabb légyen, leg-alább minden hatodig esztendőben ki kőlláſni, egy vagy két tenyérnire; és megént az kápoſztás földre hordani: ez helyett pedig, más újjabbat, és fréſſebbet, azon kápoſztás földrúl őſzve gyűjteni, és bé-hordani; mert az meg-vénhedett föld, ha ſokáig úgy hadgyák, laſſan laſſan meg-ſoványoſzik. De mivel a' tágas kertre, nem érkezhetik a' kertéſzé, hogy minden esztendőben meg-ganéjozhaſſa, azért leg-alább egy részét a' kertnek, egy esztendőben: más részét másodikban harmadikát, harmadikban meg-trágyázza; hogy minden harmad esztendőben az egéſz kert meg-síroſodgyék. Efféle föld, nem csak a' hagyma gyökerű virágoſnak, anemoneknak: hanem szekfűveknek-is rósáknak, virágos fáknak, és csemetéknek-is haſznos, és még az apró magoknak-is: csak hogy ezeknek jó aprón meg-roſtállyák.

§. III. Az öntözésrűl.

CLVII. Csak nem minden kerti veteménynek és cseléknek szűkséges az öntözés, mikor igen száraz űdő; vagy természet szerént való, mint az eső, harmat, hó, &c. avagy a' kertéſznek szorgalmatoſsága által. Három féle a' haſznos, és jókor való eső. 1. Az melly

őſznek végén, és télnek kezdetin eſik; mert az által, az nemzéſtűl váló erőtlenſégek a' gyökereknek, meg-újjúl. 2. Az a' ki mingyárt a' nemzés előtt eſik: mert akkor ſzükſéges a' bőv eső. 3. Mikor a' fák el-virágoztak.

Az alkalmatlan, és ártalmas esők azok, kik a z virágzáſnak kezdetin, avagy közepin eſnek; mert akkor mind el-véſz, virághjában meg-rothad, és le-húll a' virág.

Ha az eső meg nem felel az kertéſz kévánſágának, az ő ſerényſége által, öntözéſſel kőll meg-ſeghiteni a' nedveſséget alkalmatos hólnapokban, napokban, órágban. Mindenek fölőtt, az űdőre kőll vigyázni. Csak nem egyenlő ítéletben vannak a' kertéſzek, hogy nyárba, mikor délbe a' nap igen ſüt, nem kőll öntőzni. Kinek külömb külömb féle okát adgyák, az kik én moſt nem viſgálok. Némellyek kiváltképpen való okát azt adgyák: hogy a' virágok, avagy vetemények körűl a' föld, igen meg ſzárad, és keményen meg-háttyázik, hogy az Etſzaki harmat ſem hathat az földbe, és ki-ſzaradnak a' gyökerek.

CLVIII. *Mindazon* által azfövenyes földön, igen haſznos az deli öntőzés. Legy jóbb űdeje az öntőzéſnek, télbe haſzükſéges, a' nap kelet után ket orával; Nyárba, mikor az nap el-akar enyéſzni, avagy el-is enyéſzett; hogy télbe az étſzaki hideggel meg ne fagyon a' föld: nyárba pedig, hogy az reggeli öntőzés által, az nappali heűſég meg ne ſűſſe: és mind a' kettő, a' magokat ki ne égeſſe.

Azon kivűl, nem kőll igen laſsú öntőzéſſel öntőzni, ſe fölőttébb való hertelenſéggel, ſokat egyſzer s-mind áeájok önteni; hanem arra való öntőző kannát tarcſon az ember, vagy rézbűl, vagy batokbúl, vagy fábúl, vagy cſerepbúl; kibűl egy vagy két araſzni cséve ki-állyon.

An-

Annak végén egy gomb, a' kinn sok apró likacskák legyenek, kíken ki-öntsék az vizet apronként, mint az kedves esőt, egy aránt essék minden felé.

Az kíknek illyen edények nincsen, fa rosta által öntöznek, főképpen az palántáta. Mihelt az magokat el-ültetik, ha a' föld száraz volna, mingyárt öntözhetni. Eszébe veheti az ember, ha elegendő nedvessége vagyon az földnek: az vetemények meg-vidámodnak, és az virágok meg-frissülnek. Az igen fiatal vetemények, kevesebb öntözéssel érik meg: hanem a' ki immár föl nőlt, s-erejében-is meg-öregbedett, mivel szárazabb, és melegebb természettel bír, többet kéván, s-többet-is ihatik; azok-is a' kik bőv öntözéssel gyönyörkednek. Azokat pedig, a' kik immár meg-vénhedtek, és az óság bántya őket: ritka, és mértékletes öntözéssel táplállyák, hogy ůdő előtt meg ne fojtsák.

Az öntözésre való vizet-is meg-kell választani; mert CLIX.
az mély kútból való hideg víz, nem jó arra; mivel a' gyökeret igen hidegniti, és el-veszti. Ha pedig más vizet nem kaphatna ember, elsőben ezt a' vizet tőlcsék valami száffba, vagy kádba, es hagyák a' Napon, hogy ki-szija az hidekségét: s-az után öntözzek véle. Leg-jobb az eső víz, ha ne azt valami száffba meg-tartyák, és mikor szükséges, öntöznek véle. Az után az folyú viz. Az álló, és poshatt vizet nem jo vallyák: mivel az posványos, sűrűsége miatt, nehezen hathat által. Artalmas-is igen a' bűzi, férgeket hamar nevel. Nem is kell minden nap öntözni, hanem másod nap.

Másképpen-is öntözhetni, főképpen az gyökereket; a' többi között dinnyét, tökött, csomótéket, &c. tud-

nia illik, mint az Calendariumbann-is meg-irtam n. 127. ha egy fazék ba vizet tőltnek, kiváltképpen első vizet: és abban egy, két, vagy három újni széles ruhát téfznek, kinek egy része, jó mélyen az fazékba légyen; az máfika kifzolgállyon az virágnak, vagy veteménynek, vagy csömötének részére; azért melléje kőll tenni, hogy egy kevefé magaffabban állyon az edény. elegendő nedvefséget ád. Ha ki-fóly, meg többet tőlefenek belé, mikor fzaraz időő vagyon, egyébkent a' vizből a' ki az levélre esik, férgek és csigák nőlnek, a' kik meg-eszik az levelet. Ha kevés tejet tőltenek a' vizben, és aval öntőzik a' füveket: csudálatosképpen nevelkednek tőle. Ha az folyó vízben lévő rákokat megfőzik, és annak levével öntőzik a' füveket, hamar nőlnek utánna: de ne légyen fós viz; mert ezt nem fzenvedhetik.

§. IV. Az Gyomlálásrúl.

CLX. Mivel mind az esők után, s. mind az gyakor öntőzéffel gyam, és haſzontalan fűvek nőlnek, az virágok, és vetemények között, az kik ezeknek táplálásokra fzükféges nedvefséget ki-fzíjják, es az földnek sírját, magokhoz vonfzák: azért a' kertéfznek első gondgya légyen, hogy e' féle haſzontalan, és ártalmas fűvektől az virágokat, és veteményeket meg-óltalmazza, s. azokat fzorgalmatoſſan ki-gyomlállya; kit télbe, mikor a' föld meg-fagyott, és nyárba mikor igen vizes, el-kőll távoztatni. Mert a' kemény földből, ha ki-fzakaſztod-is az levelet: de az gyökerét ki nem vonhátod, és annál inkább nől. Mikor pedig igen nedves, fok jó földett vonfzaſz-ki véle, és félő, hogy az jó fűvet-is ki ne húzzad együtt, a' kire igen nagá gondod légyen, hogy meg ne fertſed

sed, avagy kezeddel illesd: mert hamar ki vesznek a' gyönge viragok. Azért, sem akkorra nem kell a' gyomláást hagyni, mikor igen meg-rögzöttek, és erősödtek a' földben a' fűnek gyökerei: se mikor még igen gyönge a' füvecskék; hanem mikor immár egy keveset meg-nőltenek hogy kézzel meg-foghassa ember. Azokat pedig, az új jával foghja meg a' levelei alatt, a' gyökereknek, és egy kéveset forgassa meg környül a' füvet és igyeneſſen vonnya ki a' gyükerét. Azért legy-jobb az eső után, mikor még lágy a' föld, és a' víz le-szivarkodott róla. Nem-is kell meg-tapodni a' veteményeket; azért az ágyakat, csak olly széleſen kell hagyni, hogy felét el-erhesſe egy felől kezével: más felől-is felét. Arra-is reá vigyázzon a' kertesz, hogy a' gyomláló, ki ne vonnya az ollyan füveket, a' kit nem ösmér; hanem meg-kérdgye előbb, és jól meg ösmérie, ne talántán a' jó füvet kigyomlállya, s az roszat benn hadgya. Azonn-is kell lennünk, hogy a' gyomláást sokára ne hadgyuk: mig a' fövek a' virágokat, és veteményeket el-nyomják, eledelcket ki-szijják, és mint egy kötelekkel, meg-kötöztetvén, el-fojtsák őket. Annál inkább, ha a' gyamot magban hadgyák menni, és a' magot szörte széllyel maga el-veti. A' végre, ha lehet, az ágyakat előbb meggyomlállyák, minek-előtte meg virágozzanak. Ha azért igen nagy melegek járnának, jobb volna a' gyam között hagyni egy ideig, az kik alatt, mint egy födél alatt meg-maradnának: hogy nem mint azt ki-gyomlálván, a' verősfény ki-süsse őket. Ezt pedig a' gyönge virágokrúl, és veteményekrúl kell érteni; nem a' kik immár alkalmaſſan meg-nőltenek.

Az útakat-is mivel gyakran a' fübé-növi, nem kell CLXI.

igen füveſen hagyni: hanem mikor egyéb ſzorogoſſabb dolga nincſen a' kertéſznek, vakaró lapáttal, a' ki egy tenyérni ſzéles légyen, vakartaſſa meg nyári, és ſzáraz ůdőben. A' gyamot egy keveſſé az úton kőll hagyni, hogy egy keveſé meg-ſzáradgyon, és annyi főldet ki ne horgyanak véle. Azt pedig, vagy ki kőll hanni; vagy egy helyre, a' hol meg rothadgyon, ganéjnak hordani. Az apró magoknak vetéſekrůl, az veteményeknek el-ůltetéſekrůl, és virágoknak; az veteményes kertnek munkaibán találod.

§. V. Az Virágoknak némely oltalmazáſokrůl.

CLXII. GYakran történik, hogy az el-vetett magok, vagy magok ſzerént, a' főld ſzínére ki-verekednek; vagy történet ſzerént, a' főldbůl ki állanak. Azokat azért, ha még győkeret nem vertek, mélyebben gyukd-bé a' főldben. Ha meg-győkereztek, több főldet harits reájok. Haſonlóképpen hany főldet e' féle magokra, ha nem elég mélyen ůltettenek, vagy vettettenek; a' kit meg-ősmérhetz arrůl, ha az leveleknek alſő réſze fejér.

Némely virágokat, a' kiknek hoſzú győnge ſzárok vagyon, hogy az ſzél le ne törje: páleczáczkával, vagy karocskaval kőll meg-támogatni, és, ha ſzůkſéges, hozza-is kőtőzni. Ha az edényben ůltetett virágnak győkere, betegeskadni találtatik; kit észbe-vehetni, ha az levele ſárgůlni, és lankadni kezd; félre kőll az edényt fordítani, és vizet kőll reá tőlteni, míg az győkeréhez ragadott főld el válaki tůle. Ugy hogy, a' győkerének ſzeme,

me, avagy fél része, az apró gyökerek szálkájnak sérelme nélkül ki-nyittassék és meg-mosattassék. Az meg-veszett részét, késsel el-messék az nyers-ig: és fél óráig, míg megszárad, földetlen légyen: az útan, terpentina gyantával ősve elegyített viaszal kennyék-bé az sebet: és száraz sovány földel tölcsék meg a' vermet, a' kit ki-vájtának.

Ha pedig az földben ültetett hagymás gyöker, ugyan azon jelekből, fogyatkozásban találtatnék: a' környül való földet, óva el kell vonni tűle, és fa késsel a' gáncsot az nyers ig le kell vakarni, és az meg veszett hejait le-kűll vonni, s-hasonló száraz, és sovány földel, megént bé-tölteni a' ki ásott vermet. Ha ismét a' gyökérnek, vagy bulbusnak, szinte az alsó része veszett volna meg: éppen ki-kell ásni, és az meg-írt móddal orvosolni. Ha az levelei, avagy virágok körűl volna valami hiba, vágy hervátság, vagy pókhálós, harmatos, gomba szagú penészel volnának bé-vonyva: a' kik mintha vassal metszettek volna le, mind gyökerestűl meg-emésztik a' virágokat, és veteményeket: Azért abban az földben, vagy darab bőr, vas, forgács, vagy mi e' féle fogyató állat vagyon, a' ki meg nem rothadott, földé sem vált. Annakokáért mingyárt a' meg-veszett földet, a' ki az gyökér, körűl, és föllyűl-is vagyon, elvonnyák róla: hogy meg ne sértsék a' gyökeret, és más friss, száraz, sovány földet tölcsének reá.

Az virágokat, és azoknak szárait ártalmas kézzel, illetni; nem jó mert el-vész a' virág. Ha le kell szakasztani, inkább késsel messék, avagy körömmel csípjék-le; hogy nem mint kézzel szakasszák. Mikor pedig le-akarják szakasztani, imitt-amott kell le-metszeni: hogy maragyon CLXIII.

meg-

még-is ritkán az ágyacskákon, az virágokban. Az szárokat-is jólála meszék, hogy a' gyökereknek eledeleket ki ne szíják: és az virágoknak ékességeket el ne vegyék.

Némellyek, mihelt a' virágok el-virágoztak, és le-hullottak: mingyárt földig el-metéllik leveleket a' virágoknak; ítélvén, hogy az által, jobban nől az gyökerek. De ezt a' taroláſt, közönségesſen nem jovallyák a' kertészek. Mert ez által az seb által, a' veteményeknek éltető, és nemző elevenſégek ki-párállik és a' gyökerek vagy el-veſznek, vagy igen magtalanná léſznek. Jobb azért, hogy a' virágos táblák, leveleſek legyenek, hogy nem kapoſzok. Sőt evel a' taroláſſal, mind az kemény hidegnek, mind az sőtő verőfények útan nyitnak: hogy az gyökeret, vágy meg-szárazszák, vagy meg-fojtſak.

Az gyönge, és szép szinű nemes-virágokat, úgy mint Anemone, Ranunculus, és Belgiumi Tulipáknak, és többeknek virághit, az sütő verőfénytől meg-kőll oltalmazni: főképpen az vörös skárlát, Cinobrium, s-e' féle szinűeket. Mert a' verőfény, meg-veſztegeti színeket, és haláványok léſznek. Azokat pedig, vagy ágakkal, vagy gyékényel fákra vonvan, vagy más fődéllel vonnyak bé. Ugy hogy etſzakákra, vagy esőre, vagy mikor az verőfény nem sűr, ki-nyithaſſák. Ollyan eſzközzel-is bé-fődhetik, hogy a' melly felől a' verőfény szolgál, arra fordíthaſſak: és a' virág árnyékba maradgyon.

§. V. Miképpen kőll Télbe, a' virágokat és idegen fákat, óltalmazni az hidegtől.

Mivel

Mivel, az mint oda föl meg-mondam, némelly virágokat, az quartellyokban-is, kinn hagyanak; néha az hideghis meg-árt nékik, ha bé nem födik: kiknek nemeket, és neveket-is meg-írtam. CLXIV.

1. Az csomós, és gömbölyű gyökerű virágokat ha kinn hadgyák, és valaki bátorságnak okáért, bé-akarná földni: mivel az ganéjt nem szeretik, s-annál inkább a' ló ganéj: meg-írtam, hogy deszkával födgyék-bé, és arra rakják az ló ganéjt, hogy néha néha az verőfényre ki-nyithassák.

2. Az tellyes, és gyönge virágok gyökérét, csak fa levéllel-is, vagy szalmával bé-födhetni: csak hogy az szalma ala örömeit bújnak az egerek, és kárt tésznek az gyökérbe. NB. Ha tők levéllel, tők szalmájával, vagy inkább szárával, akarmit-is télre bé-födnek: igen meg-óltalmazza. Mert ennek olly természeti vagyon, hogy kiváltképpen ellenzi az hideget, és nem engedi, hogy árthasson annak, a' mit aval bé-födnek. Hasonlóképpen az tengeri Hinar, avagy inkább az tengeri széna, a' mint az. Németek nevezik kiben üvegeket szoktak takarni. 3. Az melly virágok agas bugasok, vagy hoszú vékony veszőnek vagyon: úgy mint az Genista, Jelsamin, füge, és több e' féléknek veszei öszve-körözik, és le-hajtyák; fákat, növényeket, vagy deszkákat támasztanak óldalaslag mellyéjek: azt meg-töltik ló ganéjval jó temérdeken, az után földet hánnak reája.

4. Az mellyeket edényekben viszsnek a' pinczében, vagy meleg bóltba, azok alá gantár fákat rakjanak: a' pinczenek légyen nedves, hanem száraz. Délre ablakja légyen, a' kit néha néha meg-nyithassanak: és az Napnak sügárit bé-bocsáthassák. Mikor pedig az pinczébe viszik

akár virágokat, akár füveket, akár csemetéket, és fákat: igen reá kőll vigyázni, hogy nedvesſen bé-ne tegyék, ha nem ſzározon. Haſonlóképpen azok ſe legyenek nedvesſek, a' kíket az ágyakban bé-fődnek; mert hamar megrothadnak, és az hideg-is ha meg érént, hamarébb el-veſznek. Azért, nem árt egy keveſé földél alá tenni őket, ha igen nagy hideg nem ſzolgálna, minekelőtte bé tegyék: hogy meg-tikkadgyanak, és ſzarádgyanak.

CLXV. 5. Arra-is figyelmeteſſen reá kőll vigyázni, hogy télbe a' fődél alá, avagy pinczében, vagy házban az eső bé ne eſſék, ſe ne ſzivárkozzék: főképpen, mikor igen meg-fagy. Mert e' féle víz fölőtte ártalmas, és az hó víz-is. Azért, ha valamiképpen vagy likacskán, vagy haſadékoczkán bé-fújja a' ſzél a' havat; az ágakrúl, és levelekrúl, le-kőll irázni: és az allyárúl-is el-ſőpreni: az lyukakat-is vagy ganéjval, vagy mohval, vagy ſzőſzvel ſzorgalmatoſſan bé-csinalni. Ha pedig ablakocskát, vagy lélek likat ſzánſzándékkal hagynak az illyen házon: mikor a' Nap fény ſzolgál, és melegecske van, meg-nyiſſák azokat; hogy az apró csememetékre reá ſzolgálhaſſon a' fényeſſég: és az rőkkenő eget el-oſzthaſſa, s-az fölőttébb való árnyéki nedveſſéget, meg-emészthesſe. Mihelt pedig a' Nap el-enyészik, vagy bé-homalyoſodik: mingyárt bé tegyék hogy az hideg meg ne elézze.

6. Az ſem ártalmas, ha mikor igen meg-fagy, avagy igen hideg vagyon, az illyen házakban, vagy pinczében tűzet rakjanak, jól meg-ſzáradott fábúl; avagy eleven ſzénbúl. Mert az illyen fa világoſſan, és füſt nélkúl ég: és jó meleget ád, a' ki ſokaig tart. Nem-is csinál olly nagy lángot, és füſtöt, a' ki az fákban, és virágokban

kárt

kárt tenne; kiváltképpen pedig a' Citrom fáknak kévántatik illyen melegség. Mert azoknak inkább árt a' hideg, és dér, a' kik több nedvességgel bővelkednek hogy nem mint a' kikben szárazag találtatik.

7. Némellyek, főképpen a' nagy Urak, a' kiknek elegendő költséges vagyon; az föld színém fa házat csinaltatnak, faragott gerendákból, fa oszlopok közzé. Avagy a' mint szokás, egymás között rovátkolván, mellyeket két télre őszve-csinálnak; s-azoknak közit, és likait mohval jól bé gyukják. Az után temérdeken, vagy mind mohval (a' ki jobb az ló ganéjnál) vagy mind ló ganéjval meg-rakjak óldalaslad. Némellyek az gerendak helyett, rendel deszkákat raknak, közit mohval töltik meg: és ha kévántatik, kivül ló ganéjt raknak melléjek. Hasonlóképpen födelet-is vagy deszkából, vagy sindelből csinálnak néki; és azt-is mohvál bé-rakják kikeletkor, mikor immar a' hidegtül, és dértül nem félő, megént el-szedik egymástúl; és az gerendákat, és födelét, meg-tartyak mászorra. Az illyen házak, kiváltképpen szolgálnak a' féle fáknak, és csemetéknek, a' kik mindenkor a' földben vannak. Azért a' féle fákat, jobb részére a' fal mellé ültetik. Az melly fal, hátúl Eszaki-szél felől éppítteссek jó magassan föl; hogy mind az Eszaki szelnek sanyargatásátul; s-mind az kegyetlen hidegnek keménységéktül, meg-óltalmazza az edényekben, és földben lévő virágokat, és fákat; s-mind pedig egy részét, a' ház födelezésére való gerendáknak, arra tehessék. Olly magas-is légyen pedig, hogy az fáka, a' kik benne lésznek, meg ne fúllynak, hanem szabadon álhassanak.

8. Esztergami Érsek Urúnk ő Nagysága, sok módot CLXVI.

próbálván, az illyen idegen fáknak, és csömötéknek télben való meg-tartásában, jobb módot nem talált: (mivel haganéjt raktanak, avagy nádat a' földelére, az ganéjnak ártalmas nedvessége, és a' hó víz bé-szívárkozott: és által-hatván, el-vesztegette a' mit meg-ért;) hanem ő Nagysága, nagy széles árkot áshatott, közel két ölnyi mélységre: hozza annak a' ki mint akarja: két felől-is hasonlóképpen. Az melly árhot, mind két felől meg-béleltettet: hátúl magassabb fallal; elől egy kevessé föllyebb az föld szénénél; a' közepin annak az ároknak, csinaltatott Délre ennyihány ölnyi hazat. Két felől ajtókat, a' kinn az edényeket bé-vihessék: föllyúl pedig az föld szinén, három alacson ablakokat, az kik ugyan azon Délre szolgállyanak: és mikor az Nap súgára fényeskedik, megnyithassák. Föllyúl deszkával meg-palották, az mint szokás, és agyaggal meg-töltötték. Azon kivúl, a' padlason csináltak deszkából, egy jó araszni széleségre, két vagy három helyen lélek likat, mint egy kémény kéket, a' hajzat alá: a' kitbé-tehetnek, s-ki-nyithatnak mikor kévántatik. Azt a' házat szokás szerént bé-fődték, és sindelezték. Belúl a' házban, két kályhás kemenczét raktak; az kíket, mikor föllöttébb való hidegek járnak, kivúl bé-fújthessenek; hogy lágy meleg légyen a' ház: hogy a' virágoknak, és fáknak gyönge ágai, az hidegtúl meg ne vétessenek. Azért szoktak az kertészek az ollyan házakban, egy kis edénybe vizet tartani, és reá vigyázni; hogy ha a' viz meg-akar fagyni, bé-fújtsék az kemenczéket. Ha nem; nem szükséges. Abban a' házban, a' fal mellé, állasokat csináltanak: a' kíkre egynyihány sorba áz apró edényeket, és fazekakat rakják. Az üregeket, a' közepin

gantá-

gantárokra: úgy narancs fákat, citromokat, lemoniat, és többeket. Jde ki a' fal mellé ültetik a' fűge fákat, laurusokat, és többeket: az kiket őszve-kötőzvén, meg-hajtanak; vagy deszkákat, vagy sövényt mellyéjek tövén: azt elsőben ló ganéjval; az után csak azon verembűl ásván földet, jól bé-fődik, hogy ne árthasson a' hideg nékiek. Alúl egy kis likat hagynak néhol, a' kinn az macska bé-bújhassék, és egerészhessen mert az egér, télbe igen meg rágja a' fügének a' hejját.

Mind ezeken kivűl, néha véletlenűl meg fagynak CLXVII. a' gyökerek, bulbusok, fűvek, virágok, és csemeték: kiket tegithetni, hogy megént az előbbeni állapattyokra térhessenek. Ha tudnia illik, csak úgy hadgyák őket: se hozzá ne nyúllyanak, se lehelletekkel ne illessék; hanem magoktúl meg-olvadgyanak, és a' bé-férkezett hideget ki-vessék. Azért igen reá kőll vigyázni, hogy a' fagyos gyökereket fűveket vagy csemetéket, a' meleg szobában ne vigyék; mert úgy, meg-rothadnak, és meg-vesznek. Kiváltképpen az répa, retek, vörös répa, sárga répa, földi alma, és többek e' félék. A' kik noha úgy meg-fagynak, és kemények lésznek, mint a' kő: de ha úgy hadgyak, hogy magoktúl a' fagya ki-mennyen, meg jók, és hasznosok lészen. Az Rosmaring-is a' kit télben hideg szobában tésznek, s-az gyökerét földel bé-fődik: ha szintén az a' föld meg-fagy, és meg-keményeszik-is rajta: ha magának hadgyák, úgy hogy el-jövén az égnek vékony melegsége, meg lágyittyá a' földet, s-meg-enged: kár nélkűl visza-tér az réghi nyerseségére, és meg-élled. El-ánnyira nem szenvedhetik a' fagyos növések az lehelletet vagy illetést, avagy hertelen bé-fűjtött szobának melegségét.

Annakokáért, az hidegtűl vagy dértűl lett karoknak, kétképpen vehetni eleit. 1. Az plántáknak, kíket kiváltképpen való edényekben ültettek: lágy meleg pinczébe való által-vitelével. 2. Ha azokat jól bé fődik; az mint oda föl-is meg-írtam. Az hely, a' hová béviszik, ne légyen úy kőfálból rakott: avagy nedves, akár kőbűl, akár téglából rakják. Mert mikor engedni kezd az űdő, igen ártalmas nedvességet szerez a' kő fál. A' kit pedig meleg szobában tartnak, az-is veszedelmes; mert így, nem szokván az hideghez, ha leg kissebb hideg éris, avagy ha idején ki hozzák a' Napra, meg-árt és el-vész. Azért mikor e' féle plántákat, vagy csemeteket kikeletkor ki-hozzák a' meleg szobából: ne tegyék mingyart szabadgyában a' levegő égre; hanem enyihány napig, valami hejazat alatt, avagy árnyékba hagyák: míg hozzá szokik a' friss, és hűvös szellőhöz.

CLXVIII. Ha mikor bé födéssel akarja valaki az kin hagyott plántákat, és növéseket az hidegtűl, és éghi háborútúl meg-oltalmazni; Elsőben az főnek szárét, avagy az fiatal csömőtiket, egy réfnyire, környős környűl jó földel födgyek bó: az után tehén, vagy ló ganéjt rakjon környűlőtte. De jól reá vigyázzon, hogy valamiképpen az gyökeré; vagy az tőkéjét a' fának, vagy az plántának ne érje. Mert ki-égeti, és annak nedvességét, mind magához vonsza. Harmadszor, a' fának, fűnek tetejét, avagy mind éppen szalmából csúcsosan csinált födéllel bé-födgye: és hogy a' szél le ne hajtsa, körűl oda kötözze. Mindazáltal, az szalma üvegnél, jobbnak ítélik némellyek csűvébűl, vagy kákából, jó sűrűven, varsa formara összveszött üveget. Némellyek, üvegbűl csináltatnak viz égető

üveg

üveg márad magas süveget: kinek az tetején likat hagynak, azt tészik az gyönge virágokra; s-meg-óltalmazza őket a' dértül, hidegtül, hótúl. Az üveg, a' Nap súgáritúl meg-melegszik, az levegő ég-is benne: melly az virágokat érvén, kénszeríti azt az virágzásra. Az felső likonn-is kilehellődik az levegő-ég, és más friss ferkezik belé. Némellyek az dér, és fagy ellenn, egy fazekat töltenek meg vízzel, és azt a' fák gyökerei mellé tészik: hogy az magához szíja a' dért. Sőt még az fáknak gyökereirül-is a' földet ke-vonszák, és úgy hadgyák télbe, míg a' fagy ki-mégyen az földbül: s-az után födik bé, és igy, nem artana a' dér a' fa virágnak. De a' kertészek, sokaknak tanácsábúl' ne méreszellye illen veszedelemre vetni a' fákat, és csemetéket: főképpen az hideg tartományokba. Noha talám inkább hasznalha azoknak a' csemetéknek, e' féle edényben töltött víz: a' kíket a' pinczében, vagy bóltban viszнek, csak hogy a' gyökerére ne tólcsék, magahoz vonvan a' hideget.

XVI RESZ.

Virágoknak Mesterséges nevelésekrül, és munkáirúl.

§. Hogy az virágok idejében, vagy későbben virágozzanak, és sokáig meg-maradgyanak.

HA a' kertész szorgalmatos, és serény akar lenni, CLXIX.
kónyű Mesterséggel végbe-vihetí azt: hogy némelly

virá-

virágok, szokott idejeket, virágzásokkal meg-előzzék. Annakokáért, vegyük-elő példájúl a' Rósát; (az melly mesterséget, más virágokhoz-is alkalmaztathatni.) Ezt ha akarod, hogy idejében virágozzék: őszel ültesd cserép edénybe jó vékony, ganéjos, nedves földbe. Minden nap kétszer meg-öntözzed meleg vízzel; mikor hideg szelek, vagy nagy esők szolgálnak, hejazat alá-vidd: etszaka kinn nehadd födél nélkül. Minekutánna az télnek kegyetlensége, fagyak és derek meg-szűnnek, és a' Napnak vigasztaló sugári fényeskednek: ki-hozzad a' Napra. Ha kikeletkor cserázni kezd, melegebb vizet tölcs reá. Ha pedig a' Rósát, az földben akarod hegyni, ás két araszni földet az Rósa gyökér körül ki, és abban minden nap kétszer, úgymint reggel, és estve felé tölcs meleg vizet; így idejebben virágzanak. Csak hogy illyen veszedelem éri őket: hogy az meleg víztül, hamarébb el-veszsznek a' gyökerek.

Némellyek azt írják, hogy ha az Rósa ágocskárúl le-metszik az levél-között növő szemecskét: és azt szemre mondola fában óltyák, a' mint szokás, idején virágzik, mikor az mondola. Hasonlóképpen ha alma fában, akkor virágzik, mikor az alma meg-érik: az mint föllyebb-is a' rósárúl meg-írtam. Egyébként ha ki azt akarja, hogy nyaratszaka rósája légyen: minden holnápban ültessen más más rósa gyökert, és azt gyakram ganéjozza, és nyári napokban, minden nap kétszer öntözze. Azon kivúl, a' kikeleti és nyári virágok, idején virágoznak: ha meleg, kövér, és vékony eszközzel ganéjoztatnak; úgy mint jó ganéjval, szőlő, és olaj magnak törkölyével Így ha Septembernek végén az szekfüvet, violat, és több e' féle

virá-

virágoknak némelly növéseket gyökereſtûl le-metélled, és valamellyikkel, az meg-nevezett eſzközökkel bé-fődöd; télbe az hó alatt-is virágozni fog. Az mint oda föl is a' Narciſſuſokrúl, Hyacinthuſokrúl, &c. föl-találod. Noha az mint mondám előbb-is, meg-erőtlenedvén az annyok, gyakran való virágokkal: eggyűtt el-veſznek. Egy ſzóval, akár minémű magot az kígyó hagymának gyökerében gyukſz, az, maga tulajdon héűſége miatt, hamarébb virágzik.

Hogy pedig későbben virágozzék az róſa, a' hó alatt; mihelt ki-cſirázik, más alkalmatos földben űlteſd-el. Másképpen-is, a' mint föllyebb mondám, az óltáſſal. Azon kivűl hogy az róſa, és ſzekfű későbben virágozzanak, mikor az első bimbójokat ki-verik, csípd-el azokat az újjoddal, az Napra helyhezteſſed, gyakran öntözzed, hogy meg ne ſzáradgyon; és így, meg-tartoztatván az éleſztő nedveſſéget, későbben virágoznak. CLXX.

Ha ki akarja, hogy ſokáig friſſen meg-maradgyanak a' virágok télbe, vagy új-ig-is, illyen Meſterſéggel éllyen. Mikor leg-jobb terméſzet ſzerént-való erejekben, és ékeſſégekben vannak, s-minek előtte tőpőrődni, és hervadni kezdenének, ſzakazſzák le az ſzekfűveket, ſzarkalábat, kenyér bél virágot. Baza róſát, tulipákat, búza virágot, fekete kőmény virágot, és több e' félét: némelyeket egéſzen, némelly virágoknak csak leveleit ſzedvén el, az egéſz virágtúl; rakják ritkán vagy lepedőre, vagy deſzkára, vagy más cſerép edénybe, tegyék a' keménczébe, a' ki nem igen hév; hanem fél meleg, és ſzárazſzák hamar hevenyében. Mert ha ſokáig-benne tartyák, el-veſztik ſzíneknek ékeſſéget. Ha így meg-ſzáradank,

radnak, tedd-el télre. Egy kék virág sincsen, kinek színe szarazon tovább tartana mint az szarkalábnak.

Az vörös színű szekfüveket, válaszító vízzel, vagy erős vízzel meg-kenik; avagy belé-mártyák, s-kiterjeztik deszkára, hogy úgy száradgyanak-meg, az színeket meg-tartyák, és keményecskék lésznek, az mint a' boltokban árullyák.

Ha sokáig frissen kévánnya valaki a' virágokat tartani: szakasza-le, még mikor jól ki nem nyíltak, és tegye tölgy fa hordocskában, vagy üvegben; vagy cserép edényben: kősön kötelet reá, bocsássa a' kútnak mélyére: de úgy, hogy víz ne mennyen belé. Avagy az fövenyes földben ássák-el; szép nyersen maradnak: mikor szükséges, vegyék-ki. Igy bánhatni az fejér Liliummal; de az fa-edényt belől meg-kőll szurkozni, és az Liliumot mind száraztúl le-kőll metszeni. Az cserép edény se légyen mázos.

CLXXI. Hasonlóképpen, frissen sokáig meg-áll az Lilium: ha az szárát friss agyagba gyukják. Ha ki azt kivánnya, hogy eggyik Lilium, előbb virágozzék az másiknál, és külömb üdőben; az gyökerét némellynek tizenkét, némellynek nyólcz, némellynek négy újnyira ültesse a' földben.

Az rósának még jól ki nem nyílt bimboit, külömb külömb féle mesterséggel tartyák. Némellyek, olaj sóprút töltenek reájok. Némellyek a' zöld árpát, gyökerestúl fűvestúl ki-vonnyák: és mázatlan fazékban tésznek, s-arra rakják a' rósa bimbókat. Föllyúl-is hasonló zöld árpát, gyökerestúl raknak reá, és bé-csinálva tartyák. Némellyek nyers, és zöld árpát tésznek a' padimen-

mentumra, és arra rakják az rósa bimbóit. Némellyek el-mennek, s-a' rósa fa mellé nádat ültetnek, és mikor zöld, az ízénél meg hasíttyák, s-abban tészik az rósa fán lévő bimbót, a' ki még ki nem nyílt, és papirossal az hasadékot bé-csinállyák gyöngén. Mikor szükséges, le-metszik az nádat mind rósástúl, és lágy meleg vízben tészik; hogy ki nyíllyék. Némellyek le-metszik az rósa bimbót, és szőszvel bé-tekerik és az metszését, olvasztott szurokkal bé-kenik, s-úgy csinállyák-bé az nádba; mind két felől viaszal, az nádnak száját bé-gyukják, s-úgy temetik-el az alá-hajlott földben, hogy az eső reá ne szivárkodhassék. Ha az száraz rósát, meg-hínted rósa vizzel, és egy fazékba tészed: ötöd napig az földbe el-ásva tartod, meg-frisül. Leg közönségessebb, ha egy fazékba elegedendő bort és sót töltesz: néha csak sós, víz-is jó, és azt rósa bimbóval, a' ki még szinte ki nem nyílt, meg-rakod: jól bé-födöd, s-az pinczében tészed; mikor ki-szeded az rósát, tedd vagy az verőfényre, vagy az kemencséhez; vagy csak az száddal-is ki-fújhatod, hogy ki nyíllyék.

Egy szóval az változó virágzás idejének okai ezek: ha meg-tartoztattyák az virágokat, vagy bimbóknak, és csiráknak le-szedésével; avagy az helynek melegségével; vagy kövérebb táplálással; vagy alkalmatos mértékletességgel. Mert az idején való virágzásnak meg-tartoztatása, késő virágzást szerez; az által-ható melegség, meg-nyittya az éltetésnek járását, és meg-előzteti az virágzást; a' táplálo kövérség, és mértékletesség, a' kívedelmes virágoknak elő-hozására, elegedendő erőt ád.

Azon kivül, ha ki az virágokból égett soónak mesterségét, az virágoknak csudálatos nemzésekben akarja

tudni; olvasa Floram Joannis Bapt. Ferrarij *lib. 4c. 4.* deákúl.

Nem külömben, miképpen száraz fövenyben sok ideig az virágokat tarthatni frissen. *Idem lib. 4. c. 2.*

Igy, miképpen könyveket csinálhatni az virágokból, hogy természet szerént meg-tarcsak állatyokat. *Idem ibidem.*

§. II. Miképpen változtathatni a' virágoknak szineket?

CLXXII. HArom féle szokatlan színeket találok a' virágokban: úgy mint Feketét, Zöldet, és Kéket. Feketét ád az Egerfának a' gyümölcse, az ki a' fán magától meg-szárad; ha apróra meg-törik. Zöldet a' Rutának leve; Kéket a' búza virág, kit az Erdélyiek sokorlátnak hínak: ha meg-száráztyák, és porrá törik. Az kikkel illyenképpen köll élni; Végy Juh ganéjt, azt eczetbe áztasd-meg jól, és egy kevés sóót-is vess-hozzá. Azután a' ruta levébül; avagy a' meg-nevezett porokból, harmad részt a' ganéjhoz képest, keverj-öszve véle: egy kis vermet ass jó földbe, s-akár edény kivül-is tedd abban ezt az elvegyes ganéjt, a' kiben köll a' plántának, avagy virágnak gyökerét ültetned: az után meg-köll öntözznöd gyakrabban, és szókás szerént véle bánnod. Arra jól reá köll vigyáznod, hogy fejér virágnak gyökere légyen, mellyet akarsz festeni. Mert a' fejér szín, leg-könnyebben vészen más színt magához. Ha pedig több színnel akarod virágodat ékesíteni, több színt keverhecz öszve: az az, mind feketét, zöldet, s-kéket, az mint akarod. Az öntözéssel-is változtathatod, a' virágoknak színeket. Ha tudnia illik, igen kövér, és bújna földet választasz, azt

az

az Napon meg-száraztod, míg porrá légyen: roſtáld jól meg, s-aval rakd-meg az edényt, és ültesd belé a' fejér virágnak gyökerét: és más vízzelne öntözd, hanem a' feſtet vízzel. Etſzaka, vagy esőben födél-alá vidd. Mikor pedig ſzép üdő van, a' Napra ki-tedd. Ha vörös rósa ſzínűt akarſz, főzd-meg jól a' Borzongó hogy harmad, vagy negyed része bé-főjjön, és mikor meg hűl, aval három hétig, reggel, és eſtve öntözd. Haſonlóképpen ha zöldel akarſz öntözni: ſzedd-meg a' varjú tövisnek jól meg ért gyümölcſét, főzd-meg vízbe, facſard-ki, és annak levével öntözd-meg a' gyökeret a' mint föllyebb. Azonképpen ſárga lész a' virág, ha ſaffrányos vízzel öntözöd. Avagy az meg-nevezett varjú tövisnek éretlen gyömölcsét, Sz. Lőrincz nap tájban ha meg-ſzeded, és vízbe meg főzöd, ſárga ſzínt ád, ha elsőben meg-ſzáraſztod-is: noha tulajdon ſzínét-is néhúlt meg-tartya.

Ha még valaki akarná, hogy három ſzínű virághja CLXXIII
lenne, külömb külömb részén: végy külömb külömb féle ſzínű vizeket. Eggyikkel reggel, máſikkal eſtve mind az két óldalát a' gyökerének öntözd-meg, úgy hogy mindennap két fele ſzínű vízzel nedveſitsed, változtatván az vizeket, és az ódót: tudnia illik, ha reggel az eggyik oldalát valami ſzínű vízzel öntözted; máſzikot más féle vízzel öntözd-meg azon óldalát, mellyet reggel; hogy egy féle víz kétſzer napjában, ne érje azon oldalát. Jgy egy virág, három ſzínű légyen. Es ha abbúl az gyökerbűl más növéſeket ültetſz, annak-is három ſzínű virághja légyen.

Ha öt ſzínű rósát kévánſz egy fán cſelekedd azt: Mikor az rósa cſirázik, és immár-is meg-látſzanak a' cſirái

valaſz

válasz egy ágat és a' csirának alatta, fúry egy fúrócskával az ágon likacskát, az ágnak béli-ig; egy tollal tölcsabban főtt borsóng levet, ha vörösset akarsz: másban zöldet; harmadikban sárgát; negyedikben feketét; ötödikben kéket, az mint oda föl; és kend-bé azt a' lyukacskát.

Ha az fejér Liliumot, vörösé akarod váltosztani: mesd-le Iuliusban, mikor virágzik az Lilium, mind szárastúl; köss tizet, vagy tizenkettőt öszve, és függezd a' füstre, gyökerecskék nőlnek-ki az szarokon, mint a' hagymacskák. Az után Martiusban kikeletkor, mikor ideje lészen az ültetisnek; áztasd-meg azokat az gyökérecskéket, vörös bor söprejében, az míg itéled, hogy jól meg-vörössödtenek. Az után ültesd-el a' földben, és tölcs mindenikre vörös bor söprüt: vörös viráhja lészen. A' Fejér Liliumot másképpen-is festhetni: ha tudnia illik a' gyökerében, az szeletek közzé, külömb külömb féle festéket ereszteisz, az gyökérnek serelme nélkül, az mint akarod.

CLXXIV. Tulipákat-is festhetni más színnel, ha két, vagy három nap eczetbe áztattyák hagymájokat, hogy meglágyúllyanak. Az után ki-tészik, hogy az eczet ki-párállyék; úgy tölcsenek festéket az rétek közzé, az kiket borral csináltak: és egy hólnap múlván, az meg-festett gyökerket ültessék-el. De jól reá kőll vigyázni e' féle festékek mérgesek ne legyenek; mint az Auripigmentum Minium, &c. a' kik meg-égetik, és emésztik az palántákat.

Az vörös Rósákat, Tulipákat, szekfüveket, &c. fejérré váltosztathatni; ha az kénkövet meg-gyújtod és annak füstivel füstőlöd meg a' virágokat: de forgátni kőll

őket,

őket, hogy meg ne száradgyanek; Es így, akármelly részétt akarod fejérré csinálni, az alá tarcsad az fűstöt.

Ha szivárvány színű virágot akarsz, egy féle virágnak ennyihány szín magvait a' Juhnak, vagy kecskének babjában rekezd: vagy egy nádacskában; vagy egy ritka ruhácskában, s-úgy ásd-el a' földben: és mikor elrothad burítékjok, a' kűlömb színű magok búl, gyönyörűséges sok színű virág lészen.

Az óltasál is ennyihány féle virágnak színeket megváltosztathatni: főképpen ha fás a' virágnak ága, és annak hejját le-vonhatni. Jgy ha ki sárga rósát, és Jelsamint akar nevelni; a' rósát, vagy Jelsamint mind földestül, az Geniſta virág mellé ültesse. Mikor meg-foganosznak, fúrja-altal a' geniſtat hegyes késecskével, vagy inkabb üreges fúrócskával, a' ki hússadékot nem csinál, se meg nem égeti a' fát. A' lik félen légyen, hogy mind az bé-óltott ág; s-mind a' természet szerént-való nedvesség, föl szolgállyon. Az után a' Rósának, vagy Jelsaminnak ágát vonnya által, két, vagy három szem-ig azon a' lyukon: de előbb az bé-óltandó ágnak kűlső hejá, a' míg a' fában benne lészen, szép gyöngén vakarja-le: hogy így a' fához, könnyebben és jobban ragaszkodhasék. Annak-utánna, kennye bé lágy ganéjos agyaggal az sebet, és kösse-bé, mint az ólto vánnyokat. Minekutánna meg-foganoszik, és bénől az seb, messe-el az annyától a' bé-óltott ágacskátt ad dig, mig a' fában áll: a' Geniſta fát-is, csak nem az óltasig, hogy máshova a' nedvesség ne terjedjen; hanem csupán az bé-óltott agnak táplálására. CLXXV.

Hasonlóképpen azt ítélik némellyek, hogy a' fejér, és vörös székfűbűl kéket csinálthanak; ha az kék virágú

czi-

czikoriat, avagy katángkórót a' gyökeréig le-metszik: de az gyökérnek leg-alább egy öreg újni temérdekségének kőll lenni, azon gyökeret a' közepin meg-hasíttyák módgyával, és abban, a' szekfű gyökérrűl le-metszett ágacskát belé-ereszti: és hozzá-álkalmaztattyák, az mint a' fának óltásában szokás, és jól bé-tőtik. Az után jó ganéjos földel a' gyökerét a' szekfűnek, nagy részével, környős környyűl föl-tőltik, és alkalmatos üdőben öntőzik, s-megfoganoszik; és kék szekfűvet hoz. De még illyet, nem sok ember látott. A' ki gyönyörködik benne meg-próbálhattya. Az két színű szekfűvet-is így ólthatod bé. hakét külömb színű szekfűnek a' gyökerét le-metszed, és két féle hasítod, s-azt úgy egymáshoz alkalmaztatod, mintha egy vólna, s-jól őszve-kőtőződ; úgy jó ganéjos földben ülteted-el.

CLXXVI. Ezek szerént, a' ki-gondolt mesterségek szerént vélik némellyek, hogy a' fejér virágok vörőssé változnak: ha az föllyeb meg-írt mód szerént, vörős répába, vagy czéklába óltyák; narancs színűk, ha vad ökör nyelv-ű fűnek a' gyökeriben: a' kit Ancsusanak neveznek.

Rósát-is két színűt nyerhecz, az szemre való óltással: ha egy szemet hejastúl, a' másik színyű rósárul le vonszaszsz; két felé metszed; és más színű rólának hejakőzzé vonszod az szem mellé: és annak-is felét el- metszed, és úgy alkalmaztatod egymáshoz, mintha egy vólna, és jól bé-csínálod. De e' féle mesterségeket, könnyebb ki-gondolni, hogy nem mint cselekedettel végbe vinni.

Mind azon által, hogy evel az szemre-való óltással, a' virágok körűl élhess: annak módgyát, minek előtte a' fáknak óltásárúl írjak; itt rövideden fel-jegyzettem.

Azért

Azért ha a' rósát, vagy más ágaczkát szemre akarod óltani: válasz magadnak egy szép sima úy növés ágak, azonn egy egéséges, az levél között, ki-nőtt szemet; az ki jól meg-lássék, Nap-kelet felé légyen, jó virág nemből; azt a' szemet környúl-metélvén, hejastúl le-vonnyad a' fájárúl, hogy meg ne sértsed az szemet; avagy mesd-le az új növést, mikor hámlik, vagy mézgál a' fa. Arrúl éles késecskével, mess egy szemet le mind bőröstűl; kinek egy ízni, vagy késsebb hozasága légyen: abbúl vond-ki az fácskát, a' ki rajta maradott hogy csak a' heja légyen. Az után szép friss sima fácskát válasz, a' kinek a' heját hasicsd-meg gyöngén éles késecskével, hogy meg ne sértsed a' fáját: válaszd-el egy fog vájóval, vagy arra faragott fácskával, azt az meg-hasított heját, a' fájátúl, a' közzé, és fa közzé vond belé az le-metszett szemet, az hasítás végé-ig; és kösd-öszve az hasított heját vagy csérnaval, vagy kender, avagy len szállal, akár vékony hásnak a' hejával. Az után, kend-bé az hasadékokat, vagy viaszal, vagy óltó viaszál: vagy agyaggal, a' kit az eső le ne mossón; de úgy, hogy bé-ne födjed a' szemet: hanem helyt hagy néki, az kinn ki nőlhessen. Hogy pedig nedvesség, csak az egy bé óltott szemre szolgálhasson, az fölső ágait a' fának, és óldalaslag-is ha lészen, le-metéllyed. Huszon egy nap múlván, avagy egy, vagy két hólnap alatt, levehetsz a' kötőlékeket rólla: avagy mikor eszedbe-vészed, hogy meg-foganoditt: mikor tudnia illik czirázni kez.

Az virágoknak színekben való valtozások, néha az helyeknek, és tartomanyokban változasátúl-is megtörtének. Néha az el-hagyástúl-is, az mint Theophrastus írja: hogy az rosá és viola, harmad esztendő

múlván, ha nem bánnak' vélyk; halaványés sárga lészen.

Hogy egy viola, minden féle színben öltözzék azt meg-nyerheted: ha minden féle színű violának magvat, egy vékony, és igen ritka ruhácskában kötök, és igen jó síros, és ganéjos földben temeted-el. Ezt probál dolognak írja Mizaldus.

§III. Mi móddal változtathatni a' virágok illattyokat.

CLXXVII. Az mint a' színeknek külömbségét, meg-szerzettük: hasonló mesterséggel, a' virágoknak illattyokat-is meg-változtathattyuk. Elsőben ha az földet, kiben a' virágot akarjuk ültetni, avagy vetni, jó illatokkal meg-orvósollyúk. Jgy, ha az Juh ganéj közzé, az kit eczetbe meg-áztatúnk; Pézma poros, avagy ambras, vagy zíbetes vízet elegyíttyuk, akar más féle fű szerszámokat, s-avval öntözzök: magához vonsza a' jó illatot, és ollyan szagú virágot nemz. Fogánatosabb lészen, ha az virág magokat, e' féle jó szagú vizekben aztattyuk-meg: és úgy vettyük-el. Jgy azoknak, a' kiknek szagok nincsen, ha rósa vízben pézmát tésznek, és abban két nap áztattyak: s-az után árnyékon szaraszstyák-meg, s úgy ültetik-el; mind az rosának, s-mind pézmának szagát, magához vonsza abból az magból nőlt virág. Némellyek, az virágoknak gyökereket: árral meg-fúrják; s-abban töltik az szagos vizet.

Némellyek, óltasal-is az szagotlan virágot, szagossá szokták. Igy ha az Holandiaj rósát, kinek igen kevés szaga vagyon, jó illatú tellyes rósában óltyák: ennek illattyában öltözik. Némellyek a' Rósának jó illattyát, más szagot-

szagotlan rósákkal így közlik; ha az illatlan rósának gyökerét, az jó szagú rósának gökerével, koszorú formára, összve fonnyák, és úgy töltik-fel földel. Theophrastus és Didymus azt írják: hogy az rósa fa mellé fokhagymat ültetnek, (de jól közel ültessék, hogy a' fokhagyma, a' rósa gyökerét érje) kedvesebb szaga lészen a' rósának. Egy szóval azt tartyák; hogy az száraz helyeken, minden virág szagosabb: hogy nem mint az nedves helyeken.

§. IV. Miképpen változtathatni a' virágoknak Termeteket?

CLXXVIII. HOgy tellyesebb, és több levelű légyen az Anemone, az magvát szedgyék olly an virágrúl, a' ki se ne igen idején, se igen későn ne légyen: hanem közepső, a' ki ez kettő között virágzott. Mert ezeket se az hidegnek, se melegnek kegyetlensége meg nem vesztegeti: hanem az mértékletességnek kegyessége, tökélletes érésre neveli. De mivel hogy még ezek közöt-is némellyek: vagy semmi, vagy gyarló magot hoznak; azért az melly virágok nem szinte ollyasszak, azokat le-kell szaggatni, és eggyet vagy kettőt kell csak rajtok hagyni, az kik leg-szepbek, és erősebbek: s-az kiknek közepső fejek teméredekebben dagad. Hasonló mesterséggel élhetz az több virágok körül-is: ha az idején valókat, és allyasszát le-szaggatod; s-eggyet, vagy kettőt hagysz az kéőbbek közzöl, és azokból szeded az magokat a' kikre az nemzésnek nagyobb ereje szolgál. Az mint oda föl-is, az szekfürül meg-írtam. Némelly figyelmetes kertészeknek, probált mesterséget az; hogy ha valamelly virágot lelnek, a' ki rövid üdő allatt virágzandó, azt

tizenötödik napján az hóldnak, avagy egy keveſé előbb, által-ültetik, le-metſzvén a' virágzandó bimbókat: és míglem meg-foganoſzik, az Napnak ſúgáritúl meg-óltalmazzák; hogy az tellyeſebben virágozzék az után. Haſonlóképpen (az mint oda föl-is föl találod) ha az ſzekfün, csak egy, vagy két ſzárat hagyanak, s-az többit be-metélik: nagyobb, és tellyeſſebb virágja léſzen. Sőt némellyek, az egyűgyű ſzekfűbűl tellyeſet csinálnak: ha Nagy Bóldog Aſzony napjától harmincz nap alatt, az az, Kis Aſzony napjáig, az egyűgyű ſzekfüvet ki-áſſák, és edényben ültetik jó földben: s-télbenn-is lágy meleg helyen az hidegtűl meg-óltalmazzák.

Másképpen tellyſek lehetnek a' virágok, ha úgy bánnak vélek, az mint oda föl a' ſzivárványos virágokrúl irtam: ha tudni-illik, egy féle magokat téſznek őſzve. Ha pedig, kölömb kűlömb féle virág magokat kőtnek, avagy csinálnak őſzve, az mint ugyan azon helyen: csudálatos terméſzetű virág nől belőllők. Az kiben én nem ſokat bízom.

Az óltáſsal-is az mint oda föl, tellyesek lehetnek. Az vad rósárúl, föl találod a' Calendariumban n. 67.

BIBLIOTHECA KÖNYV 148